X

45

BUITEN- EN BINNENSHUIS.

Bldz. 64.
Nu komt er een vlammetje boven aan de pijp

Ic-0
Lenn

Buiten- en Binnenshuis.

VERTELLINGEN

UIT DE PERPONCHER'S ONDERWIJS VOOR KINDEREN.

HERZIEN DOOR

Mr. J. VAN LENNEP.

Met Platen.

BIBLIOTHEEK EN LEESZALEN
DER GEMEENTE ROTTERDAM

LEIDEN,
D. NOOTHOVEN VAN GOOR.

B1000 812 719 6

P040 991 806

Informatiecentrum Jeugdlectuur
Gemeente Bibliotheek Rotterdam

412-92

DRUK VAN D. NOOTHOVEN VAN GOOR, TE LEIDEN.

EERSTE AFDEELING.

I.

Op een mooien lente-avond zat de Heer P. met zijn zoon Willem aan den voet van een heuvel, dicht by den weg, en zag de zon ondergaan. Terwijl zy bezig waren naar het fraaie landschap te kijken en naar de prachtige kleuren, die de laatste zonnestralen in de lucht en op de wolken deden ontstaan, kwam er een herder voorby, die zijn schapen naar stal dreef. Aan weêrskanten van den weg stonden eenige doornestruiken, waar de schapen, in 't voorbygaan, dan het een, dan het ander, een weinigje wol aan lieten zitten, dat in de doornen hangen bleef.

De kleine Willem vond dit maar gansch niet goed, en zoo ontstond tusschen hem en zijn vader het volgende gesprek:

Willem. Kijk, Papa, hoe die kwade doornstruiken die arme schaapjes van hun wol berooven. De struiken zijn heelemaal wit van de wol, die er aan is blijven hangen. Waarom roeien de menschen die niet uit? dan zouden die arme schaapjes hun wol niet verliezen. — Maar ik weet, wat ik doen zal. Morgen breng ik mijn snoeimes meê; dan zal ik die leelijke struiken afhakken, dat er niets van overblijft. Wanneer de schaapjes dan morgen avond hier weêr voorby komen, zullen zy hun wol niet verliezen. O dat zal goed zijn. En, lieve Papa! breng jy dan morgen ook je groote snoeimes meê, daar zal 't nog veel beter meê gaan. Wilje, Papa?

Vader. Wy zullen zien; — maar hebje wel genoegzame reden om zoo boos op die doornestruiken te zijn? Herinner

je je dan niet wat wy zelve in 't begin van den zomer doen?

W. Wat dan Papa?

V. Wel, dan laten wy onze schapen scheren, en nemen hun dus niet, als de doornen doen, een weinigje van hun wol, maar al hun wol af.

W. Ja Papa; maar dat is heel wat anders. Wy hebben die wol dan noodig om er kleêren van te laten maken; maar wat kunnen de doornestruiken met wol doen? Immers niets.

V. Zoo schielijk niet, jongelief! Benje daar wel zeker van? — En al was dat eens zoo, is het dan genoeg, dat wy iets noodig hebben, om 't een ander te mogen afnemen?

W. Neen Papa, dat juist niet; maar ik heb wel gehoord, dat de schapen, in den zomer, toch langzamerhand veel van hun wol verliezen, en dat die hun dan meer hinderlijk is dan tot nut. Is het dan niet beter voor hen, dat wy hun de wol, tegen dien tijd, afscheren en er ons gebruik van hebben?

V. Nu, dat laat zich beter hooren.

W. Maar de doornestruiken doen niets voor de schapen, en hebben ook geen kleêren noodig: en 't is nu nog somtijds zoo koud. — Dus Papa! zy moeten er aan! Morgen zitten wy er met onze snoeimessen achter her, en dan zullen wy zien, of zy die lieve schaapjes nog meer van hun wol zullen berooven.

V. Goed dan! wy zullen morgen vroeg opstaan en in tijds hier komen, en dan zien wat wy doen.

—

Willem, die zich reeds verbeeldde een kleine held te zijn, nu hy dat roofnest zoû gaan verstooren en de schaapjes hun wol doen behouden, kon naauwlijks slapen, zoo vol was hy van de vernieling, die hy onder die kwade doornestruiken zoû gaan aanrichten. Hy stond op met den dageraad, kleedde zich schielijk aan, stak zijn snoeimes by zich en ging zijn vader wekken, vol ongeduld om zijn heldenstuk te beginnen. — De Heer P. lachte een weinig om zijn drift, doch stond op, maakte ook haast, en beiden traden, terwijl de zon opging, welgewapend hun woning uit.

By de doornestruiken gekomen, had Willem zijn mes reeds getrokken, toen onze twee wandelaars een menigte vogeltjes zagen, die langs de struiken heen en weêr vlogen en tusschen beiden eens op de takjes gingen zitten. — „Wacht!" zeî de Heer P: „laat ons de vernietiging van de „struiken nog een oogenblikje uitstellen en die lieve vogel„tjes niet stooren; zy zingen zoo vrolijk: ondertusschen „kunnen wy nog een poosje tegen dat heuveltje gaan zitten „en eens toezien, wat die vogeltjes daar toch by die strui„ken zoo druk te verrichten hebben."

Willem sloot, ofschoon met tegenzin, zijn reeds dreigend snoeimes weêr toe, en ging met zijn Vader meê. Toen zy gezeten waren, merkten zy op, dat de vogeltjes bezig waren, met hun bekjes, de wol, die aan de struiken was blijven hangen, er af te plukken: en, wanneer zy dan genoeg hadden, vlogen zy er meê weg naar de naastby gelegen bosschaadjes toe. Nu eens kwam er een nachtegaal, en dan een seisje, of een vink, of een grasmusch, om het zijne van den voorraad af te halen. Elk pikte zoo veel pluisjes wol op als hy maar kon, vloog er vrolijk meê weg en kwam dan gaauw terug om meer te halen.

— „Dat is toch aardig," zeî Willem: „wat of die vogel„tjes wel met al die wol zouden gaan doen?"

V. Dat zal ik je zeggen; maar ik heb eerst gewild, dat je 't zelf zoudt zien en opmerken. Je hebt wel eens een nestje van 't een of ander vogeltje gezien? En hebje dan ook wel opgemerkt, hoe 't van binnen belegd was met wol of andere zachte zelfstandigheid, op dat er de eitjes zacht en warmpjes in zouden liggen?

W. Ja Papa, dat is waar, dat hebje my wel eens gewezen.

V. Wel, nu komen die vogeltjes hier, om de wol, die zy voor hun nestjes even zoo noodig hebben als wy voor onze kleêren, op deze struiken te halen. En 't is heel gemakkelijk voor hen, dat die wol juist aan die struiken zit: want anders zouden zy die van 't lijf van de schapen moeten pikken, wat misschien niet zoo licht gelukken zoû. Je ziet dus wel, dat het geenszins voor niemendal was, zoo die doornestruiken gisteren de schapen van een weinigje wol

beroofden. Want dat geschiedde om aan die vogeltjes zoo veel wol te bezorgen, als die voor hun nestjes noodig hebben.

W. Heden, dat is aardig, Papa, dat had ik niet gedacht!

V. En wat zegje nu, Willem? Voelje nu nog trek om die struiken weg te hakken? Al wat je daar meê winnen zult, zal zijn, dat die arme vogeltjes, wanneer zy weêr hier komen om wol voor hun nestjes te zoeken, zich bedrogen zullen vinden, en hun nestjes niet zoo zacht en warm zullen kunnen maken als zy wenschen. Ja misschien zullen zy, by gebrek aan de noodige warmte, hun jongen niet kunnen uitbroeien. En zal dat dan beter zijn?

W. Neen Papa, dat zal 't zeker niet. Beter laten wy de doornestruiken maar staan. Ik zie toch nu, dat het niet voor niets, maar voor de vogeltjes is, dat zy de schapen van een weinigje wol berooven.

V. Wel, ik ben blij, dat ik je met die arme doornestruiken weêr verzoend heb. — Maar leer hier nu uit, dat alles in de waereld zeer wijs is ingericht, ook zelfs dan, wanneer 't ons, by den eersten opslag, anders voorkomt. — De schapen krijgen meer wol, dan zy volstrekt noodig hebben. En daarom mogen wy hun die afnemen om er ons een goede, warme kleeding van te laten maken; want dewijl onze lichamen niet, zoo als die van andere dieren, met hair, wol, veêren, of een dikke huid, bedekt zijn, hebben wy kleêren noodig. Maar nog voor dat wy de schapen kaal scheren, moeten de vogeltjes ook een beetje van de wol hebben, om er hun nestjes meê te voorzien: en dat bezorgen hun de doornestruiken, waar de schapen, in 't voorbygaan, wat van hun wol aan laten hangen; en wel zoo weinig, dat het noch hen zelve, noch ons ontrieft, en toch voor de vogeltjes genoeg is. — Zoo zieje nu, Willem, dat alles in de waereld met wijsheid is ingericht.

W. Ja Papa: nu zoû 't my inderdaad gespeten hebben, zoo ik die doornestruiken had weggehakt.

V. Daaraan zieje, dat je er tweemaal over moet denken, eer je iets vernielen gaat; want er kunnen goede en wijze redenen zijn, waarom een zaak bestaat, al kun jy ze niet terstond opmerken of begrijpen. Daarom, indien je weêr zoo iets voorkomt, waarvan je 't oogmerk niet terstond vat, wees dan niet zoo haastig om het te veroordeelen. Denk dan om de doornestruiken, en zeg by je zelf: „ik had niet „gedacht, dat het rooven van die wol ergens goed toe was; „maar daarna vond ik toch, dat het zijn nut had: en wie „weet nu, waar dit toe dient: ik zal mijn oordeel opschorten „en de zaak onderzoeken." — Ja, al kwam je dan na je onderzoek nog niet veel verder, bedenk dan nog altijd, dat je een kleine jongen bent en dat, indien je grooter en wijzer waart, je misschien beter achter de zaak zoudt komen. Wy, groote menschen, zijn dikwijls niet in staat om het voordeel of nut van een zaak wel te doorgronden, dan na een langdurige ondervinding: en hoe veel te meer dan een jongen, die pas komt kijken.

II.

Vader. Jacob, loop daar niet zoo aan den kant van de beek. 't Is daar allemaal nat op het pad.

Jacob. Ja Papa, dat zie ik ook! Hoe komt dat, Papa? heeft het dan van morgen zoo geregend?

V. Neen Jacob, van morgen niet: en het is ook eigentlijk geen regenwater, dat op het pad staat.

J. Niet? Wat is het dan, Papa.

V. 't Is water uit de beek, Jacob. De beek is, ten gevolge van regens, die er gevallen zijn op de plaats waar zy van daan komt, of van andere oorzaken, sterk gezwollen en nu vloeit het water er uit over het pad, dat er langs gaat.

J. O, nu begrijp ik het.

V. Zoo! begrijpje dat zoo goed? — Wel! dat moet ik toch eens zien, of je dat begrijpt. Hoe komt het dan, naar jou meening, dat, als de beek zoo gezwollen is, het water over de kanten heenstroomt?

J. Wel Papa, dat is, dunkt my, natuurlijk. Als de beek vol is, dan loopt zy over, net als b. v. een waschkom,

of een glas, die boordevol zijn, ook overloopen, als men er nog meer in schenkt.

V. Ja maar, Jacob, stel nu eens, dat die beek, of die waschkom, in plaats van met water, met zand was gevuld, ook boordevol, en je deed er dan nog meer zand by, zoû zy dan ook overloopen?

J. (*zich bedenkende.*) Dat weet ik waarlijk niet, Papa.

V. Wel, wy kunnen er terstond de proef van nemen: daar ligt juist een leêge bloempot. Vul die nu maar eens aan den rand toe met zand. Zoo! is zy nu vol?

J. Ja Papa.

V. Goed! Nu zal ik er nog meer zand op doen. Wat gebeurt er nu?

J. Wel Papa! het maakt een hoopje boven op de pot.

V. Juist: er vallen wel eenige korrels bezijden af; maar het meeste zand blijft toch op een hoopje liggen. Maar stel eens, ik had de pot met water gevuld, en ik goot er dan nog meer by, zoû dat dan ook op een hoopje blijven liggen?

J. Wel neen Papa! dat zoû, over den rand heen, afstroomen.

V. Wy leeren dus hieruit, dat het water, en over het algemeen alle vloeistoffen, een eigenschap bezitten, die het zand, en andere vaste lichamen niet bezitten. Een vloeistof heeft, behalve de eigenschap van zwaar te zijn en te *vallen*, ook die van zich *zijwaarts* te *bewegen*, wat men *vloeien* of *stroomen* noemt. Het water b. v. drukt niet alleen tegen den bodem van den emmer of van het vat, waar het zich in bevindt, maar ook tegen de zijden. Dat kan men terstond zien, als er een gat is in den zijwand van het vat: want dan spuit het water er uit. En hebje ook wel eens opgelet, als wy ginter by de sluis stonden, hoe het water dan door de reten van de sluisdeur heenzypelt? En weetje hoe dat komt, dat het water zich zoo zijdelings beweegt?

J. Neen Papa.

V. Dat komt, om dat de vochtdeeltjes niet aan elkander vastzitten. Want als water b. v. in een tobbe bevriest, zoo dat de deeltjes aan elkander zitten, dan kunje de tobbe stuk

slaan, en de ijsklomp zal vast blijven liggen. Maar ontdooit het ijs weêr, dan vloeit terstond het water naar alle zijden weg.

J. Maar Papa, zijn het dan de vloeistoffen alleen, die zich zijdelings bewegen?

V. In die mate, ja; maar anders oefenen alle lichamen, die niet vast aan elkander zitten, een zijdelingsche drukking uit. Als ik b. v. deze pot stuk sla, dan zal het zand niet blijven staan, zoo als een ijsklomp doen zoû, maar zijdelings uitwijken. Alleen zal het zand toch altijd min of meer een hoopje blijven vormen, met schuins afhellende vlakken; terwijl noch het water, noch eenige andere vloeistof, ooit een hoopje vormt. Het water breidt zich, ik heb je dat, geloof ik, al meer gezeid, altijd zoodanig uit, dat de oppervlakte overal gelijk, of, als men het daarom noemt, *waterpas* is.

J. Maar heeft Papa my niet verteld, dat het water ook naar boven drukte?

V. Ja, dat is weêr een andere eigenschap, die de vloeistoffen bezitten en de vaste lichamen niet. Als wy een lichaam, dat lichter is dan een hoeveelheid water van dezelfde uitgebreidheid, b. v. een stuk hout, of turf, in 't water gooien, dan zal het tot op een zekere diepte daarin zakken en dan weêr naar boven rijzen: dat komt, om dat het door de opwaartsche beweging van 't water naar boven geperst wordt; maar is het zwaarder dan de hoeveelheid water, die 't verplaatst, dan blijft het vallen; want dan is die opwaartsche beweging niet krachtig genoeg. — Maar toch kan men de werking van die opwaarts bewegende kracht van 't water altijd bespeuren, ook zelfs by lichamen, die zwaarder zijn dan 't water. Als men b. v. een steen van 800 kubieke duim, die 2 pond weegt, onder aan een balans hangt en er een bak onder plaatst, zoo dat de steen in 't water hangt, dan zal die steen maar 12 ons wegen, dus 8 ons minder. En wat nu het aardige is, is dat 800 kubieke duim water juist 8 ons wegen: de steen weegt dus in 't water net zoo veel minder als 't gewicht bedraagt van het water, dat door den steen is verplaatst. Daaruit, dat de lichamen in 't water minder wegen dan buiten 't water, kan men be-

grijpen, hoe 't mogelijk is, dat een mensch, die in 't water gevallen is, gemakkelijk door een kleinen jongen of door een hond kan worden drijvende gehouden; want een mensch weegt niet heel veel meer dan de hoeveelheid water die hy verplaatst, en dus heeft de jongen, of de hond, die hem vasthoudt als hy in 't water ligt, alleen die weinige ponden meer te dragen, die de drenkeling meer weegt dan 't water; terwijl de rest door de opwaarts werkende kracht van 't water wordt opgehouden.

J. Dat is wel gelukkig, Papa: want zoo kan deze of gene nog by tijds gered worden, die anders zoû verdrinken.

V. Dat is het ook. Maar ik sprak daar van *drijvende houden.* Hebje wel eens opgelet, dat lichte voorwerpen, die op het water heeten te *drijven*, b. v. hout, kurk, een turf of iets dergelijks, nooit eigentlijk heelendal op de oppervlakte van 't water drijven, maar altijd gedeeltelijk er in zinken.

J. Neen Papa, daar heb ik nooit op gelet.

V. Dan zal ik het je eens wijzen: hier ligt een stuk hout, dat zullen wy eens oprapen en meênemen en er dan meê hier op dit bruggetje gaan staan. Nu gooi ik het in de beek. Kijk, wat er nu gebeurt.

J. Wel, nu drijft het weg.

V. Ja, maar zie je wel, dat de onderste helft er van toch onder water blijft. Zinkt het nu juist voor de helft in, wat ik natuurlijk hier niet kan nameten, dan is het een bewijs, dat het juist de helft van het verplaatste water weegt. Je kunt daar zelf eens de proef van nemen, als je t'huis komt. Kurk weegt maar een vierde gedeelte van water: als je nu een stuk kurk in een glas water doet, zulje zien dat juist een vierde van de kurk er in zinkt, en drie vierden er boven blijven: en even zoo zinken de voorwerpen in andere vochten, al naar evenredigheid van hun zwaarte, vergeleken met die van 't vocht, waarin zy gedompeld worden.

III.

Pauline. Mama, je zeî laatst, dat de menschen redelijke dieren waren, om dat zy verstandig samen konnen spreken, en dat de beesten dat niet kunnen doen; — maar kunnen nu de beesten in 't geheel niet samen spreken?

Moeder. Ten minsten niet zoo als wy het doen; maar hoe vraagje dat zoo?

P. Wel Mama, zy moeten toch op hun manier wel met mekaêr kunnen praten; want daar hebje b. v. onzen grooten haan, in 't kippenhok, als die een stukje brood of een wurmpje vindt, dan maakt hy zoo'n byzonder geluid, heel anders dan gewoonlijk: en dan komen al de kippetjes terstond aanloopen.

M. Dat hebje heel goed opgemerkt; dan roept hy de kippetjes; en dan weten zy ook, wat dat zeggen wil. — En even zoo, als er eens een vreemde kat, of een ander beest, by 't hok komt: dan maakt hy weêr een ander geluid; en dat doet hy zeker om de kat bang te maken en weg te jagen, en om de kippen te waarschuwen.

P. Ja Mama, dat heb ik ook wel gezien.

M. Nu, zulke geluiden, waar zy elkander meê roepen of 't een of ander meê te kennen geven, hebben de meeste viervoetige dieren en vogels. — Hebje wel eens van die marmotjes gezien, waar de jongens meê rond loopen over straat, of die zy in een kooitje vertoonen?

P. Ja wel Mama, dat zijn zulke lieve beestjes.

M. Wel, die beestjes leven meest op de bergen, onder den grond, waar zy zich holen weten te graven, en er samen in wonen. Als zy er nu eens buiten komen om lucht te scheppen, of om wat gras te plukken, waar zy altijd een goeden voorraad van meênemen in hun hol, dan gaat een van haar op een hoogte zitten en kijkt rond of er ook iemand komt, die ze zoû willen storen of vangen, of wel een roofvogel, die ze op zoû willen eten. En zoo ras degene, die dus op schildwacht staat, een mensch of een vogel ontdekt, dan begint het diertje terstond heel hard te fluiten, en dan

vluchten al de marmotten schielijk binnen haar hol; terwijl degene, die op de wacht stond, er 't laatst in kruipt.

P. Heden Mama, dat is aardig.

M. Uit dit een en ander zieje nu, dat de beesten, waar 't noodig is, overleg gebruiken en mekaêr by sommige gelegenheden genoeg verstaan kunnen. Wil ik je nog een voorbeeld of wat vertellen van hun vernuft, en van de kunst, die zy aanwenden om in hun behoeften te voorzien?

P. Als 't je belieft, Mama! daar ben ik wel nieuwsgierig naar.

M. Luister dan. Je weet, hoe kunstig de spinnekoppen zich een web of net weten te maken om er de vliegen in te vangen: die zy anders nooit zouden kunnen krijgen, om dat zy geen vleugels hebben om ze na te zetten: je hebt ook wel gezien, hoe netjes de byen zeshoekige holletjes van was weten te maken en die met honig te voorzien om zich een voorraad van spijzen tegen den winter te verzamelen. Even zoo verstaat elk dier een byzondere kunst om aan de kost te komen, zich zelf te redden of te verdedigen tegen degenen, die het willen aanvallen, of ook wel om anderen te vangen. — De miereleeuw b. v., een klein beestje, dat zich meest met mieren voedt, maakt, in 't losse zand, een kleinen kuil in den vorm van een trechter, en gaat zich, onder aan, in de punt van dien trechter, in het zand verschuilen, zoo dat zijn kopje er maar even uitkomt. Wanneer er dan een mier op den rand van dien kuil komt loopen, rolt zy van de steilte af, naar 't holletje toe, waar de miereleeuw op de loer zit, en die krijgt haar dan gevangen. Of zoo zy weêr naar boven zoekt te klimmen, neemt hy, op een paar horentjes, die hy op 't hoofd heeft, wat zand, en smijt dat de mier op 't lijf, zoodat zy weêr naar beneden rolt en hem dus toch niet ontkomen kan. Indien nu dat beestje deze kunstgreep niet had, zoû het geen mieren kunnen vangen; want zy loopen harder dan hy.

Aan den zeekant zijn vele vogels, als meeuwen en andere, die om de vischjes, waar zy meest van leven, te vangen, gedurig boven het water heen en weêr vliegen, en er op loeren, of zich hier of daar een vischje vertoont. En als zy

er een zien, dan weten zy, op hun wiekjes, op eene en dezelfde plaats te blijven hangen, en te wachten, tot het vischje boven komt. En zoo als zy zien, dat zy kans hebben om het te grijpen, laten zy zich, eensklaps, als een steen er op neêrvallen, steken den kop even in 't water, pakken het vischje beet en vliegen er terstond meê heen.

Maar nu is er op sommige plaatsen nog een ander, grooter vogel, een soort van arend, die ook veel van visch houdt, maar zich niet, als de meeuwen, op 't water durft laten neêrvallen. Deze blijft dus maar van verre toekijken of hier of daar ook een meeuw een vischje gegrepen heeft, en, als zoo hy dat ziet, gaat hy dien meeuw achterna en maakt het hem zoo benaauwd, dat de meeuw, het vischje laat vallen. Dan schiet de arend dadelijk toe en weet het vischje, eer 't nog in 't water komt, op te vangen. En als hy 't zoo gegrepen heeft, dan bijt hy het den kop aan stuk, om het te dooden en gooit het in de lucht, op zulk een wijs, dat het hem, met den kop naar beneden, in den bek valt.

P. En waarom doet hy dat, Mama?

M. Dat doet hy, op dat hem het vischje gemakkelijker door de keel zoû glijden. Deed hy dat niet, en wilde hy het vischje met den staart 't eerst inslikken, dan zouen hem de scherpe vinnen onder 't neêrglijen in de keel steken. Het eerst dat wy visch in de keuken hebben, zal ik je wijzen, hoe de vinnen op gaan zitten, als men ze verkeerd strijkt, en vlak gaan liggen, als men ze recht strijkt. Ondertusschen kan ik het je wel uitleggen met de veêr van deze schrijfpen. Kijk maar eens: als ik de pen, met de schacht, waar zy versneden is, 't eerst door de vingers haal, dan blijven al de veêrtjes gestreken, en de pen glijdt gemakkelijk door. Maar als ik ze anders om door de vingers wil laten gaan dan stuiten de veêrtjes en gaan recht op zitten. Zie maar eens.

P. Dat is waar, Mama.

M. Zoo gaat het met de vinnen der vischjes eveneens. Ook zijn er meer andere vogels, die een dergelijke voorzorg gebruiken. De ojevaar b. v. doet even eens. Ik heb het zelve dikwijls van een tammen ojevaar zien doen, op een

buitenplaats, waar hy gekortwiekt rondliep om slakken en ander ongedierte op te eten. Wanneer men aan dien ojevaar een levend vischje toesmeet, dan gaf hy 't eerst een pik, met zijn bek, in den middengraat, om hem het spartelen te beletten, en dan gooide hy 't in de lucht, vong het weêr met den kop naar beneden en slikte het zoo in eens door.

P. O! dat zoû ik wel eens willen zien.

M. Nu, als wy eens ergens komen, waar zoo'n tamme ojevaar is, zal ik het je laten zien. — Maar nu zal ik je nog eenige andere kunstgrepen van dieren vertellen.

P. Als 't je belieft, Mama.

M. De reebok wordt gevangen met behulp van honden, die op den grond ruiken kunnen waar hy geloopen heeft, en die hem dus, al is hy ver uit het gezicht, op den voetstap weten te volgen, zoo lang, tot zy hem eindelijk inhalen en grijpen. Als nu zulk een reebok begint te merken, dat de honden al nader en nader komen en hem spoedig zouden inhalen, dan zoekt hy hen te foppen, en, in plaats van recht uit te blijven loopen, draaft hy een poos heen en weêr in alle richtingen, en, als hy dat genoeg gedaan heeft, neemt hy op eens een grooten sprong zijwaarts, naar een kant, waar hy nog niet geweest is, en verbergt zich daar ergens. Als dan de honden komen op de plaats waar hy zoo heen en weêr gedraafd heeft, zijn zy in de war en loopen al snuffelende heen en weêr, om te zoeken wat weg hy toch is opgegaan, en zoo raken zy het spoor bijster, gelijk men 't noemt. Of ook springt de reebok, zoodra hy een beek of ander water ziet, daar wel in en zwemt er door heen; maar zorgt eerst een eind verder aan de overzijde aan den wal te komen. Als dan de honden aan de plek komen, waar hy te water is gegaan, en hem nazwemmen, kunnen zy niet zoo gemakkelijk de plaats vinden, waar hy er uit is gegaan; want in het water kunnen zy geen spoor ruiken, zoo als op den grond, en zoo weet hy hun dan doorgaans te ontkomen.

Maar de verstandigste van al de dieren zijn de olifanten. Ofschoon die de grootste en sterkste van al de beesten zijn, kan men ze zoo tam maken, dat een kind ze besturen kan, en dan kan men hun allerlei kunstjes leeren. Zoo kunnen

zy b. v., met hun langen snuit, daar vooraan een soort van vingertje zit, de kleinste dingen, als een stuivertje of een speld, oprapen: ja zy trekken heel handig de kurk van een flesch en gieten den wijn, die er in is, in hun mond leêg.

P. O Mama, dat wilde ik wel eens zien.

M. Nu, als wy eens te Amsterdam zijn, of in een andere stad, waar men onderscheidene vreemde beesten, en ook olifanten, in een grooten tuin bewaart, dien men „diergaarde” noemt, zullen wy er eens heengaan, en dan zal de olifant misschien zijn kunstjes wel eens voor ons vertoonen.

P. O ja Mama, als 't je belieft: dat zal plezierig zijn.

M. Nu begrijpje, Pauline, hoe veel dienst men, in die landen waar de olifanten t' huis behooren, van zulke sterke en leerzame beesten hebben kan. Zy kunnen niet alleen groote lasten en vrachten dragen of voortslepen; maar zy weten ook tonnen en pakken van den wal in een schuit te brengen, en te schikken zoo als men ze hebben wil. En wanneer zy ze daar geplaatst hebben, dan voelen zy met hun snuit, of ze ook waggelen kunnen, zoo ja, dan verzetten zy ze zoo lang, tot zy vast staan, of, zoo 't b. v. een ton is, die zoû kunnen voortrollen, dan gaan zy een steen halen, dien zy er onder tegen aan zetten, zoo dat de ton niet meer rollen kan. Ook weten zy met den snuit deuren open en toe te doen, door de grendels af en aan te schuiven, of de sleutels om te draaien. — Verder zijn zy heel zachtzinnig zoo lang men hun geen kwaad doet. Als zy kleine kinderen of kleine dieren, als b. v. schapen, voor zich hebben, waar zy by ongeluk op zouden kunnen trappen, dan zetten zy die, met den snuit, uit den weg, om ze niet te bezeeren. Maar wanneer men ze tergt, of kwaad doet, of bedriegt, dan mag men oppassen; want dan kunnen zy zich ongemakkelijk boos maken, en wie dan een slag van hun snuit krijgt of een trap van hun zware pooten, die heeft geen plezier. Maar somtijds weten zy het onrecht, dat men hun aandoet, op een minder gestrenge, en zelfs op een kluchtige wijze, betaald te zetten, en daar zal ik je een grappig staaltje van vertellen. Er was een schilder, die een olifant wilde uitteekenen met den mond open en den snuit naar boven. Om hem nu tel-

kens in die houding te krijgen, liet hy den olifant, door zijn knecht, nu en dan een vrucht, of een andere lekkerny, in den mond smijten; maar meestal deed de knecht maar, als of hy er wat in smeet en smeet er niets in. Dit begon den olifant eindelijk te verveelen, en nu, even als of hy geraden had, dat men hem dus fopte alleen om hem uit te teekenen, en dat hy dus meer reden had om boos te zijn op den schilder, dan op zijn knecht, nam hy zijn snuit vol water en stortte dat over de schildery heen, zoo dat deze geheel bedorven, en de olifant van 't geplaag af was.

P. Heden! dat was wel aardig en slim van dien olifant.

M. Ja, dat was het ook. — Maar Pauline, wil ik je nu eens zeggen, in welke opzichten de dieren, ook zelfs de slimste, nog altijd oneindig minder zijn dan de menschen?

P. Als 't je belieft, Mama.

M. Vooreerst daarin, dat zy nooit geregeld met elkander kunnen praten zoo als de menschen, en geen ander middel hebben om elkander hun gedachten mede te deelen, dan eenige geluiden, die zy alleen onder byzondere omstandigheden laten hooren. Maar ten anderen, dat zy nooit iets nieuws verzinnen. De menschen bedenken, altijd door, wat anders, hoe zy zich b. v. kleeden zullen, hoe zy hun huizen zullen bouwen, wegen of vaarten inrichten, eten of drinken klaar maken, vuur of licht zullen aanbrengen, en duizenderlei dingen meer. Maar een vogel, een vinkje b. v., bouwt zijn nestje net precies zoo als alle vinkjes dat gedaan hebben zoo lang er vinkjes in de waereld zijn: een aap b. v. zal zich by 't vuur zitten warmen tot dat het uitgaat; maar hy zal niet verzinnen om hout of steenkolen te krijgen en er die op te gooien, ten einde het aan den gang te houden: en zoo is 't met de andere beesten ook.

P. Maar Mama, die olifanten, waar je my straks van vertelde, bedachten toch om een steen te halen en tegen een ton aan te zetten om het rollen te beletten.

M. Dat hebje goed onthouden: maar waarschijnlijk zoû de olifant zoo iets toch niet doen, zoo hy het niet eerst door menschen had zien doen. En nu bewijst juist het voorbeeld van den olifant, hoe veel meer de mensch is dan de dieren. Want als de olifant, die zoo veel sterker en grooter dan een mensch en daarby zoo vlug van begrip is, even veel vernuft had als de mensch, en even goed redeneeren kon, dan zoû hy zich niet door de menschen laten regeeren, maar zelf de baas zijn over den mensch. En nu gehoorzaamt hy aan een kleinen jongen, en dat doet een paard ook, en een stier, en een varken, en heel veel andere dieren, die sterker zijn dan de mensch. Ja men ziet zelfs, hoe leeuwen, tijgers en andere verscheurende wilde dieren, als zy gevangen zijn, bang en gedwee zijn voor hun oppasser, als die met een eenvoudig zweepje of stokje by hen in 't hok gaat, en hoe zij alles doen wat hy hun zeit, terwijl zy hem toch met een enkelen slag van hun poot zouden kunnen omver gooien. — Blijkt daar uit niet, hoe veel de mensch boven de andere dieren verheven, en hoe zy allen, zelfs de sterkste en wildste, zijn meerderheid erkennen?

P. Ja Mama, dat doet het toch.

IV.

Vader. Wat is het, Jacob? Waarom kijkje zoo bedrukt?

Jacob. Och Papa! de wind!

V. Ja, de wind waait je in je gezicht en my ook. Maar my dunkt, je wordt nu al groot genoeg om van een beetje wind niet te weten. Wat zal het dan van den winter zijn, als het vriest en het begint dan eens scherp uit den Noordwesten te waaien? — Doch wees maar getroost; wy zijn zoo aanstonds in het bosch en daar zal het minder waaien dan in 't open veld.

J. O ja Papa, dat zal goed zijn; want ik vind dien wind heel onaangenaam.

V. (*na dat zy in 't bosch gekomen zijn*). Voelje wel, hier is 't luw en wy hebben geen hinder van den wind.

J. Ja Papa, hier is 't veel beter.

V. Maar Jacob, weetje nu, wat die wind eigentlijk is?

J. Ja Papa, dat hebje my wel meer gezeid, dat de wind lucht is, die in beweging is.

V. Juist, en ik heb je nog eens met een blaasbalg gewezen hoe veel kracht men aan de lucht kan geven. Maar weetje, wat je nu uit dat voelen van den wind, dat je doet, kunt leeren?

J. Dat de lucht koud is, Papa.

V. Niet altijd: men heeft streken, waar de wind somtijds heel warm is: en als je uit de koû in een warme kamer of in een broeikas komt, zulje voelen, dat je een warme luchtstroom tegenkomt. Maar iets anders kunje er uit leeren: wy hebben laatst gezien, dat alle vaste lichamen zwaar zijn en drukking uitoefenen, en dat dit met water ook het geval is; maar nu kunje, door den wind, voelen, dat lucht ook *zwaarte* heeft en *drukking* uitoefent.

J. Ja Papa, dat is waar.

V. En misschien zoûje denken, dat dit alleen het geval was als het woei, of als de lucht sterk bewogen werd; maar dit is altijd en overal het geval, zelfs als het volkomen stil is, en al kan men er niets van merken.

J. Maar hoe weet men het dan, Papa?

V. Al weêr, zoo als men meer dingen te weten krijgt, waar men zonder dat niet achter zoû komen, door proefnemingen. — Men heeft b. v. een glazen bol aan een weegschaal gehangen, en gezien hoe veel die woog; vervolgens heeft men, met behulp van een werktuig, dat men een *luchtpomp* noemt, de lucht uit dien bol gepompt, en toen heeft men gemerkt, dat hy een weinig minder woog dan te voren. Natuurlijk net zoo veel minder, als de lucht zwaar was, die er uit was gegaan. — En kijk, Jacob, misschien kunnen wy wel terstond een proef nemen, waaruit je zien zult, hoe dat de lucht drukt. Loop maar even daar in het huisje van den boschwachter, en vraag hem of hy ook een lange pijp voor my te leen heeft.

J. (*na in het huis van den boschwachter gegaan te zijn, komt met een pijp terug*). Hier is er eene, Papa! De man zeî, 't was zeer tot Papa's dienst.

V. Best. Sla nu je hand hier eens tegen den pijpekop, het vlakke van de hand: — zoo! en zuig nu eens met den mond aan het dunne eind, als of je rookte. — Wat gebeurt er nu?

J. Heden Papa! dat is aardig: mijn hand kleeft aan de pijp.

V. Ja, zoo lang als je zuigt. En dat komt, om dat je de lucht, die in de pijp is, er uit zuigt, en nu drukt van den anderen kant de buitenlucht tegen je hand. Neem nu den mond weêr van de pijp, en, dewijl de lucht dan van den eenen en van den anderen kant weêr gelijk op je hand drukt, raakt je hand weêr los. — En nu zal ik je nog wat aardigs wijzen. Nu zijn wy by de beek. Steek daar den pijpekop eens in en zuig nu weêr eens aan de pijp.

J. (*na het gedaan te hebben*). Ai, ai, Papa! ik krijg mijn mond vol water.

V. Nu, malle jongen, dat beetje water zal je geen kwaad doen. Maar weetje, waarom dat nu in je mond komt?

J. Neen Papa.

V. Om dat je, door te zuigen, de lucht, die in je mond was, naar binnen haalt, en de lucht, die in de pijp zat, in je mond haalt: en dan perst de buitenlucht, of de *dampkringslucht*, als men 't noemt, het water in de pijp naar boven. Neem je nu de pijp uit je mond, dan wordt de pijp terstond weêr van boven met lucht gevuld, die het water dan ook weêr naar beneden dringt. — Maar nu zal ik je, met een ander voorbeeld, wijzen, hoe de lucht van beneden drukt, zoo goed als van boven. Kijk, ik zal den kop van de pijp afbreken, en nu de pijp in de beek houden, zoo dat ze vol water loopt. Nu hou ik mijn vinger tegen de eene opening en neem de pijp voorzichtig uit het water met het andere end naar boven. — Nu is zy vol water, niet waar?

J. Ja Papa.

V. Wy zullen eens zien: wat zoûje er nu van zeggen? (*Hy keert de pijp met het vrije eind naar beneden*).

J. Neen Papa, er zit toch geen water in.

V. Hoe weetje dat?

J. Wel, om dat er van onderen niets uitloopt.

V. Je zoudt je toch kunnen bedriegen. (*Hy neemt den vinger van de opening weg.*) Wat gebeurt er nu?

J. Heden ja, nu loopt er allemaal water uit.

V. Ja, en weetje, hoe dat nu komt, dat er zoo even geen water uitliep, en nu wel?

J. Neen Papa.

V. Straks, toen ik mijn vinger hier tegen de opening hield, kon er van boven geen lucht in de pijp komen; en daarom drukte de lucht er alleen van onderen tegen en hield het water tegen, dat er uit woû loopen. Maar toen ik mijn vinger wegnam, drukte ook dadelijk de lucht van boven in de pijp, even sterk als beneden, en viel het water, volgens zijn natuurlijke eigenschap om te vallen, uit de pijp.

J. Dat is toch aardig, Papa! ik had niet gedacht, dat lucht water kon tegenhouden.

V. Ja, als wy t'huis zijn, zal ik je, by gelegenheid, een kunstje wijzen, dat nog aardiger is, en dat je een nog sterker voorbeeld geven zal, hoe de lucht drukt. Ik zal een glas vol water schenken en er een stuk papier opleggen dat wat uitsteekt boven de randen; dan zal ik de vlakke hand op het papier leggen en het glas met de andere hand heel gaauw omkeeren, en daarna de hand zachtjes van 't papier afnemen: wat denkje dat er dan gebeuren zal?

J. Dan zal 't papier vallen en 't glas leêg raken.

V. Mis! er zal net gebeuren wat je zoo even met den pijpesteel gezien hebt. Het water zal in 't glas blijven en het papier er tegen aan blijven zitten als of het tegen de randen was vastgekleefd. En dat komt alleen om dat de lucht van onderen tegen het papier een drukking uitoefent, die grooter is dan die van 't water.

J. Nu, dat ben ik verlangend eens te zien.

V. Maar Jacob, weet je nu, waarom wy, behalve als 't waait of als de lucht op andere wijze in beweging wordt gebracht, die drukking van de lucht niet voelen?

J. Neen Papa.

V. Wel, dat is juist om dat de lucht van alle kanten gelijk drukt en de eene drukking dus juist even veel kracht uitoefent als de andere. Ik kan je dat door een voorbeeld duidelijk maken. Als je de vlakke hand op het water legt, dan voelje de drukking van 't water tegen je hand; maar als je met je heele lijf in de volle badkuip ligt, dan zulje nergens drukking van 't water voelen, niet waar?

J. Neen Papa.

V. En toch drukt het tegen je lijf aan. Maar juist om dat het van alle kanten drukt, zulje 't van geen eene kant merken. En zoo is 't met de lucht ook.

V.

Moeder. Pauline, weetje wel, wat het woord *wezen* beteekent, wanneer je b. v. zeit: „ik woû nu wel by Grootmama, buiten *wezen?*"

Pauline. Wel ja Mama, dat is te zeggen, dat ik er graag zijn woû.

M. Ja: *wezen* en *zijn* is, in dit geval, 't zelfde: en de beteekenis van 't laatste woord is je genoeg, door 't gebruik, bekend. Maar als men nu zeit: „een *wezen*", verstaje dat dan ook?

P. Neen Mama: dat weet ik niet recht, wat dat zeggen wil.

M. Dan zal ik zien, of ik je daar een begrip van kan geven. Al wat ergens *is*, of ergens *tegenwoordig* is, wordt gezegd, daar *aanwezig* te zijn, b. v. jy en ik, wy *zijn* nu hier *tegenwoordig*, en dat drukt men ook uit door te zeggen, dat wy hier in de kamer *aanwezig* zijn. Maar hier staat geen boom, niet waar?

P. Neen Mama.

M. Dus is hier ook geen boom *aanwezig*. Maar buiten staat wel een boom, ja staan verscheiden boomen: of, dat hetzelfde is, buiten zijn verscheiden boomen *aanwezig*. — En in de stad zijn verscheiden huizen *aanwezig:* en in de wei zijn verscheiden koeien *aanwezig:* en in het bufet zijn verscheiden vorken en lepels *aanwezig*. En zoo zoû ik je duizend andere voorwerpen kunnen opnoemen, die op verschillende plaatsen *aanwezig* zijn. — Alles nu, wat maar

ergens *aanwezig* is, noemt men een *wezen*. Zoo b. v., jy bent een *wezen*, en ik ben een *wezen*, om dat wy beiden, hier in de kamers, of anders op een andere plaats, *aanwezig* zijn. En de koeien in de wei zijn *wezens*, en de kat is een *wezen*: en de boomen zijn *wezens*, en al de dingen die maar ergens in de waereld *aanwezig* zijn, zijn ook *wezens*.

P. Wel Mama, dan is alles *wezens*.

M. Ja, dat is het ook; maar toch is men meestal gewoon, alleen die dingen *wezens* te noemen, die in de natuur ontstaan, zonder dat de kunst ze voortbrengt. B. v. Zoo worden de menschen, en de boomen, en de planten, en de wolken, en de zon en maan, *wezens* genoemd; maar de zaken, die door de kunst zijn voortgebracht, b. v. een huis, een stoel, een lepel, een schaar, in een woord al wat de menschen van iets anders gemaakt hebben, is men niet gewoon *wezens* te noemen, en men noemt ze liever *dingen*, of *zaken*, of *voorwerpen*. Maar nu maakt men tusschen de *wezens* ook een onderscheid: men noemt namelijk sommigen *bezielde wezens* en anderen *onbezielde wezens*. En weet je wat daar het onderscheid tusschen is?

P. Neen Mama.

M. My dunkt, als je wat nadenkt, kunje 't wel raden: Wat denkje, dat een *bezield wezen* wil zeggen?

P. Wel Mama, ik geloof, een *wezen*, dat een *ziel* heeft.

M. Zieje wel, dat je 't wist. 't Is altijd beter eerst eens na te denken, alvorens men zoo maar zeit; „ik weet het niet." — Nu, *bezielde wezens*, of *wezens* die een *ziel* hebben, als menschen en dieren, zijn natuurlijk onderscheiden van degene, die geen ziel hebben, of *onbezield* zijn, als wolken, steenen enz. — Maar weetje nu wat of geen *wezens* zijn, noch kunnen zijn?

P. Neen Mama, dat weet ik toch waarlijk niet.

M. Neen, dat wil ik wel gelooven. Kijk, hier in dit printeboek, hier is een arend met twee koppen, en hier een leeuw met vleugels. Zoûje wel gelooven, dat er zulke arenden of zulke leeuwen zijn?

P. Neen Mama, dat geloof ik niet.

M. En hier, op deze plaat, zieje een vrouw zwemmen met een staart als een visch. Zoo'n vrouw hiet men een *meirmin*. Maar zoûje wel denken, dat er zoo'n vrouw bestaat?

P. Wel neen Mama! dat zoû een rare vrouw zijn.

M. En hier hebje een paard, met het bovenlijf en het hoofd van een mensch. Zulk een *paardmensch* of *centaur*, als men die noemt, is ook nergens te vinden en nooit ergens *aanwezig* geweest. — Daarom nu zijn die *tweekoppige arend*, en die *gevleugelde leeuw*, en die *meirmin*, en die *centaur*, geen *wezens*, maar alleen verzinsels.

P. Maar Mama, waarom heeft men ze dan geteekend?

M. Ja, dat is om verschillende redenen geweest. B. v. wat de *centauren* of *paardmenschen* betreft, zoo moet je je voorstellen, dat in oude tijden er vele volkeren waren, die of nooit paarden gezien hadden, of ze alleen wisten te gebruiken om hun vrachten te doen trekken, maar die niet wisten, dat men ze ook gebruiken kon om er op te rijden. Toen nu die volkeren voor 't eerst, b. v. in den oorlog met een ander volk, ruiters zagen, toen dachten zy misschien, dat die ruiters met hun paarden een geheel uitmaakten, half mensch half paard, en dat hebben zy toen zoo willen afbeelden. — Wat de *meirmin* betreft, het kan geweest zijn, dat lieden, die niet zwemmen konnen, een zwemmende vrouw gezien hebben, en zich toen zijn gaan verbeelden, dat die vrouw een lijf als een visch hebben moest om dat te kunnen doen. — Maar wat daarvan ook wezen moge, zeker is het, dat de schilders en teekenaars heel dikwijls, uit bloote grilligheid, allerlei dergelijke wonderlijke figuren hebben voorgesteld, die niet bestaan, als b. v. beesten met den kop van den haan en den staart van een slang, of met den kop van een arend en de klaauwen van een leeuw, enz. — Nu kan men zich dergelijke dieren of monsters heel goed in zijn verbeelding voorstellen, niet waar? al zijn zy er inderdaad niet. Kun jy je niet b. v. heel goed, een kind verbeelden, met vleugeltjes, kijk, net zoo als hetgeen hier is afgebeeld?

P. Wel ja Mama, dat kan ik toch.

M. Ja, en ofschoon er zulk een *wezen*, als zoo'n gevleugeld kind, in de degelijke waereld niet bestaat, bestaat het

nu toch in je *verbeelding*. En daarom noemt men al zulke *wezens*, die alleen in verbeelding *wezens* zijn, *denkbeeldige wezens*. Je ziet dus, dat er drie soorten van *wezens* zijn, *bezielde*, *onbezielde*, en *denkbeeldige* wezens.

P. Maar Mama, als ik vragen mag, is God ook een Wezen?

M. Wel zeker, kindlief! en wel het grootste en volmaakste Wezen van allen; want God is overal *aanwezig* en heeft alle andere *wezens* voortgebracht. En daarom zijn wy ook gewoon, Hem het OPPERWEZEN te noemen.

Maar nu heeft *wezen*, behalve de beteekenis, die ik je gezeid heb, er nog drie andere. Men gebruikt het 2°. ook wel eens voor het uiterlijke voorkomen van een mensch of dier, vooral voor zijn gezicht, om dat het gezicht het voornaamste is, waardoor iemand gekend wordt. Zoo zal men b. v. zeggen: „kinderen houden doorgaans veel van honden, zelfs al „kennen zy ze niet: om dat een hond in zijn gandsche „*wezen* iets heeft, dat vertrouwen inboezemt," en dan verstaat men door het *wezen* van den hond, zijn voorkomen en manieren. Of men zegt: „zijn *wezen* werd bleek," voor: „zijn gezicht werd bleek." — Kunje dat onthouen?

P. Ik hoop ja, Mama."

M. 3°. noemt men *wezen* datgene, wat by een zaak het voornaamste is, waar het meest op aan komt. B. v. als ik zeg: „Pauline heeft twee katoenen jurkjes, 't eene blaauw „en 't andere wit met roode moesjes; maar dat maakt in 't „*wezen* van de zaak geen onderscheid," dan wil ik daarmeê te kennen geven, dat, alhoewel die jurkjes verschillend zijn van kleur, het echter geen onderscheid maakt in datgene, waar 't eigenlijk op aankomt, en dat beide jurkjes voor 't overige niet verschillen en even goed dienen voor 't gebruik waar zy toe bestemd zijn.

En eindelijk 4°. noemt men ook *wezen* al die dingen te samen genomen, die dienen tot een byzondere zaak of een byzonder vak of een byzonder doel. Als ik b. v. zeg: „het *krijgswezen*," dan bedoel ik daarmede al wat tot een *krijg* of *oorlog* dienen moet of betrekking heeft: alle soldaten met hun Generaals en Officieren, al de kanonnen, geweeren, en andere wapenen, al de monteeringen, al de vestingen of versterkte plaatsen, met hun batteryen en wat er verder toe behoort: in een woord, al wat maar eenigsins kan te pas komen by het krijg- of oorlogvoeren. Zeg ik het *rechtswezen*, dan meen ik al de personen, die men *rechters* noemt en die aangesteld zijn, om *recht* te spreken, dat is, om de geschillen uit te maken, die tusschen de menschen onderling ontstaan zijn, of om zoodanige lieden te straffen, die slechte dingen gedaan hebben: en niet alleen meen ik die *rechters;* maar ik meen ook al wat betrekking heeft tot de wijze, waarop zy hun ambt of bediening uitoefenen, en al degenen, die, behalve hen, daarby te pas komen. — Zoûje nu al die verschillende beteekenissen van 't woord *wezen* kunnen opnoemen, of wil ik ze je nog eens voorzeggen?

P. Als 't je belieft, Mama.

M. In de eerste plaats is *wezen* een persoon of voorwerp, dat bestaat: 2°. het voorkomen of de uiterlijke gedaante: 3°. datgene waar het by een zaak voornamelijk op aankomt, en 4°. ook hetgene, dat, vereenigd, tot eene en dezelfde zaak betrekking heeft.

VI.

Vader. Wel Jacob, hebben je kameraadjes je verlaten?

Jacob. Ja Papa: zy moesten weêr naar huis. 't Speet my wel; want wy hadden een dolle pret.

V. Wat hebje al zoo gespeeld?

J. Wel! wy hebben krijgertje gespeeld en den tuin braaf op en neêr gedraafd en mekaêr met sneeuwballen gegooid en een sneeuwman gemaakt. Kijk maar eens uit het raam Papa! daar staat hy nog, met een end pijp in zijn mond.

V. Nu! daar mag je ook wel byschrijven: „dit verbeeldt een man." — Maar Jacob, hebje 't nu niet koud gekregen, daar in dien tuin? want het vriest hard.

J. Wel neen Papa, ik heb het in tegendeel heel warm. Voel mijn handen maar, hoe ik gloei.

V. Ja, dat is waar, je hebt het nog warmer dan ik. — Maar Jacob, is dat niet zonderling, dat jy warm geworden bent daar buiten, in dien kouden tuin; en ik hier in mijn kamer by den heeten kachel? Hoe kan dat toch komen?

J. Wel dat is heel natuurlijk, Papa: ik heb hard geloopen.

V. Ja, dat vindje *natuurlijk:* dat wil zeggen, je weet by ondervinding, dat het volgens de wet der *natuur* zoo gebeurt, dat, als men hard loopt, men warm wordt. Maar *waarom* heeft het loopen nu diezelfde uitwerking als het zitten by een heet vuur: namelijk van warm te maken?

J. Ja Papa, dat weet ik niet: daar heb ik nooit zoo over gedacht.

V. Wat is eigentlijk *warmte?* Zoûje denken, dat het een lichaam was, net zoo als b. v. de lucht een lichaam is?

J. Neen Papa.

V. Maar *warmte* is toch iets dat door 't eene lichaam aan 't andere wordt gegeven of meêgedeeld. Hoe komt het, b. v., dat het hier in de kamer warm is?

J. Wel Papa, om dat de kachel brandt.

V. Juist! om dat het vuur, dat in den kachel brandt, zijn warmte heeft meêgedeeld aan de lucht, die hier in de kamer is. — En voel nu eens die cent die daar ligt: hoe voelt die?

J. Koud, Papa.

V. Goed! knijp hem nu een poosje in je hand. — Zoo! neem nu dien anderen cent van de tafel en voel de twee centen tegen mekaêr. Zijn die beiden even koud?

J. Neen Papa, die cent, die ik in mijn hand had, is warm geworden.

V. Dat is hy ook: om dat je hand hem van haar warmte heeft meêgedeeld. — Nu zal ik dezen cent eens met den tang in 't vuur houden, tot hy heet wordt. — Zoo! — Zoûje hem nu graag in je hand nemen?

J. Neen zeker niet, Papa, ik bedank je wel hartelijk.

V. Daar hebje gelijk aan: je zoudt je ook deerlijk branden. Maar, ik zal hem op dezen kouden cent leggen, en dezen derden cent er boven op. Zoo, nu ligt de heete tusschen de twee koude. Wacht nu een poosje en let op, wat er dan gebeurd is.

J. O! ik wed, dat ik het weet: nu worden zy alle drie warm.

V. Je meent, de twee buitensten, die koud waren, worden warm, en de middelste bekoelt. Voel ze nu maar: je kunt ze nu gerust alle drie aanraken.

J. Ja Papa: 't is waar: zy zijn nu omtrent even warm.

V. Dus heeft die heete cent van zijn warmte *meêgedeeld* aan de twee koude centen, en zelf van zijn warmte *verloren.* Maar om iets te kunnen geven aan een ander, zoo dat die ander zoo veel meer en ik zoo veel minder krijg, moet er dan niet *iets* zijn, dat gegeven wordt, en moet dat *iets* dan niet een lichaam zijn? — Als ik b. v. tien centen heb, en jy geen enkelen cent, en ik wil je vijf centen meêdeelen, dan dien ik je die centen te *geven*, anders helpt het je niet, niet waar?

J. Natuurlijk, Papa.

V. Juist! om my dus vijf centen armer en jou vijf centen rijker te maken, is 't noodig dat ik je die centen, d. i., die stoffelijke lichamen, ter hand stel. Maar hoe nu met de warmte? Als deze cent, die straks heet was, zoo veel van zijn warmte kwijt raakt als die andere ontfangen hebben, schijnt het dan ook niet noodzakelijk, dat die warmte, die hy verloren en hun heeft meêgedeeld, iets stoffelijks, en dus een lichaam is.

J. Ja, dan zoû ik toch zeggen, dat de warmte wel een lichaam is.

V. Die gevolgtrekking schijnt volkomen juist: en evenwel kunnen wy de warmte niet volstrekt als een lichaam beschouwen. En weetje waarom niet?

J. Waarom dan niet, Papa.

V. Om dat de warmte geene van de eigenschappen heeft, die wy geleerd hebben, dat alle lichamen bezitten. De warmte heeft geen zwaarte, zoo als elk lichaam heeft: al maak ik dezen cent nog zoo heet in 't vuur, hy zal er niet meer om wegen: ja zelfs verscheiden dingen worden lichter als men ze gewarmd heeft. Ook kan men warmte niet insluiten in een bepaalde ruimte, zoo als men b. v. met water of met lucht kan doen; want warmte dringt overal door:

en eindelijk, geen lichaam kan, als wy geleerd hebben, te gelijk dezelfde ruimte beslaan als een ander lichaam, en dat kan warmte wel: je hand, warm of koud, neemt dezelfde ruimte in en zoo is 't met dezen cent ook. Hieruit moeten wy dus tot het besluit komen, dat de warmte geen lichaam is.

J. Maar wat is zy dan, Papa?

V. Ja, dat is nu wat wy menschen niet weten. Wy kennen wel het *gevoel* van warmte, en wy zien de veranderingen, die de warmte in een lichaam te weeg brengt; maar de warmte zelve weten wy niet te beschrijven. Gemakkelijker kunnen wy zeggen wat *koû* is.

J. Wat dan Papa?

V. *Koû* is eigenlijk niets; want het is het *gebrek aan warmte:* t is er net meê, als met de *duisternis*, die ook niets is, maar alleen *gebrek aan licht.*

J. Maar Papa: men zeit toch: „wat komt er een koû „door die deur:" en „die arme kinderen beven van de koû."

V. O ja; doch dat is alleen by manier van spreken. Als men spreekt van *koû*, die komt, bedoelt men eigentlijk, dat er gebrek aan warmte ontstaat: en als die arme kinderen beven, dan doen zy het, om dat zy gebrek hebben aan warmte. Als je je hand daar tegen het marmer van den schoorsteen houdt, dan zulje zeggen: „dat marmer is *koud;*" maar wat je dan voelt is eigentlijk een gevolg daarvan, dat je hand, by die aanraking van dat marmer, warmte afgeeft of verliest. Als ik mijn vinger eerst in heet water hou en hem dan in een glas met laauw water steek, dan zal ik zeggen: „wat is dat water koud!" want dan zal mijn vinger van zijn warmte aan dat water afgeven; maar als jy dan, ondertusschen je vinger in ijskoud water gehouen hebt en je steekt hem dan in 't laauwe water, dan zal jy datzelfde laauwe water, dat my koud voorkwam, heel warm vinden, om dat het meer warmte heeft dan je vinger, en zijn warmte aan dezen mededeelt.

J. Dat is aardig, Papa! dat moeten wy eens probeeren.

V. Wat nu van de warmte ook opmerking verdient, is, dat zy niet alleen wordt voortgebracht door de zon, of door het vuur, dat men stookt, of door hulp van eenig ander

lichaam, maar ook, door beweging of wrijving. — Je hebt straks zelf gemerkt, dat je, in dien kouden tuin, door 't loopen warm werdt, en zoo kunje ook, door je handen, als ze koud zijn, tegen mekaêr te wrijven, ze allebeî warm maken. — En hebje wel eens gehoord hoe de *wilden* doen, als ze vuur willen maken?

J. O ja Papa, dat heb ik in Robinson gelezen: dan nemen zy twee stukken hout en wrijven die heel hard tegen mekaêr: en dan beginnen die eindelijk te branden.

V. Juist, en op dezelfde manier slaat men, met een stuk yzer, vuur uit een keisteen, die toch koud scheen. Als je een end touw sterk heen en weêr over den rand van een stoel of over iets anders heen haalt, wordt het eindelijk, op de plaats waar 't gewreven wordt, zoo heet, dat het stuk gaat: en zoo is 't met alle dingen, die sterk gewreven worden.

J. O ja, Papa! dat heb ik nog laatst gezien, toen wy met Oom naar buiten reden, en aan die herberg water aan de paarden gaven. Toen voelde Oom aan de as van 't rijtuig en liet er my ook aan voelen: en die as was heel heet. En Oom zeî, zy moest terstond afgekoeld en gesmeerd worden anders zoû zy in brand raken als wy er meê voort reden.

V. Ja, daar kan men niet te voorzichtig meê zijn. En nu, nog een andere manier van warmte voort te brengen is door *verbranding*. Als ik hout en turf of steenkolen op een hoop leg, en ik die met een lucifer of een stuk papier aansteek, dan deelt dat kleine vlammetje van den lucifer juist zoo veel warmte niet aan dat hout of aan die andere brandstoffen meê; maar het ontwikkelt warmte uit die brandstoffen, en hoe meer er verbranden, hoe meer warmte er ontstaat. Zoo lang dat hout, of die turven, of die steenkolen, nog niet ontvlamd waren, gaven zy geen warmte: zy geven alleen warmte door de *verbranding*.

Maar men kan zelfs warmte doen ontstaan, alleen door twee lichamen, die niet warm waren, te *vermengen*. Als men op gebranden kalk water giet, dan wordt het heet, ja het raakt aan 't koken.

J. En hoe komt dat, Papa?

V. Ziedaar weêr een van die verschijnselen, die men heeft opgemerkt, maar waarvan men de reden nog niet weet te geven. Wy zien het, maar kunnen het nog niet verklaren, om dat wy, als ik gezeid heb, nog niet bepaald weten wat warmte eigentlijk is. Even zoo weinig kunnen wy verklaren, op welke manier de zon koude lichamen warm maakt. Onthoû nu maar de verschillende wijzen waarop ik je verteld heb, dat warmte ontstaat, te weten 1°. door de *zon*, 2°. door *wrijving* of *beweging*, 3°. door *verbranding*, 4°. door *vermenging*.

J. Maar Papa! ik zoû, geloof ik, nog wel een ander middel weten om iets warm te maken.

V. Wel! laat hooren! wie weet, wat of je voor nieuws bedacht hebt!

J. Wel ja Papa, door iets *toe te dekken*. Als ik my 's avonds heb uitgekleed, en ik kruip dan in bed, en Hanna stopt de dekens en lakens goed onder en over my dicht, dan word ik weêr zoo lekkertjes warm.

V. Wel, ik moet zeggen, dat je dat heel goed te pas brengt. In zekeren zin kan men dus zeggen dat je 5° warm wordt door *bedekking*. Maar, wil ik je zeggen, wat er dan eigentlijk met je gebeurt?

J. Als 't je belieft, Papa.

V. Voor dat je in je bed stapt staje half naakt in de kamer, die koud is: en dan verliest je lichaam zijn warmte, zoo dat je 't gevoel van koû hebt; maar als je nu in je bed ligt, dan houden die dekens en wat je verder bedekt de werking van de buitenlucht tegen en zoo behoeft je lichaam geen warmte meer af te geven en het raakt weêr in zijn gewonen warmen toestand. Maar eigentlijk kan men niet zeggen, dat de dekens of lakens op zich zelve warmte geven: in tegendeel, als men b. v. stukjes ijs wil bewaren, of ze met een schip hier of daar naar toe zenden — wat men vooral doet naar landen waar 't heel heet is, en nooit vriest, en waar men toch ijs verlangt te hebben om den wijn of de vruchten te bekoelen, of om dat zoogenaamde ijs te helpen maken dat men wel op 't dessert eet — dan wikkelt men die stukken ijs juist in wollen dekens, en dan

loopt het minder gevaar van smelten. Hieruit kan men dus zien, dat wol en dergelijke omkleedsels op zich zelve geen warmte geven, maar alleen dienen om de buitenlucht af te sluiten.

VII.

Moeder. Pauline, weetje, wat de woorden *oorzaak* en *uitwerking* beteekenen?

Pauline. Neen Mama.

M. Wanneer je een menigte kaarten ruitertjes op een rij zet, en je wilt ze allemaal doen omvallen, hoe doeje dan?

P. Wel Mama, dan stoot ik 't voorste ruitertje, dat 't dichtst by my staat, met mijn vinger om, en dan rollen zy aanstonds allemaal omver.

M. Heel goed. En dat vallen begint met het voorste ruitertje, dat je omstoot; want dan valt het eerst omver, niet waar?

P. Ja Mama.

M. Maar hoe komt het nu, dat het eerste ruitertje omvalt?

P. Wel Mama, om dat ik het mijn vinger omstoot.

M. Dat is zoo: je stoot er met je vinger tegen aan, en dat stooten doet het eerste ruitertje omvallen. En nu drukken wy datzelfde, met andere woorden, uit, als wy zeggen: het stooten met je vinger is de *oorzaak*, dat het eerste ruitertje omvalt.

Dat vallen van 't eerste ruitertje wordt dan ook voortgebracht door het stooten met je vinger, niet waar?

P. Ja Mama.

M. Nu, dit drukt men ook, in andere woorden, uit, door te zeggen, dat het vallen van 't voorste ruitertje de *uitwerking* is van het stooten met je vinger. — *Oorzaak* is dus datgene, dat iets te weeg brengt, en *uitwerking* datgene, 't welk er door te weeg gebracht wordt: dat kunje wel begrijpen, niet waar?

P. Ja wel Mama.

M. Maar nu verder. Waarom valt het tweede ruitertje om?

P. Wel Mama, om dat het eerste ruitertje er tegen aan valt.

M. Ja dat is zoo: want wanneer het eens gebeurt, dat het eerste ruitertje bezijden valt, zonder het tweede ruitertje te raken, dan blijft het tweede ruitertje staan.

P. Dat is waar, Mama.

M. Het omvallen van het eerste ruitertje is dus weêr de *oorzaak* van het omvallen van het tweede. En dit omvallen van het tweede ruitertje is de *uitwerking* van het omvallen van het eerste. — Maar hoe komt het nu, dat het derde ruitertje valt?

P. Wel Mama, om dat het tweede er tegen aan valt.

M. Heel goed: dus wordt het omvallen van het tweede ruitertje dus weêr de *oorzaak*, en het omvallen van het derde ruitertje de *uitwerking*, en zoo gaat het tot den einde toe voort. Het omvallen van elk ruitertje is altoos de *uitwerking* van 't omvallen van het vorige, en wordt zelf weêr de oorzaak van 't omvallen van 't volgende.

Maar weetje nu, Pauline, hoe men dat noemt, als er zoo verscheiden *oorzaken* en *uitwerkingen* zijn, die op mekaêr volgen en de eene de andere te weeg brengen, zoo als hier? dat noemt men een *aaneenschakeling van oorzaken en uitwerkingen.*

P. He Mama; wat een moeilijk woord!

M. Je hebt toch, in de keuken, wel eens een ketting gezien — of kijk hier, dit gouden kettingje van Mama, hoe zit dat aan mekaêr?

P. Wel Mama, dat zijn allemaal langwerpige gouden ringetjes, die aan mekaêr gehaakt zijn.

M. Nu, zulke langwerpige gouden ringetjes aan dit kettingje, even als die groote yzeren ringen aan de ketting in de keuken, hiet men de *schakels* van den ketting, en als die aan mekaêr gehaakt of gesloten zijn, zeit men, dat zy *aaneengeschakeld* zijn. Een ketting bestaat dus altijd uit een *aaneenschakeling* van ringen of schakels, en nu gebruikt men dat zelfde woord, als men van *oorzaken* en *uitwerkingen* spreekt, die op elkander volgen en van elkander afhangen als de schakels van een ketting. Maar men kan ook wel zeggen een *reeks* of *rij van oorzaken en uitwerkingen*, als je dat makkelijker vindt.

P. O ja zeker Mama, dat woord is veel korter.

M. Nu, by zulk een aaneenschakeling of reeks noemt men datgene, waarmeê die aaneenschakeling begint, de *eerste oorzaak.* Zoûje nu wel weten te zeggen, wat de *eerste oorzaak* is, by het vallen van die kaarten ruitertjes?

P. Wel ja Mama, 't vallen van 't eerste ruitertje, geloof ik.

M. Ei? valt dat eerste ruitertje dan van zelf? En gaat er niets vooraf?

P. O ja, dat 's waar: ik moet het eerst met den vinger omstooten.

M. Net zoo. Het stooten met je vinger, of, om het nog naauwkeuriger te zeggen, jy zelve, door het stooten met je vinger, bent derhalve de *eerste oorzaak* van het vallen van al die ruitertjes. Het omvallen van 't eerste ruitertje is de *tweede oorzaak:* het omvallen van het tweede de *derde oorzaak*, en zoo vervolgens, tot aan het einde van de geheele *reeks* of *aaneenschakeling.*

VIII.

Vader. Wat scheelt er aan, Jacob? hoe kijkje zoo bedrukt? — O ik zie het al. Hebje dat glas gebroken?

Jacob. Neen Papa; ik kan 't niet helpen: 't is van zelf stuk gegaan.

V. Zoo! dat is vreemd. Is er dan zoo van zelf een stuk uit dat glas gesprongen? of was er een barst in?

J. Ik denk ja, Papa: anders begrijp ik het niet.

V. Maar vertel my dan, wat er eigentlijk gebeurd is.

J. Papa, ik had dit glas gebruikt om meê te verwen, en toen wilde ik het weêr schoonmaken.

V. Nu! en verder?

J. Ik had er het vuile water uitgegooid en toen moest ik schoon water hebben om het om te spoelen.

V. Natuurlijk: en wil ik je nu eens zeggen, wat je toen gedaan hebt?

J. (*Verwonderd*). Weet Papa dat dan?

V. Dat weet ik, zoo goed als of ik het gezien had. Toen hebje dat waterketeltje genomen, dat daar op 't konfoor staat en je hebt van dat kokende water in 't glas geschonken, en toen heeft het glas „knap!" gezeid en er is een stuk uitgesprongen.

J. Ja Papa, zoo is 't ook gebeurd.

V. Ik wil er nu voor dezen keer niet over knorren, om dat je met een goed oogmerk gehandeld hebt, namelijk om dat glas, dat je gebruikt hadt, schoon te maken, en dat ik graag zie, dat kinderen netjes zijn en geen dingen vuil of verwaarloosd achter laten; maar ik moet je toch tegen twee zaken waarschuwen: vooreerst, hebje verkeerd gedaan, dien ketel van 't vuur te nemen; want je bent nog te klein om hem goed te hanteeren en je zoudt je licht aan dat kokend water hebben kunnen branden: en, ten anderen, hadje my niet moeten vertellen, dat je 't niet helpen kost, en dat het glas van zelf gebroken was.

J. Maar Papa, ik heb er toch niet aan geraakt, aan het glas.

V. Neen, met je handen niet, dat weet ik; maar hebje er geen heet water ingegoten, en ben jy daardoor geen oorzaak geweest, dat het glas gebroken is?

J. Maar Papa, is 't dan van dat heete water, dat het glas gebarsten is? dat begrijp ik niet.

V. En toch is het zoo: en dat kunje nu uit het gebeurde leeren. — Je weet wel, dat wy onlangs over de warmte spraken?

J. Ja Papa.

V. Wel, zoo als ik je toen zeî, wat warmte is kunnen wy niet precies weten; maar des te beter kennen wy haar uitwerkselen, door de ondervinding. Zoo weten wy, dat warmte sommige lichamen grooter doet worden of uitzetten, en andere dingen krimpen, of kleiner worden. Ga maar eens daar ginds in den hoek en bekijk de planken, daar de deur van die kleêrkas uit is samengesteld. Sluiten die goed in mekaêr?

J. Neen Papa: tusschen deze twee planken is een reet, waar ik mijn vinger wel in kan steken.

V. Zoûje nu denken, dat de timmerman die planken, met opzet, zoo ver van elkander had gesteld?

J. Neen Papa, dat geloof ik niet.

V. Ik ook niet, of 't had al een heel lompe timmerman moeten zijn en die zijn werk slecht verstond. Die planken sloten, toen de kast pas gemaakt was, in mekaêr; maar 't hout daarvan is door de warmte gekrompen; want hout, en vooral als 't versch is en nog niet heeft *uitgewerkt*, als men 't noemt, krimpt met de warmte. En hebje wel opgemerkt, toen wy laatst buiten by je Oom wandelden, hoe de harde grond overal met groote scheuren en spleten was? Je hebt het my zelf nog gewezen.

J. O ja Papa, dat heugt my zeer goed.

V. Wel, dat kwam, om dat het daar kleigrond is, en dat wy een paar dagen warm weêr gehad hadden en klei krimpt, even als hout, met de warmte, en zoo ontstaan er evenzeer scheuren in.

J. En krimpt glas nu ook, Papa?

V. Neen, daar is 't juist anders om meê: glas zet zich uit, of wordt grooter met de warmte: en daarom moet de glazemaker, als hy een ruit inzet, altijd zorgen, dat die iets kleiner is dan 't raam waar zy in moet, of wat *speling* heeft, als men 't hiet. — Wanneer men nu kokend water in een glas schenkt, dan wordt dat gedeelte van het glas, waar het water tegen aankomt, heet, en zet zich uit: daardoor raakt het, om zoo te zeggen, vastgeklemd tusschen het gedeelte, dat nog koud gebleven is, en dan moet het wel bersten of in stuk springen. En daarom springt in zoodanig geval een fijn, dun glas niet zoo licht als een dik glas, om dat, hoe dunner het glas is, hoe spoediger zich de hitte aan al de deelen van 't glas meêdeelt.

J. En zijn er nog meer dingen, Papa, die zich uitzetten, als zy warm worden?

V. O ja, verscheiden: vooral vochten: als men een fleschje, tot aan den rand, met water, olie of een ander vocht vult, en men verwarmt het dan, dan loopt het over. — En ook de lucht zet zich uit door warmte, gelijk dit door verschillende proeven bewezen is. Maar wat vooral zich zeer sterk uitzet is het kwik.

J. Wat is kwik, Papa?

V. *Kwik* of *kwikzilver* is een delfstof, die men uit den grond haalt, en tot verscheiden oogmerken gebruikt, waar 't nu te lang zoû zijn om over te spreeken. Het hiet zoo, om dat het byna nooit stil kan liggen, maar, by de minste oneffenheid op de plaats waar het ligt, of by de minste aanraking, in snelle beweging raakt: en *kwik* beteekent niet hetzelfde als „snel," „gaauw." Je weet toch wat een kwik-staart is, niet waar?

J. O ja Papa, dat zijn zulke aardige vogeltjes.

V. Juist, en die hieten zoo, om dat zy altijd met hun staart in beweging of *kwik* met hun *staart* zijn. — Maar om nu op het *kwik* terug te komen, als je dat zien wilt, ga dan maar even daar aan 't raam, waar de thermometer hangt. Zie je niet iets wits daar in dat glazen buisje.

J. Ja Papa, is dat kwik?

V. Ja: en uit de beweging van dat kwik kan ik nu net weten, hoe veel warmer of kouder het is op dit oogenblik dan het gisteren, of dan het van morgen vroeg was.

J. En hoe weet Papa dat dan?

V. Dat zal ik je zeggen. Naarmate het warmer wordt, zet het kwik zich meer uit en rijst derhalve hooger in dat buisje: terwijl het weêr daalt, naarmate de warmte vermindert. Nu zet degene, die een thermometer maakt, daar op dat plaatje, langs het buisje, van afstand tot afstand, lijntjes en cijfers, die mekaêr van 5 tot 5 volgen, die zoo vele graden warmte beteekenen. Wanneer ik nu zie, dat op dit oogenblik het kwik by dit lijntje staat, waar 45 by geschreven staat, dan weet ik, dat wy 45 graad warmte hebben, en als ik er nu by onthouen of opgeteekend heb, dat het kwik van morgen op 42 graden stond, en gisteren om dezen tijd op 46, dan weet ik, dat het nu drie graden warmer dan van morgen en één graad kouder dan gisteren om dezen tijd is.

J. Maar Papa, wat is dat, een *graad?*

V. Dat is een naam, dien men aan de vierkanten tusschen die lijntjes gegeven heeft, en waarmeê men het verschil van warmte aanduidt.

—

Vader. Ik heb je gezeid, dat warmte veranderingen in de lichamen te weeg brengt, door ze te doen krimpen of uitzetten; maar dat is het alleen niet. Je zult je zelf nog wel andere uitwerkselen herinneren, die de warmte heeft?

Jacob. Welke dan Papa?

V. Heugt je niet meer van die tobbe met water, die wy in de zon gezet hebben en wat daar meê gebeurd is? [1])

J. O ja Papa; nu weet ik het: daar is al het water uit weggedampt.

V. Nu, zoo weetje, dat warmte het water *verdampen* doet, en weetje wel, dat dit nu de reden is, waarom sommige lichamen, als hout, klei, linnen, en andere, krimpen en lichter worden by verwarming?

J. Hoe komt dat dan, Papa?

V. Om dat er in die lichamen doorgaans vochtdeelen zitten, die ze hebben doen zwellen en zwaarder worden. En wanneer nu die vochtdeelen door de warmte verdampen, dan worden natuurlijk die lichamen lichter en trekken samen.

Maar nu is er nog een andere uitwerking, die de warmte heeft: zy brengt namelijk sommige lichamen in *beweging*, en dat wel vooral, en in de eerste plaats, de lucht.

J. En hoe weet men dat, Papa?

V. Dat weet men, om dat men het zien en voelen kan.

J. Zien ook, Papa? Dat dacht ik niet.

V. Kijk dan maar hier eens langs de kachelpijp, wat je daar ziet?

J. He Papa! dat is aardig: 't is net of daar allemaal golfjes langs gaan: daar heb ik nooit op gelet.

—

[1]). Zie Deel I blz. 190.

V. Niet waar? nu, dat je daar ziet is de lucht, die, als zy door de hitte uit den kachel verwarmd wordt, in zoo'n trillende beweging raakt. Wanneer de lucht nu verwarmd wordt, dan beweegt zy zich naar boven, en, naarmate zy in een kamer opstijgt, stroomt er zoo veel koude lucht beneden binnen. Daarvan komt het, dat men in een vertrek, al is het nog zoo warm, dikwijls koude voeten hebben kan.

J. O! dan is het vast daarom, dat de vrouwen warme stooven gebruiken.

V. Dat hebje net geraden. — Een andere uitwerking van de warmte is, dat, als zy zeer hevig is, zy de lichamen versmelt.

J. O ja Papa, dat heb ik gezien met de sneeuw in onzen tuin en het ijs in de gracht. Toen het warm weêr was geworden, en het zonnetje scheen weêr zoo lekker, weg was toen in een wip al de sneeuw, en het ijs raakte ook weg.

V. Juist, en zoo zijn er nog een menigte andere lichamen, die door warmte smelten, gelijk wy dat wel meer besproken hebben [1]). Warmte veroorzaakt dus ook *versmelting*. — Intusschen verliezen de lichamen by versmelting niets van hun gewicht, en als een pond ijs versmelt, komt er ook een pond water van. Ook wordt een *gesmolten* lichaam, als het weêr *stolt*, weêr net wat het te voren geweest is. Maar er is een andere uitwerking van de warmte, waarby lichamen niet weêr kunnen worden wat zy geweest zijn, en hun gewicht ten deele, of zelfs geheel, verliezen: en dat is *verbranding*. — Zie maar even hier in den aschbak, hoe weinig asch er gekomen is van zulk een menigte turven en steenkolen als in den kachel geweest zijn. — En als ik een kaars aansteek, dan brandt die heelemaal weg, zonder asch of iets anders na te laten, ja zonder dat men kan zien, waar het vet, of de was, daar de kaars van gemaakt was, gebleven is.

J. Ja Papa, dat is waar. Maar Papa, dat vet of die was is dan immers verteerd.

V. Ja, dat noemen wy zoo; maar het moet toch ergens

1) Zie Deel II. blz. 124 en 125.

heen zijn; want een lichaam kan wel van gedaante of van natuur veranderen, maar raakt nooit heelemaal weg. Weetje, waar dat vet, of, in 't geheel, al hetgeen men *verteerd* zegt te zijn, dan in verandert?

J. Neen Papa.

V. Dat wordt meest alles lucht, of liever het vermengt zich met de lucht, en als die dus vermengde lucht in een kamer of andere beslotene plaats blijft, en er geen versche lucht bykomt, dan raakt die lucht heel bedorven en hiet men die *stiklucht*, om dat men er gemakkelijk in stikken zoû. Als ik nu den schoorsteen dicht plakte of sloot, zoo dat er geen lucht in of uit kon, en ik hield deur en venster toe en ik leî hier dan heete kolen op de plaat, of ik stak een heele menigte smeerkaarsen aan, die veel walm geven, of er waren heel veel menschen by mekaêr, die ook de warmtestof, die zy by zich hebben, aan de lucht meêdeelen, dan zoû langzamerhand de lucht hier in de kamer in *stiklucht* veranderen, en wy zouden het er zoo benaauwd in krijgen, dat wy geen aassem zouden kunnen halen en eindelijk zouden stikken.

J. O foei Papa! dat zoû akelig zijn.

V. Dat zoû het zeker. En nu kunnen niet alleen, in zoodanige stiklucht, geen menschen het uithouden; maar als er b. v. kaarsen in stonden te branden, dan zouden die uitgaan; want er kan geen vuur of vlam wezen zonder versche lucht. Als ik b. v. den sleutel van de kachelpijp dichtdraai, dan sluit ik de pijp, en dan wil het vuur niet meer branden, om dat de verwarmde lucht dan niet meer naar buiten kan gaan en er dus allemaal stiklucht in den kachel vergaderd wordt. Even zoo zoû het vuur niet branden, als er onder in den kachel niet een rooster was, door de openingen van welken rooster er versche lucht by 't vuur komt: en aan de lamp b. v. zijn allemaal gaatjes gemaakt in den ring, die om de pit zit, om er lucht aan te geven, en stopte iemand die gaatjes dicht, dan zoû de vlam terstond uitgaan.

J. Maar Papa, verbranden alle lichamen in 't vuur?

V. Neen Jacob, er zijn er enkele, die niet verbranden,

zoo als b. v. het zilver en het goud, die men, ook al daarom, *edele* metalen noemt. En dan zijn er nog andere stoffen, sommige ook, daar men kleêren van maken kan, die nimmer verbranden. — Maar dan zijn er weêr andere lichamen, die in 't vuur wel van natuur veranderen, maar eigentlijk niet gezeid kunnen worden te verbranden. Daar hebje b. v. de schelpen, die men by ons aan 't strand van de zee vindt, die hebje wel eens gezien.

J. O ja Papa, daar ze poppetjes en huisjes en allerlei dingen van maken.

V. Juist! nu, die schelpen brengt men, met wagens vol, naar groote ovens, waar men er een sterk vuur onder stookt, en dan worden al die schelpen, door de hitte, tot kalk, maar die kalk weegt dan omtrent de helft minder dan de schelpen, daar zy uit ontstaan is.

J. Maar waar blijft dan de andere helft, Papa?

V. Die heeft zich weêr in lucht opgelost: en die lucht noemt men *koolzure lucht;* om dat zy dezelfde eigenschappen heeft als de lucht, die men krijgt door het branden van *houtskool.*

IX.

Moeder. 't Heugt je wel, Pauline, hoe ik je heb doen zien, dat de vogeltjes, en ook de andere dieren iets moeten hebben, dat men *ziel* noemt, en dat in hun lichaam blijft, zoo lang zy leven, en ook maakt, dat zy leven?

Pauline. O ja wel, Mama.

M. En 't heugt je verder, dat ik je gezeid heb, dat wy ook zielen hebben.

P. Ja Mama, dat herinner ik my ook.

M. Wel nu, dat er inderdaad zoo iets in ons zijn moet als 't gene ik onze *ziel* noem, en dat het eigentlijk die ziel is, die in ons voelt, denkt en leeft, en, eindelijk, dat die ziel van 't lichaam onderscheiden is, dat kan ik je, geloof ik, met de volgende redenen bewijzen.

Wanneer je pijn hebt in je pink, is het dan je duim, die dat voelt?

P. Wel neen Mama, mijn duim niet.

M. En als je pijn in je voet hebt, is het dan je hand die dat voelt? of, als je pijn in je voorhoofd hebt, voel je dat dan in je neus?

P. Wel neen Mama.

M. Maar merkje niet wel, dat er iets anders in dat alles zijn moet, dat die onderscheiden pijnen voelt, 't zelfde waar ze zijn? Je zeit ook eigentlijk niet: „mijn pink heeft „pijn," of: „mijn voet heeft pijn," of: „mijn hoofd heeft „pijn," maar: „*ik* heb pijn in mijn pink," of „*ik* heb pijn aan mijn voet," of: „*ik* heb pijn in 't hoofd." *Jy* bent het altijd, die al die pijnen voelt, niet waar?

P. Ja Mama, ik voel ze allemaal heel duidelijk.

M. Maar is 't ook je heele lichaam, dat ze allemaal voelt?

P. Wel Mama, dat weet ik niet.

M. Laat ons dan eens zien. Wanneer je pijn in je voet hebt, voelt dan je arm die pijn? of je rug? of je borst? of eenig ander deel van je lichaam, buiten je voet?

P. Neen Mama.

M. Het is dus niet je geheele *lichaam*, dat die pijn voelt. Maar wie of wat voelt die pijn dan?

P. Wel, *ik* voel ze, Mama.

M. Heel wel! Maar wat is dan dat *ik*, dat die pijn voelt? Het is niet eenig deel van je lichaam; want daar is geen van die deelen, dat de pijn van de overige deelen voelt: en om de zelfde reden is 't ook niet je heele lichaam; want dan zouden al de deelen er van die pijn moeten voelen, en dat heeft toch geen plaats. — Het moet dus iets anders zijn, iets, van je lichaam onderscheiden, dat die pijn voelt, niet waar?

P. Ja Mama.

M. Welnu, dat zelfde, dat is juist wat ik je *ziel* noem. Je *ziel* derhalve is dat *ik*, waar je van spreekt, als je zeit: „*ik* voel pijn in *mijn* voet, in *mijn* pink enz. — En dat kunje vooral gewaar worden, als je twee verschillende pijnen

te gelijk hebt. B. v. indien eens de theeketel tegen je omviel, en 't heete water brandde je hand, en de ketel viel op je voet en kneusde je voet, dan zoûje twee verschillende pijnen voelen: de kneuzing, aan je voet, en het branden, aan je hand, niet waar?

P. Ja Mama.

M. Je hand ondertusschen zoû de kneuzing niet voelen van je voet, en je voet zoû het branden van je hand niet voelen: en het overige van je lichaam zoû geen van beiden voelen. — En evenwel, jy zoudt ze allebeî te gelijk voelen, is 't niet zoo?

P. Ja, dat zoû ik zeker, Mama.

M. Wel, dan moet *jy* ook iets anders zijn dan je lichaam of de deelen van je lichaam, dewijl er geen een daarvan is, 't welk het gevoel van die twee pijnen te gelijk heeft, terwijl *jy* ze toch hebt.

P. Dat is waar, Mama. Maar wat ben *ik* dan?

M. Gelijk ik je zoo even zeî, *jy* bent eigentlijk je *ziel*. En 't is je *ziel*, die al die pijnen voelt, die je ergens, in de verschillende deelen van je lichaam hebben kunt, en die ze ook alleen alle te gelijk kan voelen, wanneer je er meer dan eene te gelijk hebt. — En dewijl dit, gelijk wy gezien hebben, noch je geheele lichaam, noch eenig deel van je lichaam doen kan, moet ook de *ziel* iets zeer onderscheidens van je lichaam zijn.

P. Dat is waar, Mama.

M. Nu kunnen wy ditzelfde ook nog op een andere wijze aantoonen. — Wordt je voet er wel iets van gewaar, wanneer je oor iets hoort? of merkt je hand, dat je oog iets ziet, of je elleboog, dat je neus iets ruikt?

P. Neen Mama, zeker niet.

M. Maar *jy* wordt dat alles zeer duidelijk, en *te gelijk* gewaar. Jy kunt *te gelijk* iets zien, iets hooren, iets ruiken, en zelfs te gelijk iets voelen, b. v. die twee verschillende pijnen, waar ik zoo even van sprak. Is 't zoo niet?

P. Ja zeker, Mama.

M. Wel, dat eene dan, dat die twee pijnen te gelijk voelt, is ook hetzelfde, dat, tevens, door je oogen ziet, door je ooren hoort, door je neus ruikt, enz. — En dat zelfde is je *ziel*, dat ben *jy*. Want *jy* bent het, die te gelijk voelt en ziet en hoort, enz. *Jy* en je *ziel* bent dus een en 't zelfde. Het oog is maar 't werktuig, waar *jy*, of, met een ander woord, je *ziel*, meê ziet. Het oor is maar het werktuig, waar jy, of, met een ander woord, je *ziel*, door hoort, enz. En deze werktuigen kun *jy* of, wat hetzelfde is, kan je *ziel* allen te gelijk, of elk afzonderlijk, gebruiken, net zoo als je wilt.

Maar dan nog iets, Pauline. Toen je je vinger aan den koperen knop van den theeketel gebrand hebt en de pijn was over, kon je vinger zich toen wel herinneren, dat hy pijn gehad had? kon je vinger toen wel by zich zelf overleggen, wat hy doen moest, om geen pijn meer te hebben? kon hy wel, by zich zelven, denken: „ik moet niet weêr dien „koperen knop aanraken; want ik zoû my branden, en dat „doet zeer?" — Waar is die vinger van je, waar dat laatst meê gebeurd is? vraag hem eens, hoe hy er over denkt?

P. Maar Mama, nu fopje my wat. Hoe kan ik dat aan mijn vinger vragen? Mijn vinger kan immers niet denken of spreken.

M. Dat is zoo, en 'k zeî 't natuurlijk ook om te lachen; want je begrijpt zoo goed als ik, dat het niet je vinger is, die denkt. Maar *jy*, dat zelfde namelijk, 't welk de pijn in den vinger voelt, bent het ook, die, na het voelen van de pijn, gedacht hebt: „*ik* moet met mijn vinger niet dien „knop van den ketel aanraken; want *ik* zoû my dan weêr „aan den vinger branden, en dat zoû *my* zeer doen: en dat „wil *ik* liever niet." Is 't niet zoo?

P. Ja zeker Mama, zoo is het.

M. En even zoo als 't met je vinger is, zoû 't met je oor ook zijn, en met je neus, en je voet en ieder deel van je lichaam, niet waar?

P. Ja Mama, net hetzelfde.

M. Het blijkt dan ook hier weêr uit, dat *jy* het bent, die *denkt*, even als *jy* het bent, die *voelt* en *ziet*: — en dat dit *jy* je *ziel* moet zijn. Je *ziel* is dan ook daarom je voornaamste deel. Je *lichaam* is eigentlijk meer 't huis,

daar *jy*, of, wat hetzelfde is, daar je *ziel*, in woont: het werktuig, dat *jy* of je *ziel* gebruikt, om er alles meê te doen, wat je wilt. — Maar zeg eens, herinnerje je nog, wat Papa laatst deed, toen wy door die gang liepen, waar 't zoo donker was?

P. Toen ging Papa vooruit, en voelde met zijn stok voor zich uit, of er ook trappen waren, of iets, daar wy ons aan hadden kunnen stooten, of over hadden kunnen vallen.

M. Wel, net zoo als Papa toen met den stok voelde, zoo voelt de ziel, met de hand. De hand is 't werktuig, dat de ziel uitsteekt, als zy iets voelen wil, even zoo als de stok 't werktuig is, dat Papa uitstak om er meê te voelen. De stok had er geen weet van, of hy den grond of den muur aanraakte, maar Papa had er wel weet van, als hy, door middel van den stok, voor zich uit voelde. En even zoo is 't met de hand ook. De hand raakt de tafel, den stoel, of wat je wilt, aan; maar de hand voelt ze eigentlijk zelve niet: zy heeft er eigentlijk geen weet van; maar het is de ziel, die, door haar middel, voelt, en er weet van heeft.

P. Maar Mama, mijn hand voelt het toch wel, als zy de tafel aanraakt.

M. Je zult zelve niet zeggen: „*mijn hand* voelt de tafel" maar: *ik* voel de tafel. En *jy* of je *ziel* is het dan ook, die de tafel voelt, door middel van je hand. Want je kunt alleen zoolang iets, met je hand, voelen, als je een ziel in je lichaam hebt, die, door middel van je hand, voelt. Het is met jou net zoo gelegen als met het vogeltje, dat wy eens op den weg vonden. Wanneer je een levend vogeltje in zijn pootje prikt, met een speld, dan voelt het dat wel, en trekt zijn pootje terstond terug, om niet weêr geprikt te worden. Maar toen ik dat dooie vogeltje met een speld prikte, toen voelde het er niets van: het trok zijn pootje niet terug en bleef even onbeweeglijk als te voren. Heugt het je nog wel?

P. Ja wel Mama, heel goed.

M. Het zijn dus niet de pootjes van de vogeltjes, die de prikken voelen en er weet van hebben; maar 't zijn de zielen van de vogeltjes, die in hun lichaampjes zijn zoo lang zy leven, die het prikken eigentlijk voelen en er weet van hebben. De lichamen van de menschen en van de beesten kunnen op zich zelve net zoo min iets voelen of ergens weet van hebben, als een stok, of een steen, of een boom. Het zijn de zielen, die er in zijn, die de dingen voelen en er weet van hebben: net zoo als 't Papa is, die met den stok langs den grond voelt en er weet van heeft.

Maar Pauline, wanneer je spreekt, wat is het dan eigentlijk, dat spreekt?

P. Wel mijn mond, Mama.

M. Goed: maar spreekt die mond uit zich zelf? of ben *jy* het, die je mond beweegt om te spreken?

P. Wel ja Mama, ik beweeg mijn mond, om te spreken.

M. Dus is 't eigentlijk weêr niet je mond die spreekt; maar *jy* bent het, of 't is je *ziel*, die, door middel van je mond, spreekt, en zeit wat zy wil. Weetje, waar je dat best meê zoudt kunnen vergelijken?

P. Waar dan meê, Mama?

M. Kan de piano, die daar staat, van zelf spelen?

P. Wel neen Mama: Mama, of iemand anders, moet er op spelen.

M. Zoo is 't ook. Mama, of iemand anders, moet, met de vingers, de klavieren neêrdrukken, en dan worden, door dat stooten, stokjes met pinnetjes opgelicht, die tegen de snaren stooten, en door dat stooten, de snaren geluid doen geven. Maar uit zich zelve kunnen die snaren geen geluid geven, en uit zich zelve kunnen die klavieren niet op en neêr gaan, en dus kan de piano uit zich zelf geen muziek maken. — Daartoe moet ik, of iemand anders, er op spelen. De piano is dus maar 't werktuig; maar ik ben degene, die dat werktuig bespeel, en zonder my, of een ander, kan 't niets doen. — Even zoo is 't nu met den mond en met ons lichaam gelegen. Dat lichaam uit zich zelf kan eigentlijk niets doen, gelijk je dat, by het dooie vogeltje, gezien hebt; maar de ziel is 't, die, om zoo te spreken, op dat werktuig speelt, die 't beweegt en gebruikt, en er meê doet wat zy wil. Zy is het, die door den mond spreekt, met de handen voelt, door de oogen ziet, enz., en,

zonder haar, kan het lichaam niets doen, althans geen willekeurige beweging maken.

P. Wat is dat, Mama een *willekeurige* beweging?

M. Dat is een beweging, die van *wil*, of *willekeur* afhangt. Als jy over dien stoof springt, die daar staat, dan doe je dat om dat je 't *wilt* doen, niet waar?

P. Zeker Mama, anders zoû ik het laten.

M. Juist, dan doe jy een *willekeurigen* sprong, of een willekeurige beweging, over die stoof. Maar als ik nu hier dat dooie vogeltje had, en ik gooide dat over die stoof, dan zoû dat dooie vogeltje zich ook over dien stoof bewegen. Maar zoû dat vogeltje het dan met zijn eigen *wil* doen?

P. Neen Mama; want het heeft geen wil meer, als het dood is.

M. Juist, dat zoû dus een *onwillekeurige* beweging van dat vogeltje zijn. Maar als ik jou nu opnam en ik gooide je er over, dan zoû dat ook niet met je *wil* zijn: en je zoudt dus ook een *onwillekeurige* beweging maken: want het zoû een beweging zijn tegen je *wil*, of tegen den *wil* van je ziel.

P. Ja, dat zoû 't zeker zijn, Mama.

M. Even zoo, als hier in de kamer een heele leelijke stank was, dan zoû ik dien liever niet *willen* ruiken en jy ook niet, niet waar?

P. Neen Mama, dan zoû ik gaauw uit de kamer loopen.

M. Goed, maar zoo lang wy er in bleven, zouden wy dien wel *tegen onzen wil*, of *onwillekeurig*, moeten ruiken. — En daarom zeî ik zoo even, dat wanneer wy ons *willekeurig* bewegen of iets voelen, of zien, het de ziel is, die dat doet.

P. Ja Mama.

M. En dan is er nog altijd dit onderscheid tusschen ons en 't dooie vogeltje, dat het dooie vogeltje er niets van merken zoû, al werd het over de stoof gesmeten, of al stonk het hier nog zoo erg; terwijl jy, of je ziel, het wel zoû merken.

P. Maar Mama, waar zit de ziel dan eigentlijk? Als Mama op de piano speelt, dan zie ik haar er voor zitten: maar de ziel zie ik niet.

M. Ja, in dit opzicht heeft er ook een groot onderscheid plaats. Ik zit voor mijn piano en kan er van daan gaan en er weêr bykomen, zoo als ik wil. Maar de ziel zit binnen in haar werktuig, en kan er niet uit- en ingaan, zoo als zy verkiest. — En daarby, de ziel wordt niet gezien, om dat zy niet gezien kan worden; juist om dat zy geen lichaam is. Een lichaam, heb ik je geleerd, heeft altijd een vorm, uitgebreidheid, zwaarte, en andere eigenschappen, waardoor het altijd gezien, of gevoeld kan worden. Maar de ziel is geen lichaam, en kan dus ook niet gezien of gevoeld worden: en dat is juist tusschen die beiden het verschil.

P. Maar Mama, waar ergens in 't lichaam zit dan eigentlijk de ziel? dat woû ik wel eens weten.

M. En dat is juist, wat ik je niet kan zeggen. Ik wil je echter wel vertellen wat wijze en verstandige lieden er al zoo over gedacht hebben. — Als je in een donkere kamer zit, of 's nachts in bed wakker ligt, en je denkt om onderscheidene dingen, die je te voren gezien hebt, is 't dan niet, als of je die in je hoofd ziet?

P. Ja Mama.

M. En als iemand heel lang en zwaar gedacht heeft, wat hy natuurlijk met zijn *ziel* doet, krijgt hy er wel pijn in 't hoofd van. En als iemand zijn hoofd verliest, kan hy geen oogenblik meer blijven leven, terwijl hy nog lang kan leven, ja zelfs zeer oud kan worden, al is hy een arm of been kwijt. Daarom hebben sommige geleerde lieden gedacht, dat de ziel in 't hoofd zat.

P. My dunkt, dat moet ook wel zoo wezen.

M. Ja, maar anderen hebben weêr gedacht, of de ziel ook in 't hart zat: om dat men, wel is waar, met het hoofd meer *denkt*, maar eigentlijk met het hart *gevoelt*. Niet waar, als je blij bent, dan voelje zoo iets plezierigs in je hart: dat zeîje nog, weet je wel, toen je je tuintje zoo netjes hadt opgeknapt. [1])

P. Ja Mama: en als ik stout ben geweest, dan voel ik my om 't hart zoo beklemd.

---

[1]) Zie Deel II. blz. 72.

M. Juist! — En dan is het hart in zoo verre de voornaamste plaats van 't lichaam, om dat er alle aderen, waar 't bloed door loopt, op uit komen: — terwijl, als het hart ophoudt te tikken, dit ook een teeken of bewijs is, dat de ziel uit het lichaam is. — Daarom, zeg ik, beweerden sommigen, dat de ziel in 't hart zat.

P. Ja, dat kon ook wel wezen. — Maar wat gelooft Mama nu?

M. Mama gelooft, dat, aangezien de ziel geen lichaam is, zy ook de eigenschap niet heeft van een lichaam, namelijk, van een *vaste plaats* te hebben. Dat je te gelijk met je hoofd kunt denken, en met de oogen zien, en met de ooren hooren, en aan handen en voeten pijn hebben, enz. en dat je ziel dat alles doet, bewijst, dunkt my, dat zy zich te gelijk overal in je lichaam bevinden moet. Maar hoe en op wat wijze zy zich daar bevindt, geloof ik niet, dat iemand ooit zal kunnen zeggen: om dat wy wel kunnen oordeelen over lichamen, dat is, over *stoffelijke* wezens, maar niet over de ziel, die een *onstoffelijk* wezen is, d. i. een wezen, dat geheel andere eigenschappen bezit, dan die, waar stoffen, of lichamen, zich door onderscheiden.

TWEEDE AFDEELING.

X.

Vader. Wel Jacob, hebje je Oom en je neefjes naar den spoorweg gebracht?

Jacob. Ja Papa, en je moet nog wel de komplimenten hebben.

V. En benje gebleven tot zy weggingen? My dunkt, je hadt al weêrom kunnen zijn.

J. O ja Papa, ik heb ze in den trein zien gaan en ik heb er den lokomotief zien voorkomen, en ik heb ze zien wegrijden ook. Dat ging zoo hard, zoo hard!

V. Zoo hard, dat Jacob het niet zoû kunnen byhouden, niet waar?

J. Neen zeker niet, Papa. — Maar Papa! weetje wat ik niet begrijp?

V. Wel, wat dan niet?

J. Hoe zoo'n ding toch eigentlijk voortgaat.

V. Wel, my dunkt, dat hebje kunnen zien: zoo'n *ding*, als je daar den trein meê meent, rolt op *wielen* voort.

J. Ja Papa, maar de lokomotief dan?

V. O! meenje den lokomotief? Wel, die rolt ook op wielen, en die trekt de wagens voort, die er achter gespannen zijn.

J. Ja, maar dat meen ik niet, Papa. Als er een koets of een vigilante voortgaat, dan komt dat, om dat er paarden voor zijn, die ze trekken, en als Broêrtje met zijn wagentje

rijdt, dan is 't, om dat Hanna, of ik, het voorttrek; maar voor een spoortrein zijn er geen paarden of menschen, om hem voort te trekken.

V. O! je meent dus, welke kracht het is, die den spoortrein *in beweging brengt*, even als de kracht van menschen of dieren andere rijtuigen in beweging brengt?

J. Ja Papa. Ik vroeg 't in het naar huis gaan, aan Dirk, en die zeî: het was de *stoom*.

V. Nu, daar had Dirk gelijk aan: het is ook de *stoom*.

J. Ja Papa; maar toen vroeg ik aan Dirk, wat dan de *stoom* was: en toen zeî hy, het was de damp, die uit de *machine* kwam: maar, als hy *uit* de *machine* kwam, hoe kon hy dan al die wagens voort trekken?

V. Dat is heel wel van je geredeneerd. Die damp, die wegvliegt, kan den spoortrein niet in beweging brengen. Maar Dirk heeft zich niet goed, of niet duidelijk genoeg, uitgedrukt. Het is wel degelijk waar, dat *stoom* damp is; maar damp, die besloten is, en er uit wil, en daarom kracht uitoefent. Ik heb je laatst verteld, hoe *warmte* beweging veroorzaakt, niet waar?

J. Ja Papa.

V. Nu, Betje heeft juist zoo even den waterketel binnen gebracht. Ga daar nu eens by zitten en luister dan, en zie, wat er gebeurt.

J. Papa, wat sist daar zoo in den ketel?

V. Dat zal ik je zeggen. Als er vuur onder den ketel is, wordt natuurlijk het water, dat onder in den ketel is, het eerste warm, en het zoû als damp om hoog stijgen, als er geen ander water boven was, dat nog niet warm, of nog niet zoo sterk verwarmd is. Echter vormt dat onderste water dampblaasjes of belletjes, die omhoog rijzen, net zoo als de belletjes, die wy wel uit warm water met zeepsop blazen. Als die belletjes opstijgen, komen zy in de waterlaag, die nog niet genoeg verwarmd is, en daar koelen zy weêr af en verdwijnen of bersten. Dat gedurig bersten van die dampbelletjes maakt nu dat geluid, dat men *sissen* of *zingen* noemt: en zoo lang men dat hoort, is het een teeken, dat het water nog niet *kookt*.

J. O! dan kan Mama daaraan weten of het water goed is om thee meê te zetten.

V. Juist; want daar gebruikt men by voorkeur kokend water voor. — Maar luister nu verder. Wat gebeurt er nu?

J. O Papa, nu begint het water een ander geluid te maken.

V. Ja, nu begint het te *razen*, en dat is een bewijs, dat het *kookt*. Kijk, ik zal even het deksel van den ketel aflichten. Wat zieje nu?

J. O Papa! nu is het net of er golven op het water zijn.

V. Dat is het ook, en daarom, als men zeggen wil: „het water kookt goed," zeit men ook wel: „het water „kookt *als een zee*." — Wacht, ik zal er het deksel weêr op zetten. — Maar weetje nu, waar uit die golvende beweging ontstaat?

J. Neen Papa.

V. Die ontstaat altijd door diezelfde dampbellen, maar die, langzamerhand grooter en sterker geworden, de oppervlakte van het water bereiken, dat nu ook warm geworden is: en als dat water nu geheel warm, en aan 't koken is, dan begint het overal te dampen en wordt niet warmer meer.

J. O Papa, kijk eens, daar wipt het deksel van den ketel op en neêr.

V. Ja, dat zie ik. Waar zoû dat toch van daan komen?

J. Wel Papa, ik denk, om dat het niet goed sluit.

V. Goed: maar als ik het hier op dit kopje leî, zoû 't ook niet sluiten, en toch geloof ik niet, dat het dan op en neêr zoû gaan. Er moet toch iets wezen dat het in beweging brengt.

J. Ja Papa, zeker het water dat in den ketel is.

V. Dat staat zoo hoog niet in den ketel, om by het deksel te komen. Maar eer ik je zeg, wat dat deksel op en neêr doet dansen, moet ik je een historietje vertellen. Er was, nu honderd en meer jaar geleden, een kleine jongen zoo als jy, die ook Jacob heette, en die ook heel veel hield van te onderzoeken, hoe de dingen in mekaêr zaten en wat de oorzaak was van werkingen, die hy niet begreep. Dat jongetje was zwak en teêr van gestel, en zijn ouders stuur-

den hem daarom niet naar school, maar lieten hem veelal zijn eigen gang gaan. Vreemde lieden, ja zelfs menschen van de familie, dachten, dat de kleine Jacob niets uitvoerde en een domoor was, om dat zy hem zelden zagen lezen en hem weinig hoorden praten; maar, als men dacht dat hy niets deed, was hy bezig met op te letten en dingen waar te nemen, waar anderen geen acht op gaven. Zoo zat hy eens op een avond by zijn tante, en keek, net zoo als jy daar even deed, naar een theeketel die kookte. Dat maakte zijn tante ongeduldig: „Wel jou luie jongen," zeî ze eindelijk tegen hem: „daar hebje nu een heel uur lang geen „woord gesproken en niets uitgevoerd. Al dien tijd hebje „naar den ketel zitten kijken en er het deksel van afgelicht „en er weêr opgezet, en den damp uit den ketel in kopjes „en lepeltjes opgevangen. Een mooie manier van den kos-„telijken tijd door te brengen. Je moest je liever schamen."

J. Nu, ik vind, dat zijn tante wel gelijk had. My dunkt, hy had ook wel wat beter kunnen doen dan damp op te vangen in kopjes en lepeltjes.

V. Ja, zoo zoû ik ook denken, waar 't de meeste jongens gold. Maar weetje wat die jongen nu eigentlijk gemerkt, en waar hy over gedacht had?

J. Neen Papa.

V. Hy had gemerkt, dat het de damp van het water was, die het deksel van den ketel oplichtte.

J. Heden Papa! heeft die damp zoo'n kracht?

V. Ja, dat heeft hy; — maar dat Jacob dat gemerkt had, was nu nog alles niet want dat hadden andere, oudere lieden, lang voor hem, ook gedaan; maar wat zy niet zoo gedaan hadden als hy nu by deze gelegenheid had gedaan, dat was, na te denken of, en op wat wijze die kracht, die de waterdamp, of de *stoom*, gelijk men die noemt, bezit, best zoû kunnen worden aangewend om werktuigen meê in beweging te brengen.

J. Ja — en bracht hy er waarlijk werktuigen meê in beweging?

V. Ja: diezelfde jongen, die JACOB (of, op zijn Engelsch *James*) WATT heette, was degeen, die later het *stoomwerktuig*,

Bldz. 54.
Heden Papa! heeft die damp zoo'n kracht?

dat men tot zijn tijd toe wel al kende, maar nog niet wist te gebruiken, verbeterde, en daardoor een geheele verandering bracht in de wijze, waarop de arbeid in de fabrieken tot dien tijd geschiedde. En dat zelfde werktuig, al beter en beter gemaakt, werd weldra niet alleen meer toegepast op het fabriekwezen, maar diende ook om schepen te doen voortgaan, die men daarom *stoomschepen* of *stoombooten* noemde, en om, in een zoogenaamden locomotief, of *stoomsleeper*, geplaatst, zware treinen met menschen en goederen voort te trekken.

J. Wel Papa! dat had die tante niet gedacht, toen zy op dien armen Jacob zoo knorde!

V. Neen, dat had zy ook niet. Maar zy kon niet weten, wat hy eigentlijk uitvoerde. Er zijn zoo veel jongens, die hun tijd doorbrengen met ergens naar te kijken of met te raken aan dingen, waarmeê zy niets noodig hebben, zonder dat zy er, zoo als Jacob Watt, by nadenken, of zich over de zaak bekommeren: en nu kon Tante meenen, dat Jacob ook een van die nietsdoeners was. — Maar nu, Jacob, nu moet jy ook eens nadenken. Je hebt nu gezien, dat die damp van 't kokende water, dat in dien ketel zit, of die *stoom*, gelijk ik je gezeid heb, dat men 't noemde, kracht genoeg heeft om dat deksel, als het los staat, op te lichten; kunje nu begrijpen, dat, als er heel veel *stoom* is, daar nog veel meer kracht meê gedaan kan worden?

J. Ja Papa, vooral, dunkt my, als men het water nog heeter maakt.

V. Dat kan niet, Jacob: als het water eens *kookt*, kan het niet heeter worden, even min als het kouder worden kan wanneer het eens *bevroren* is. Maar natuurlijk, hoe meer water men heeft, hoe meer stoom.

J. Ja, dat begrijp ik, Papa.

V. En dan is er nog een middel, om te maken, dat de stoom meer kracht kan uitoefenen. Ik zal je dat eens door een voorbeeld duidelijk maken: misschien raje dan zelf wel, wat dat middel is. — Heugt het je, hoe, verleden week, die kruik bier aan stukken sprong?

J. Ja Papa, toen we allen zoo schrokken.

V. Juist, en ik heb je toen verteld, hoe dat kwam.

J. Ja Papa, je zeî, dat kwam, om dat het bier aan 't *gisten* geraakt was, en daardoor zulk een kracht gekregen had, dat het de heele kruik uit een sloeg.

V. Ja, en wat zeî ik er by?

J. Dat je my wel later eens vertellen zoudt, wat dat gisten eigentlijk was.

V. Juist, maar ik zeî er je ook by, dat die kruik sprong, om dat hy *dicht* was, en het bier dus geen uitweg vond.

J. O ja! en toen trok Dirk een andere kruik open, en daar liep en schuimde het bier toen zoo uit, langs de kruik.

V. En toen zagje, dat het bier nog altijd wel kracht had; maar niet genoeg om de kruik stuk te doen spatten. En later, toen de kruik een poosje open gestaan had, toen bleef het bier rustig en had zijn kracht verloren. — Nu, wat denkje? zoû het met den stoom anders gesteld zijn, als met het bier in de kruik?

J. O! nu begrijp ik het al, Papa, als men den stoom in een dichte plaats sluit, zal hy meer kracht hebben.

V. Goed geraden. Zie, wat is het geval met dezen ketel? al druk ik er het deksel stijf op, dat het goed sluit, dan is de stoom er nooit geheel in besloten; want hy weet altijd een uitweg te vinden door de tuit. Maar als ik nu de tuit eens, met een prop, ook dichtstopte, zoo dat de stoom nergens weg kon, en ik hield intusschen het water steeds aan de kook, wat zoûje denken, dat er dan gebeuren zoû?

J. Wel Papa, ik geloof, dat de ketel dan stuk zoû springen, net als laatst die kruik.

V. Dat zoû hy ook. — Maar nu begrijpje ook tevens, dat, hoe naauwer de tuit is, of elke andere opening waardoor de stoom ontsnappen kan, met andere woorden, hoe meer ik den stoom in een besloten ruimte vergaêren kan, hoe meer kracht die ook krijgen moet: en dat is nu juist de kunst geweest om uit te vinden, hoe men veel stoom byeen kon krijgen, en daardoor een groote kracht in 't werk stellen, zonder te maken, dat het werktuig, waar men den stoom in besloot, uit elkander sprong.

J. En hoe heeft men dat nu kunnen doen?

V. Ik weet niet, of ik je dat makkelijk zal kunnen uitleggen; maar je hebt wel eens een pomp van binnen gezien, niet waar?

J. Ja wel Papa: en ik heb zelf nog een klein pompje van blik, dat ik op mijn verjaardag gekregen heb.

V. Best! in dat pompje nu zulje wel gezien hebben, dat zich een ronde schijf bevindt. waar een stang of hefboom in 't midden aan vast zit, en die in de buis van de pomp op en neêr gaat. Die schijf noemt men een *zuiger*. By een stoomwerktuig nu plaatst men ook zulk een zuiger met zijn steel of stang in een grooten ronden koker, of *cylinder*, als men dien noemt. Dan laat men den stoom uit den ketel, waar die in gevormd wordt, naar den cylinder toestroomen door een buis, die in twee armen of buizen eindigt: de eene buis komt in den cylinder onder den zuiger en de andere boven den zuiger uit, en ieder van die buizen kan door een klepje gesloten worden. Nu is b. v. eerst het klepje boven den zuiger dicht: dan stroomt al de stoom in den cylinder onder den zuiger en duwt dien naar boven: maar zoo gaauw als die genoeg naar boven is, dan gaat het klepje onder den zuiger dicht en te gelijk gaat het klepje open van een andere buis, die ook onder den zuiger is, aan de andere zijde, en daar ontsnapt de stoom door. Ook op 't zelfde oogenblik gaat het klepje van den arm boven den zuiger open en laat den stoom door, die dus den cylinder boven den zuiger vult en dezen weêr naar beneden drukt. Pas is hy naar beneden, of het klepje, waar de stoom door binnen kwam, gaat weêr dicht, en een klepje aan de overzij open, om den stoom weêr uit te laten. Dan gaat de buis, open, waar de stoom beneden doorkomt, weêr open en het klepje daarover weêr dicht en de zuiger wordt weêr naar boven geduwd, en zoo komt beurtelings de stoom nu door de eene, dan door de andere aanvoerbuis in den cylinder, en de zuiger wordt beurtelings op en neêr gedrukt. — Ik zal je by gelegenheid eens een teekening laten zien van zulk een werktuig, dan zulje dat nog beter verstaan.

J. Maar Papa, al gaat die zuiger op en neêr, hoe brengt dat een lokomotief in beweging?

V. Ik heb je gezeid, dat aan dien zuiger een stang of steel vastzit — en die steel brengt weêr een rad in beweging, en dit rad weêr andere werktuigen, wat ik je nu alles niet kan uitleggen. Maar je hebt immers wel eens een scharesliep zien werken?

J. Ja wel Papa.

V. Hebje dan niet gezien, hoe hy op een plankje trapte, dat op en neêr ging, en hoe aan dat plankje een houten lat vast was, die zijn wiel deed draaien?

J. O ja Papa: en dat wiel deed weêr den slijpsteen draaien.

V. Wel, net op dezelfde wijze doet de stang van den zuiger het wiel of rad draaien, dat den geheelen lokomotief, of welk ander werktuig men bezigt, in beweging brengt. Op een anderen tijd zal ik je eens in een fabriek brengen, en je dan wijzen, hoe dat gaat: en dan zullen wy zien, of je er iets van begrijpt.

J. Als 't je belieft, Papa: daar ben ik heel verlangend na, dat alles eens te zien.

XI.

Pauline. Mama, ik heb daar in een boek, dat je my gaaft, gelezen van de *behoeften der menschen.* Dat begreep ik niet recht. Wat verstaat men daar meê?

Moeder. Iets te *behoeven*, ergens *behoefte* aan te *hebben*, of iets *noodig* te *hebben*, dat is allemaal 't zelfde: en zoo zijn ook *behoeften* en *noodwendigheden* woorden van eenerlei beteekenis. Men verstaat dus door *de behoeften der menschen* al die dingen, die de menschen noodig hebben. Die *behoeften* zijn van tweeërlei soort: 1° *algemeene behoeften*, waaronder men verstaat, de dingen, die ieder mensch noodig heeft: en buiten welke niemand 't stellen kan: en 2° *byzondere behoeften:* dat is „de dingen, die sommige menschen noodig hebben en andere niet.” — Wat zoûje nu wel denken, dat alle menschen noodig hebben?

P. Wel Mama, ik zoû denken: eten en drinken.

M. Juist: zonder eten en drinken kan niemand leven: en dus zijn spijs en drank *algemeene behoeften.* Maar, wat heeft nu een naaister noodig, om haar werk te doen?

P. Wel Mama, naalden, en spelden, een draad, en een schaar, en een vingerhoed.

M. Zeer goed: naalden en spelden, en wat je daar verder opnoemt, zijn dus *behoeften* voor een naaister. Maar heeft een timmerman die ook noodig?

P. Neen Mama, zeker niet: die moet hout hebben, en een zaag en hamers, en spijkers, en een beitel en een schaaf.

M. Best: dat zijn dus de behoeften van een timmerman. En een metselaar?

P. Die moet steen, kalk, en een truffel hebben.

M. Heel wel: en heeft een naaister, of een timmerman, of Papa, of een ander mensch, die geen metselaar is, die dingen ook noodig?

M. Wel neen Mama: wat zoû iemand, die geen metselaar is, er meê doen?

M. Dit zijn dus *byzondere behoeften* voor een metselaar, even als naalden, spelden enz., voor een naaister, en hout, spijkers, hamers enz., voor een timmerman byzondere behoeften zijn. Deze byzondere behoeften zijn dus zeer verschillend naar de byzondere bezigheden, die de menschen hebben, en den byzonderen aart van hun beroep, ambacht of studie. Want schoenmakers, landbouwers, bakkers, schilders, fabrikanten, schippers, boekdrukkers enz. enz. hebben allen weêr byzondere en dikwijls geheel andere *behoeften*, die de aart van hun bezigheid voor hen onontbeerlijk maakt, terwijl anderen wederom er zeer goed buiten kunnen. — Ook hangen sommige van iemands byzondere behoeften af van omstandigheden van gezondheid of anderzins, waarin hy verkeert. B. v. iemand, die niet goed zien kan, heeft behoefte aan een bril, waar jy en ik geen behoefte aan hebben, om dat wy nog goed zien kunnen: een ander, die lam is, heeft behoefte aan krukken: een derde weêr aan een pruik, of aan een kiespijndoek, of aan wat anders. Je begrijpt dus, dat het getal van die *byzondere behoeften* zoo

groot is, dat het niet mogelijk zoû wezen, die allen op te noemen, of zelfs ze allen te bedenken.

P. Ja Mama, dat begrijp ik.

M. Maar de *algemeene behoeften*, waar niemand buiten kan, zijn vrij wat eenvoudiger en veel minder in getal: zoo zelfs, dat men al de eerste, oorspronkelijke en noodzakelijke algemeene behoeften der menschen tot drie hoofdsoorten zoû kunnen brengen; te weten: 1º *spijs* en *drank*, om zich te voeden: 2º *kleêren*, om zich te dekken; 3º een *woning*, om er verblijf in te houden. — Dat niemand lang zonder *voedsel* kan zijn, dat voelje zelve dagelijks, niet waar?

P. Ja Mama: ik zoû niet graag een dag zonder eten en drinken wezen.

M. Maar zoûje 't nu wel zonder kleêren kunnen stellen? Zoûje wel altijd heelemaal naakt kunnen loopen?

P. O foei Mama! — wat zoû dat leelijk staan; en wat zoû ik het dan koud hebben?

M. Ja, 's winters: maar in den zomer zoû de zon je vel verbranden: — en dan verder, als 't regende of hagelde op je bloote lijf, zoû 't ook niet prettig wezen. — Zonder *kleeding* kunnen wy 't dus ook niet stellen.

P. Maar Mama, ik heb toch wel eens prenten gezien van menschen, die heelemaal naakt liepen.

M. Ja, dat hebje ook; maar vooreerst leven de menschen, die je op die prenten zaagt afgebeeld, in een land, waar de lucht heel zacht en aangenaam is: ten anderen hebben die menschen een huid, die er beter tegen kan dan de onze: en ten derde zijn het dan ook doorgaans alleen wilde, of althands zeer onbeschaafde menschen, die zoo zonder kleêren loopen: en wy houden ons nu meer byzonder bezig met de menschen, zoo als men ze gewoonlijk ziet — en die dragen allemaal kleêren, de een wat meer en de ander wat minder. — Maar daarover nader: — Nu nog eens over een algemeene behoefte gesproken, die ik in de derde plaats noemde. — Als je nu eens geen huis hadt, en je moest 's nachts op straat, of in 't veld slapen, zoû dat je wel aanstaan?

P. Neen Mama, dat zoû ik niet gaarne doen.

M. Het zoû je ook heel slecht bekomen, en je zoudt vergaan van koû en ongemak. Wy hebben derhalve ook *woningen* noodig: en, ten minsten in den winter, als 't koud is en de nachten lang zijn, dienen wy er wel *vuur* en *licht* in te hebben. Alzoo *voedsel*, *kleeding* en een *woning* (met vuur en licht, wanneer 't jaargetij het vordert), zijn drie dingen, die geen mensch ontbeeren kan. — Maar, als hy die drie dingen heeft, dan kan hy ook, mits hy verder gezond en wel zij, zonder ongemak, leven.

P. Ja Mama, dat is waar.

M. Maar Pauline, al zijn nu die drie voorname behoeften voor alle menschen dezelfde, hebje er wel eens aan gedacht of op gelet, hoe ongelijk en verschillend de wijze is, waarop de menschen daaraan voldoen?

P. Hoe meent Mama dat?

M. Wel ik meen, dat de een tot zijn *voeding*, of *kleeding*, of *woning*, veel meer, of heele andere dingen noodig schijnt te hebben, dan de andere — Je hebt b. v. wel gezien, hoe de werklui buiten gekleed gaan, wat zy eten, en hoe hun huizen zijn gemaakt.

P. Ja zeker Mama.

M. Nu, vergelijk dat nu 'reis met hetgeen wy gebruiken om te eten en te drinken en onze goede vrienden lekkertjes te onthalen, en met al de kleêren en den opschik, die wy hebben om aan te trekken, en met het huis, daar wy in wonen. En toch komt het een en ander in den grond op het zelfde neêr — De arbeider buiten is *gekleed*, *gevoed* en *gehuisvest*, en wy ook: en dat is al wat wy, zoo wel als hy, behoeven.

P. Ja maar Mama, wy eten toch beter dan de arbeiders en wy zijn ook beter gekleed.

M. Dat is te zeggen: wy maken er meer omslag meê: wy eten lekkerder en wy zijn mooier gekleed; maar beter, dat zoû dikwijls nog de vraag zijn.

P. Maar Mama, is 't dan niet plezierig, zoo te eten en zoo gekleed te zijn, als wy?

M. 't Heeft zeker zijn aangename zijde: maar *noodig* is het daarom nog niet: en men zoû al dien omslag ontbeeren

kunnen, en het met den kost, de kleeding en de huisvesting van de boeren of arbeiders kunnen stellen. Want men eet en drinkt zijn bekomst even goed aan aardappelen met spek, en een glas bier of zelfs een teug water, als aan fijn gebraad en lekkere wijnen: en een jak van katoen of cits met een paar wollen rokken en een schouermantel kleeden net even warm als een zijden japon en een echten sjaal. En indien wy al, door lekkerder te eten, en mooier gekleed, en ruimer en fraaier gehuisvest te zijn, dan die lieden, eenige genoegens hebben, die zy missen, wy hebben daar-en-tegen ook, juist wegens den grooteren omslag, meer zorg en moeite dan zy. En, dat nog erger is, wy worden eerder ziek van onze pasteien en gebraad en van onze lekkere wijnen, dan zy van hun eenvoudigen kost, en in dat opzicht zijn zy er beter aan toe dan wy.

P. Kost het ons ook niet meer geld, Mama?

M. Ja, dat doet het zeker; maar wy hebben dan ook meer geld, en dus komt dat per slot weêr op 't zelfde uit. Maar één zwarigheid is er nog by. Een arbeider heeft weinig noodig, en is gewoon, zich met weinig te vergenoegen, en als hy eens het weinigje, dat hy opgespaard had, verliest, hy kan toch doorgaans zoo veel met zijn arbeid winnen, als hy noodig heeft om aan zijn eerste levensbehoeften te voldoen. — Maar wanneer wy ons geld verliezen, en arm worden, dan kunnen wy niet wel, door onzen arbeid, zoo veel geld winnen, als wy noodig hebben om ons op de wijze, die wy gewoon zijn, te voeden, te kleeden en te huisvesten. En dus zouden wy er, in zoodanig geval, veel erger aan toe zijn dan een arme daglooner: vooral, indien wy ons te veel hadden gewend aan onze gemakken en lekkernyen, en er te veel werks van maakten. Want dan zoû 't ons heel lastig en hard vallen ons te moeten behelpen; terwijl een boer, of een arbeider, die 't nooit zoo byzonder gewend was geweest, weinig of geen verandering in zijn manier van leven bespeuren zoû en dus weinig of geen ongemak zoû ondergaan.

P. Maar Mama, ik zoû toch niet graag zoo leven moeten als een boerekind.

M. Ja, als Papa en Mama geen geld meer hadden en je wildet anderen niet tot last zijn, dan zoûje toch voor je kost moeten werken, en dan nog misschien blij zijn, als je 't niet slechter hadt dan vele boerekinderen. — Maar behalve nu het geval van geld te verliezen, dat aan een ieder gebeuren kan, zoo zijn er nog honderden omstandigheden in 't leven, waarin men zich, ook al heeft men geld, wel eens sober behelpen moet. En dat valt dan heel lastig en verdrietig, wanneer men zich zoodanig aan zijn gemakken en lekkernyen gewend heeft, dat men die niet missen kan. — Om eens een voorbeeld te noemen: je waart op een schip, en je kwaamt, door een storm of ander ongeluk, eens op een onbewoond eiland, waar je niet vooreerst van daan kost, en waar je je moest behelpen met de schrale kost, die het eiland opleverde. Al hadje dan nog zoo veel geld by je, het zoû je weinig baten; want er zouden toch geen slagers zijn, om je goed vleesch, of bakkers, om je lekker brood, en veel minder wijnkoopers, om je lekkeren wijn te verkoopen, en ook geen timmerlieden, om een goed huis voor je te bouwen, en je zoudt misschien onder een tent moeten slapen en je allerlei ontberingen getroosten. En dan zoû een scheepsjongen b. v., die 't nooit heel breed gewend is geweest, er weêr vrij wat beter aan toe zijn, dan jy, die zoo verlekkerd waart. Daarom is 't goed, zich van jongs af, hoe eenvoudiger hoe beter, te wennen. Dan is men nooit verlegen, en wordt nooit verdrietig of gemelijk, wanneer men zijn gewone gemakjes niet heeft. Leer derhalve by tijds, net even vrolijk te zijn, wanneer je je eens behelpen moet, als wanneer je alles vol op hebt; dat is toch de wijste party. Zich te moeten behelpen, en daarby knorrig en verdrietig te zijn, is een dubbele last; maar wanneer men altijd wel te vreden en vrolijk is, dan voelt men 't gemis niet van 't geen men niet hebben kan. En om daartoe te komen, is er niets beters, dan zich vroeg aan allerlei kleine ongemakjes te gewennen: zich zelven altoos te helpen, waar men maar kan, en aan zijn behoeften met den minsten omslag te voldoen. Men ziet dan ook spoedig in, dat al die omslag veel minder tot de zaak doet, dat men wel denkt,

en dat men door gewoonte, en door er zich naar te schikken, in allerlei omstandigheden, vrolijk, wel te vreden en gelukkig wezen kan.

XII.

Jacob. Zie eens, Papa: daar zijn de stratemakers aan de overzij bezig. Wat doen zy daar?

Vader. Zy breken de straat op, om gaspijpen te leggen.

J. O! moet daar dat gas uit komen, dat by ons in de gang brandt?

V. Ja daar loopt het gas door, dat hier in huis, en in verscheiden andere huizen licht moet komen geven, en waar ook de lantarens meê worden opgestoken, die de straat verlichten.

J. Maar Papa, wat is dat eigentlijk, dat *gas?*

V. Dat is verwarmde lucht, Jacob, die op een byzondere manier wordt verkregen. Wil Papa eens gas voor je maken?

J. O ja Papa, als 't je belieft. Kan Papa dat ook doen?

V. O ja, heel gemakkelijk: kijk! met deze Goudsche pijp.

J. Nu, daar ben ik nieuwsgierig naar.

V. Wy zullen beginnen met den kop van de pijp vol te stoppen met gruis van steenkolen, hier uit den bak. — Zoo! nu is hy goed volgepropt. Nu leg ik dien kop in den kachel, midden in 't vuur, zoo dat de steel naar buiten uitsteekt. Let nu eens wat er gebeuren zal.

J. (*Na een poos toegekeken te hebben*). O Papa, daar komt damp boven uit de pijp.

V. Juist, en nu zal ik dien damp eens doen branden. (*Hy neemt een zwavelstok en steekt den damp aan.*)

J. Hé, dat is aardig! Nu komt er een vlammetje boven aan de pijp.

V. Precies. Dat vlammetje nu is een *gas*-vlammetje, en die damp is niet anders als *gas*, dat ik uit die kolen getrokken heb.

J. Maar Papa, als men nu den damp, of den rook, die

boven uit den schoorsteen komt, aanstak, zoû die dan ook branden?

V. Neen, Jacob, dat zoû hy niet.

J. Maar die rook, die uit den schoorsteen gaat, komt toch ook van de steenkolen, die op den kachel branden.

V. Dat is zoo: maar die steenkolen *verbranden*, en ik heb die stukjes steenkool, die ik in den pijpkop deed, niet verbrand.

J. Niet? — Wat heeft Papa dan gedaan?

V. Heugt 't je nog, toen wy laatst spraken over de uitwerkselen van de *warmte*, hoe ik je toen zeî, dat een lichaam niet branden wil, wanneer er geen lucht bykomt? en dat men daarom een rooster onder den kachel en gaatjes in den ring van de lamp maakte?

J. O ja Papa, dat weet ik nog heel goed.

V. Welnu! ik heb dien pijpekop vol gepropt met kolengruis en toen in 't vuur gestoken: er kon dus geen lucht bykomen, en het gruis kon dus niet verbranden.

J. Maar wat is er dan meê gebeurd, Papa?

V. Dat zal ik je zeggen: Onder de eigenschappen van de *warmte* is er eene, daar wy nog niet over gesproken hebben, namelijk, dat zy de lichamen *verkoolt*. Als wy een stuk hout op zoodanige wijze aan een heet vuur blootstellen, dat er geen lucht bykomt, — b. v. als wy het in een ijzeren koffer of gesloten pot doen — dan verbrandt dat stuk hout niet; maar het *verkoolt*, d. i., het verandert in *houtskool*, en dat houtskool heeft dan nog dezelfde gedaante van het stuk hout, maar het is veel lichter. Het vocht, dat dan door de hette van 't vuur uit het hout is getrokken, is weggedampt, terwijl zich eindelijk uit het hout die *brandbare luchtsoort* ontwikkeld heeft, die wy *gas* noemen.

J. Kan men dan uit hout ook *gas* krijgen, Papa?

V. O ja; maar in de fabrieken, waar het gas gemaakt wordt, dat dienen moet om licht te geven, gebruikt men steenkolen, om dat die niet zoo duur zijn als hout, en ook veel geschikter voor het gebruik.

J. En hoe krijgt men dan daar het gas, Papa? Daar in die fabrieken zal men het toch wel niet met pijpen doen.

V. O ja, even zoo als waar ik het meê gedaan heb: behalve alleen met dit onderscheid, dat men er geen aarden, of Goudsche pijpen — als men die noemt — gebruikt, maar groote pijpen of buizen van ijzer. Die vult men dan ook met steenkolen, en legt ze boven een groot vuur: en dan stroomt het *gas*, dat zich uit de kolen ontwikkelt, naar een grooten toestel, dien men *gashouder* hiet, en van daar weêr in een menigte andere groote en kleine pijpen of buizen, die overal onder den grond en langs de bruggen gelegd worden, en zoo komt het by de lantarens, of in de buizen, waar het licht moet geven.

J. En Papa, wat blijft er dan over van de steenkolen, die men gebrand heeft?

V. Daar komt een kool van, die men *coke* hiet, en die heel nuttig is om vuur meê aan te leggen, of aan den gang te houden, waarom die dan ook veel op de stoomwagens gebruikt wordt.

J. En kan men nu ook gas trekken uit andere lichamen als uit hout en steenkolen, Papa?

V. Ja, uit al de stoffen, die tot het *dieren-* en het *plantenrijk* behooren. Je weet nog wel, wat die woorden willen zeggen, niet waar?

J. Ja wel Papa.

V. Maar steen, zand, glas, of metalen leveren by verbranding geen gas, en schijnen die brandende luchtsoort niet te bevatten.

XIII.

Moeder. Pauline, heugt je nog wel, wat al zoo de algemeene behoeften van de menschen zijn?

Pauline. Ja Mama: zoo als je my gezeid hebt: voedsel, kleeding en huisvesting.

M. Dat hebje wel onthouden. En daar heb ik je tevens by doen opmerken, dat men op velerlei verschillende wijzen in die behoeften kan voorzien: het zij met veel omslag, zoo als de rijken doen, het zij eenvoudig, en met minder omslag, zoo als de minvermogenden doen.

P. Ja Mama, dat weet ik nog wel.

M. Intusschen, al wil men 't nog zoo eenvoudig aanleggen, er wordt toch altijd veel toe vereischt en er moet veel werks verricht worden, om b. v. aan een gewonen boer datgene te bezorgen, wat hy voor voedsel, kleeding en huisvesting noodig heeft en gewoon is te gebruiken.

P. Hé Mama! dat had ik niet gedacht. Wat aardappelen met een stuk brood zijn toch gaauw klaar.

M. Zoo gaauw niet als je wel denkt. Herinner je maar eens al wat ik je van 't koren, van de aardappelen, van 't broodbakken, enz. heb gezeid.

P. Dat is waar, Mama: daar dacht ik zoo gaauw niet aan.

M. En daarby zijn brood en aardappelen wel het voornaamste, maar niet het eenige voedsel, dat men gebruikt. Wie het maar een beetje stellen kan, verlangt ook groenten, en vruchten, en boter, en melk. En om dat alles te krijgen, moet de grond bebouwd, en het koren gezaaid, en moeten de aardappelen gepoot, en de groenten en vruchtboomen onderhouden worden, en de koeien en schapen geweid en verzorgd, en het koren, zoo wel als de vruchten, ingezameld worden. En daarna moet van het koren brood gebakken, en van de melk moet boter en kaas gemaakt worden en eindelijk moet er, tot drank, bier worden gebrouwen; om nu niet eens te spreken van de thee, en de koffy, en den suiker, en het zout, die, zoo als je weet, in andere landen groeien, of gemaakt worden, en van daar met schepen moeten worden overgebracht.

P. Wel Mama, dat 's waar, je hebt daar al heel wat dingen opgenoemd.

M. Ja, en nu is er alleen maar voor hun voedsel gezorgd.

P. Dat 's waar, nu moeten zy ook nog kleêren en huizen hebben.

M. Dat moeten zy toch. En, om hun die kleêren te bezorgen, moet er vlas worden gezaaid, en ingezameld, en bereid, en er moet wol van de schapen geschoren worden, en er moet katoen, met schepen, worden aangebracht uit de

landen, waar het groeit. En daarna moeten dat vlas en dat katoen tot draden gesponnen en tot stoffen geweven worden. Ook moet er van 't vel van de schapen en koeien en paarden leêr worden bereid. En dan, om al dien arbeid te verrichten, moeten er fabrieken zijn, die gebouwd, en allerlei werktuigen, die gemaakt moeten worden: en, om die werktuigen aan den gang te houden, moeten er vuren gestookt worden, en daar zijn steenkolen toe noodig, die men uit de mijnen moet halen en op wagens, of met schepen, vervoeren moet. En als men dan, van die linnen, of katoenen, of wollen stoffen, kleêren zal maken, zijn er naalden en spelden en breipennen en vingerhoeden noodig, die ook gemaakt moeten worden, en waarvoor ook al yzer en koper en staal moeten opgedolven en gesmeed worden: en baleinen, die men van de walvisschen of andere groote visschen halen moet, en nog een menigte andere dingen. Hadje wel gedacht, dat er zoo veel vereischt werd, om een kleedingstuk, 't zelfde welk, klaar te krijgen?

P. Neen Mama, dat had ik toch niet!

M. Ja, en zoûje wel willen gelooven, dat, om zulk een eenvoudige muts te maken, als ik nu op heb, er wel duizend menschen noodig zijn geweest?

P. Hé Mama! dat is toch wat heel veel.

M. Dat zulje toch spoedig kunnen begrijpen. Reken maar eens na, dat het linnen van de muts van vlas gemaakt is. Om dat vlas te bekomen heeft men een akker moeten omploegen, bezaaien, en wieden, en verder alles doen, wat met het vlas geschiedt eer het afgeleverd kan worden; daar zijn misschien 20 menschen aan bezig geweest. Toen is het vlas vervoerd, uitgepakt en in een bergplaats opgeslagen: alles weêr door andere menschen: toen is het, weêr door anderen, in de fabriek bewerkt: maar je moet niet vergeten, dat de wagens of schepen, waar het vlas meê vervoerd is geworden, net zoo als de fabrieken, ook door menschen gemaakt zijn geworden — en dat getal moet er by gerekend worden.

P. O Mama, nu wil ik het wel gelooven.

M. En even zoo als met het linnen, is het met het kantje, dat aan de muts zit, en met het lint gegaan. Die zijn beiden weêr uit afzonderlijke zelfstandigheden en op verschillende wijzen bereid; maar die bereiding heeft, op gelijke manier als het linnen, weêr een ontzachlijk getal handen noodig gehad: — zoo dat je ziet, dat het getal van 1000, dat ik zoo even noemde, wel misschien nog geen tiende bedraagt van wat het in wezenlijkheid is.

P. Wel Mama! meer nog dan duizend! daar schrik ik toch van. Maar 't zal toch wel zoo wezen.

M. Ja, en nu hebben wy nog maar alleen gesproken van 't geen de boer voor voeding en kleeding noodig heeft. Maar nu moet hy ook een woning hebben. Om hem die te bezorgen dienen er boomen gehakt te worden, om planken en balken van te maken. Ook moeten er steenen, en pannen worden gebakken en kalk gebrand. Voorts yzer gesmeed, en glas gemaakt, en verf bereid. En als dat alles klaar is, moet er nog getimmerd, gemetseld, gedekt, geschilderd en glazen gemaakt worden: en dan eerst heeft de boer een huis, daar hy in wonen kan.

P. Ja Mama, nu zie ik, dat daar ook weêr heel wat menschen aan te pas komen.

M. Niet waar? — Maar wy zijn er nog lang niet. Onze boer kan toch niet op den vloer slapen en eten, noch zijn spijs raauw eten. Hy moet een bed, al is 't maar een stroozak, hebben, en een paar dekens en een kussen: en een tafel en stoelen, en eenig huisraad en keukengereedschap, is 't niet waar?

P. Ja, dat moet hy zeker. — Maar als hy dat een en ander heeft, dan is hy ook geholpen.

M. Nog niet geheel. Want om zich dat alles wat ik je daar opgenoemd heb te bezorgen, moet hy geld hebben: en om geld te krijgen, moet hy, zoo hy b. v. een graanboer is, eerst zijn koren verkocht hebben; maar om dat te kunnen verkoopen, moet hy het eerst gewonnen hebben: en hy kan, gelijk je weet, geen koren winnen, zonder eerst zijn land te bebouwen en te bereiden zoo als 't noodig is. Dit is zijn werk, zijn byzondere bezigheid. Maar om dat werk nu te kunnen verrichten, heeft hy allerlei werktuigen

noodig, als ploegen, eggen, zeissen, paardetuig, schoppen, spaden, sikkels, melkgereedschap enz. en daarin bestaan zijn *byzondere behoeften*. En er hoort, als je wel begrijpen kunt, heel veel toe, om hem dat alles te bezorgen.

P. Dat geloof ik wel, Mama. Maar ook, als hy dit alles heeft, dan is hy klaar.

M. Ja, maar niet voor lang.

P. Hoe dat, Mama?

M. Wel, omdat alles onder 't gebruiken verslijt, breekt en uit elkander valt en dus gedurig weêr moet versteld en vernieuwd worden.

P. Dat is ook waar, Mama; daar dacht ik niet om. Mijn kleêren verslijten ook.

M. Ja, dat kan ik merken tegen den tijd als de rekeningen komen. — Maar nu, om tot onzen boer terug te keeren, tot dit vernieuwen en herstellen van zijn goed wordt al wederom veel werk vereischt: en nu begrijpje wel, dat, om al die dingen te kunnen maken of herstellen, men eerst moet geleerd hebben dat te doen. Je weet zelve hoe langen tijd het geduurd heeft, eer je een paar kousen goed hebt kunnen breien, of een jurk naaien voor de pop.

P. Dat is waar, Mama.

M. Maar indien nu een mensch al wat ik je daar heb opgenoemd, voor zich zelven zoû willen maken, zonder van anderen eenige hulp by zijn werk te willen hebben, zoû dat wel gaan?

P. Neen, Mama, dat geloof ik niet; zoo'n mensch zoû al te veel te doen hebben; hy kwam er nooit door.

M. En bovendien, hy zoû toch ten minsten altijd eerst moeten beginnen met het van anderen te leeren en daartoe zoû hy ten minsten de hulp van anderen noodig hebben. En wanneer hy 't dan al eens geleerd had, en 't al eens alles kon (wat toch moeilijk gaan zoû), dan zoû hy nog wel haast in 't werk verward en verlegen raken. Want indien hy altoos zelf en alleen zijn land moest bouwen, en tevens ook zelf en alleen zijn koren, zijn groenten of zijn vlas zaaien en inzamelen, en zijn koeien en schapen weiden, en zijn brood bakken, en zijn kleêren maken, en zich een huis bouwen, en zich huisraad en werktuigen en gereedschappen vervaardigen, dan zoû hy niet weten waarmeê te beginnen, en niets zoû klaar zijn op zijn tijd.

P. Dat geloof ik ook, Mama.

M. En al had hy nu alles eens klaar, toch zoû hy verlegen wezen hoe de zaken gaande te houden. Want hoe licht zoû 't kunnen gebeuren, dat hy, b. v. midden onder 't ploegen van zijn land, of onder 't inoogsten van zijn koren, ontwaar werd, dat zijn kleêren versleten of zijn werktuigen gebroken waren, of wel, dat een storm zijn dak had ingeslagen. En dan zoû hy, òf zijn oogst moeten laten liggen en bederven, òf hy zoû zonder kleêren moeten loopen, in een huis moeten slapen daar 't inregende, òf met gebroken gereedschappen werken, wat onmogelijk is.

P. Neen, Mama, zoo kon 't niet gaan; zoo zoû hy alles bederven, door alles alleen te willen doen.

M. Dat zoû hy ook. Dus zieje, dat een mensch alleen, zonder de hulp van anderen arbeidende, en zich alles, wat hy noodig heeft, willende bezorgen, zeer bezwaarlijk, of liever in 't geheel niet, te recht zoû komen.

P. Neen, dat zoû hy zeker niet, Mama.

M. Maar indien hy nu met de andere lieden uit zijn buurt is overeengekomen, dat zy hem zullen helpen en hy hen van zijn kant ook, dan gaat alles een beteren gang. Dan bepaalt hy zich tot éene soort van werk alleen en hy denkt b. v.: „ik zal het land bebouwen en koren winnen voor de „andere lieden; dan zal, voor my, de een brood bakken, de „ander bier brouwen, een derde kleêren, een vierde werktui-„gen maken, een vijfde huizen bouwen. En elk, die dat „voor my doet, kan 't ook tevens voor anderen doen: dan „heeft ieder van ons maar éene soort van werk te verrichten, „waar hy dan, zonder er van afgetrokken te worden, aan „blijven kan, en dan zal 't veel beter gaan." — En als nu de anderen er ook zoo over denken, en ieder zich aan zijn byzonder werk houdt, dan gaat alles veel beter en gemakkelijker; en behoeft niemand ooit verlegen te zijn. — Want, gebeurt het dan, dat b. v. de rok van den boer in 't drukste van den oogsttijd versleten of gescheurd is, dan stuurt hy

naar den kleêrmaker, en die bezorgt hem spoedig een nieuwen rok of verstelt den ouden, en de boer kan, ondertusschen, met zijn oogst voortgaan. Of komt er een storm, die een gat slaat in zijn dak, dan laat hy den dekker komen en die stopt het gat, en de boer is ook weêr geholpen, zonder van zijn werk te gaan. Desgelijke behoeven de kleêremaker en de dekker ook niet van hun werk te gaan om koren voor zich en hun huishouding te bouwen; want zy weten, dat de boer dat voor hen doet, terwijl zy aan zijn kleêren of aan zijn dak bezig zijn.

P. Ja, Mama, zoo gaat het veel gemakkelijker, als ieder aan zijn eigen werk blijft.

M. Ja, en het gaat veel beter bovendien; want als ieder maar één soort van werk heeft te leeren, legt hy zich ook daar alleen op toe en krijgt er volkomen kennis en den rechten slach van, dewijl hy nooit iets anders doet. En daar wint dan iedereen by, dewijl de een op die wijze gemakkelijker werkt, en de ander beter werk krijgt; terwijl in tegendeel iets, dat men maar weinig doet, vrij onhandig afgaat en gewoonlijk slecht uitvalt.

P. Ja, dat is waar, Mama. Net zoo als Henriëtte, die kan nu al mooi kaartenhuisjes bouwen, nu zy 't veel gedaan heeft; maar in 't begin haspelde zy er bedroefd meê, en 't was ieder keer in de war.

M. Ja, even als met de kaartenhuizen, zoo is 't met de groote huizen ook gegaan, en met al wat de menschen gemaakt hebben. In 't begin gaat het doorgaans langzaam en slecht en komt er niet veel meer dan knoeiwerk voor den dag; maar naderhand gaat het als van zelf en valt dan ook beter uit.

P. Maar, Mama, als nu de boer op een plaats woonde, daar hy alleen was en niemand anders woonde, dan zoû hy toch zelf alles moeten doen, wat nu die anderen voor hem doen.

M. Ja, maar dat zoû niet licht het geval zijn.

P. Waarom niet, Mama? dat kon toch wel gebeuren.

M. Wat dunkt je, zoû jy graag altijd alleen en op je zelve blijven leven, zonder ooit naar iemand om te zien en zonder iemand by je te krijgen, of zoûje liever ergens wonen, daar je gezelschap hadt en met anderen om kost gaan?

P. Wel Mama, ik zoû je hartelijk bedanken om alleen te zitten, en niemand te hebben om meê te praten, of meê te spelen, of te werken.

M. Dat geloof ik ook, en zoo denken de meeste menschen er ook over. Maar bovendien hebben zy elkander, als wy gezien hebben, gedurig noodig. En zoû dan zoo'n boer, als daar wy van spraken, niet mal wezen, als hy ergens ging wonen, waar hy niet alleen niemand had om meê te praten, maar ook niemand, die zijn koren van hem kocht, en by wien hy op zijne beurt brood kon koopen of kleêren laten maken, of op andere wijze bekomen kon wat hy noodig had?

P. Ja Mama: maar als hy nu geboren was op zoo'n eenzame plaats?

M. Het kan gebeuren, dat iemand, door een ongeluk, net zoo als Robinson op zijn eiland, zich bevindt in een eenzame plaats, waar geen menschen wonen, en dan is hy natuurlijk wel gedwongen zich alleen te behelpen. Maar al was onze boer nu, gelijk jy 't onderstelt, op zoo'n eenzame plaats geboren, dan zoû hy wel maken dat hy, zoo spoedig mogelijk, er van daan kwam en ergens anders ging, waar menschen woonden. — Waar denkje, dat meer gelegenheid is om gemakkelijk en ruim te wonen? in een stad of op het land?

P. Wel Mama, natuurlijk op het land; want daar is vrij wat meer ruimte.

M. Dat is ook zoo: en toch ziet men dagelijks menschen, die uit verkiezing in de steden gaan wonen, en nog wel 't liefst in de grootste, waar 't minste plaats is.

P. Dat vind ik toch dom van die menschen, Mama.

M. Dat lijkt zoo, en toch is er meer dan eene reden voor. Vooreerst kan iemand, die vele *byzondere behoeften* heeft, in de groote steden meer gelegenheid vinden, die te voldoen. Buiten b. v., is er maar één kleêremaker, die hem helpen kan, of woont er maar één bakker: en als nu die kleêrmaker niet heel goed werkt of de bakker geen lek-

ker brood levert, dan moet men het er toch meê doen: terwijl men in een groote stad de keus heeft tusschen vijftig of honderd kleêremakers en bakkers. Of heeft iemand kinderen, die hy talen wil laten leeren, en wil hy ze niet op een kostschool zenden, dan kan hy in de stad een aantal goede meesters vinden, in 't Fransch, in 't Engelsch, in 't Italiaansch, en in andere talen, die buiten niemand verstaat. — Dan, in de tweede plaats, als 't iemand is, die de kost verdienen moet, en de eene of andere kunst, of beroep, of handwerk, in den grond verstaat, dan kan hy daar doorgaans in een stad vrij wat meer meê verdienen dan buiten, omdat daar veel meer menschen zijn, die van zijn bekwaamheid gebruik kunnen maken. — Maar dan is misschien nog de voornaamste reden die neiging of trek, die de menschen hebben, om ergens te zijn, waar zy met vele andere menschen kunnen verkeeren. Die neiging nu, tot onderling verkeer, die aan de meeste menschen eigen is, noemt men *gezelligheid:* — en het geheele lichaam of gezelschap der menschen, die dus samen leven, noemt men de *maatschappy.* — Nu kunje, uit hetgeen ik je, tot dus verre, reeds gezeid heb, genoeg opmaken, hoe goed die trek tot een *gezellig leven* is, en hoe veel nut de menschen uit de *maatschappy* moeten trekken. Zy worden toch daardoor niet alleen in staat gesteld om, door wederzijdsche hulp en samenwerking, zich, op de beste en gemakkelijkste wijze, de noodige middelen te bezorgen om in hun verscheiden behoeften te voorzien, maar ook om, onder den arbeid, of in de uren tusschen den arbeid, hun tijd op vrolijke en genoegelijke wijze door te brengen en allerlei genoegens te hebben, die, zoo als je zelve by ondervinding weet, een mensch alleen niet genieten kan. Wanneer iedereen op zich zelven en alleen voor zich zelven leefde, dan zoû zich iedereen verveelen en de menschen zouden een treurig leven leiden: want niet alleen zoû men al de genoegens der gezelligheid missen: maar niemand zoû, anders dan zeer gebrekkig, in zijn behoeften kunnen voorzien. — Afzonderlijk werkende zoû hy zich naauwlijks een enge slechte hut kunnen oprichten: samen werkende, bouwen de menschen zich dorpen en steden waar zy in gemak, overvloed en vrolijkheid kunnen leven. — Afzonderlijk werkende, moet zich de mensch met wildbraad, visch, wilde vruchten of wortels tot zijn spijs vergenoegen; samen werkende, bezorgen zich de menschen een menigte van voedzame en smakelijke spijzen. — Afzonderlijk levende, zoû de mensch dom en onkundig blijven; samen levende, leeren en onderrichten zy elkander, met woord en voorbeeld, en heeft ieder gelegenheid, wijzer, knapper en beter te worden. Daarom is het ook, dat onze lieve Heer aan de menschen by hun geboorte die neiging tot *gezelligheid* heeft ingeboezemd, en dat zy zich tot *maatschappyen* hebben vereenigd.

XIV.

Mevrouw L. had twee kinderen, een jongen, Gerard, en een meisje, Louise genaamd. Beiden zagen er lief uit en waren in alle opzichten vlug en bevattelijk, zoo dat hun moeder veel genoegen aan hen zoû hebben kunnen beleven. Dit deed zy dan ook inderdaad, wat Gerard betrof. Deze was niet alleen zeer leerzaam, maar ook zoet en gezeggelijk, en bovenal onderscheidde hy zich door in alles keurig net te zijn. Als hy schreef, morste hy niet met de inkt, veegde zijn pen altijd schoon af als hy gedaan had, en deed hy zijn schrijfboek niet dicht voor dat de inkt goed gedroogd was: als hy in een boek gelezen had, maakte hy er geen ooren in om te weten waar hy gebleven was, maar leî een papiertje, of een draadje, tusschen de bladzijden en bergde zijn boek altijd zorgvuldig weêr in de kast of op de plaats waar het behoorde. Nooit liet hy zijn speelgoed slingeren, en aan tafel at hy altijd even zindelijk, veegde behoorlijk zijn mond af als hy drinken ging, of gedronken had, gebruikte een korstje brood om zijn spijs naar zijn vork te schuiven en droeg zorg, niets op zijn kleêren of op het tafellaken te storten. Speelde hy met anderen, dan deed hy dapper meê: want hy was niet zoo overdreven netjes, dat hy, uit vrees

voor een kreukel in zijn kiel of een spat in zijn gezicht, zich van 't spel onthouden zoû hebben; maar, als 't spel uit, en zijn goed wat verfonfaaid was, dan schikte hy 't zoo goed hy kon weêr in orde, dan ging hy, als er gelegenheid toe was, zijn gezicht en zijn handen wasschen, kamde zich de bestoven hairen uit, maakte zijn das los, schudde die uit en deed ze netjes weêr aan en zag er dan doorgaans weêr zoo knap uit, dat niemand haast zien kon dat hy zoo aan 't ravotten was geweest. Daarom prees iedereen hem dan ook, en andere ouders spoorden hun kinderen aan, om toch zoo veel mogelijk het voorbeeld te volgen van den netten, zindelijken Gerard.

Ongelukkig was het juist het tegenovergestelde geval met zijn zusje Louise. Waar het van kwam, weet ik niet, want haar ouders waren altijd op netheid gesteld geweest en hadden altijd haar genoeg daartoe aangespoord; doch 't scheen, dat zy tot een morsebel geboren was en maar niet kon leeren zindelijk te wezen. Als men een schrijfboek ergens op den grond, of in een hoek, vond liggen met een vuil kapitorie, en van binnen vol inktvlakken en met hier en daar een scheur, dan behoefde niemand te vragen, of 't ook dat van juffrouw Louise was. Haar boeken waren altijd vol ooren en vetvlakken, de bladen hingen doorgaans uit mekaêr, en als het een werk was in onderscheiden deelen, kon men byna zeker zijn, dat er een zoek was, 't welk zy dan hier of daar had laten slingeren. Kwam zy aan tafel om te eten, dan werd zy van de tien keer negen keer weêr naar boven gestuurd om eerst haar handen te wasschen, en, als zy dat dan gedaan had, was 't of 't niets geholpen had; want zy had er dadelijk weêr wat boter, of *sjeu*, of iets anders, over heen gemorst. Haar glas had altijd een smerigen rand, om dat zy vergat haar mond af te veegen als zy dronk: en, eer men halverweg was met het eten, zag haar servet er uit als een landkaart, zoo vol was 't met vlakken en streepen van allerlei kleuren. Stoeien en ravotten met andere kinderen hoefde zy niet te doen om haar kleêren in de war te krijgen: al had zy niet anders gedaan dan stil op haar kamer te zitten, zag zy er toch even haveloos en vuil uit. 't Was

of er nooit een kam door Louises hairen was geweest, maar of er in tegendeel een vleêrmuis in huis gehouen had, zoo verwilderd zaten die altijd. Haar kraagje, al was het 's morgens schoon geweest, was 's middags gevlakt en geknoeid en zat bovendien scheef: haar jurk zag er uit, als of zy er de straat meê geveegd had, haar kousen hingen haar op de hakken, en haar laarsjes waren scheef geregen. In 't kort, men zoû haar, zoo als men wel zeit, met geen tang hebben aangeraakt. — Hoe zulks haar moeder speet, zal men licht begrijpen; want staat onzindelijkheid altijd leelijk, in een vrouw vooral is die niet te verdragen. Een werkman, die dikwijls allerlei soort van grof werk moet doen, waar men zich licht vuil meê maakt, als b. v. spitten, schilderen, kolen dragen, met pek en teer omgaan, enz. enz., heeft niet altijd gelegenheid om zich zoo schoon te wasschen als hy wel wenschen zoû; maar zelfs de armste vrouw heeft de pomp of de waschtobbe by de hand om zich te reinigen: en hoe veel te meer had een fatsoenlijk meisje, als Louise, de gelegenheid gehad om helder en netjes voor den dag te komen. — Maar wat haar moeder ook praten mocht, het kon niets baten: Louise bleef een vuilik en een sloddervons; ja het werd met haar, naar mate zy ouder werd, al erger in plaats van beter.

Toen nu Gerard groot genoeg was om al eenig werk te doen, waar wat aan verdiend kon worden, kostte het geen moeite, hem op een kantoor geplaatst te krijgen. In tegendeel was een rijke koopman, die Gerards moeder kende, haar zelf komen zeggen, dat hy een plaats op zijn kantoor open had, en die zeer gaarne aan Gerard geven zoû, om dat hy gehoord had, dat die zoo knap en zoo netjes was. — Nu moetje weten, kinderen, dat, op een koopmanskantoor, waar brieven gekopieerd en boeken bygeschreven worden, netheid een hoofdvereischte is. Gerard kwam dan ook op het kantoor en deed er het gewone schrijfwerk, dat men aan eerstbeginnenden geeft. Maar hy deed dit zoo keurig mooi, dat zelfs de oudste bedienden betuigden, het nooit van een nieuweling zoo voortreflijk te hebben gezien: en dewijl Gerard bovendien heel goed zijn verstand had en spoedig in de kantoor-

zaken t'huis was, duurde het niet lang, of zijn patroon — zoo heeten zy, die voor een kantoor werken, den heer, die hen betaalt — gaf hem een beter betrekking en hooger loon: — en zoo ging het Gerard al meer en meer voordeelig, tot dat hy eindelijk met de dochter van den koopman trouwde en *deelgenoot* in diens zaken werd, dat wil zeggen, dat zy voortaan samen baas waren, evenveel te zeggen hadden, en het geld, dat er verdiend werd, samen deelden.

De vader van Gerard en Louise was reeds voor jaren overleden en nu kwam ook hun moeder te sterven. Louise was intusschen opgegroeid tot een heel mooi meisje, en, dewijl zy veel geest had en aardig praten kon, zoû iedereen haar lief en aangenaam gevonden hebben, als zy er maar niet zoo slordig en vuil had uitgezien. 't Is waar, op groote partijen merkte men dat minder, om dat zy dan meestal nieuwe kleêren aan had en de kapper haar dan gekapt had, terwijl dan haar witte handschoenen beletteden, dat men haar vuile vingers en nagels met rouwranden zag. Maar toch degene, die haar kenden of die wat naauwer toekeken, konnen al spoedig merken, dat er hier of daar wat haperde aan haar uiterlijken tooi. Die zagen 't wel, hoe er b. v. op haar japon op sommige plaatsen een smeerige smet zat, om dat zy die met vuile vingers had aangevat; of hoe het kapsel hier of daar in de war geraakt was, doordien zy met de handen in 't hair had gezeten; of hoe er een lint aan haar schoen verkeerd gestrikt was of een leelijke scheur in haar eenen handschoen was. — Nu gebeurde 't echter, dat er een Heer op die partyen kwam, die van buiten de stad was, en dus niet wist dat Louise als zulk een smeerpoes bekend stond: en dewijl hy alleen maar keek naar haar lieve gezichtje en mooie, bruine oogjes, en haar alleen naar haar geestig gesnap beoordeelde, zoo kreeg hy heel veel zin in haar, en vroeg haar tot zijn vrouw: en dewijl zy wel gemerkt had, dat andere jonge heeren geen werk van haar maakten — want die kenden haar beter — was zy zeer in haar schik, dat die vreemde heer haar ten huwelijk vroeg en antwoordde hem dus, dat zy hem ook wel tot haar man woû hebben. Zoo trouwden zy samen, en dewijl Louises man een kantoor in Duitschland had, zoo gingen zy daar samen wonen.

Reeds kort na dat zy getrouwd waren, merkte de Heer P — zoo als ik Louises man maar noemen zal — dat hy wel een verstandiger keus had kunnen doen. Waar een vrouw, die niet zindelijk is, aan 't hoofd van 't huishouen staat, daar ziet het er al spoedig heel treurig uit. Past Mevrouw er toch niet op, dat op zijn tijd de kamers gedaan worden, en de gang goed geschrobt, en de bedden gelucht, en de wasch weg gezonden en nagezien, en het gescheurde of versleten linnengoed hersteld of hernieuwd, en het keukengerei in orde en rein gehouden, en de kachels schoon gemaakt worden, dan dragen de dienstboden uit hun zelven doorgaans weinig zorg voor dat alles en voeren ten leste niets of niets naar behooren uit. Dit was het geval althans ten huize van den Heer P. Daar liep spoedig alles in 't honderd, en het gevolg daarvan was, dat er nog maar weinige maanden verloopen waren, of zijn huis zag er overal zoo vuil en stoffig en onooglijk uit als een varkenshok. De behangsels en gordijnen waren vol vlakken en scheuren: in de tapijten waren gaten gebrand: langs de wanden zag men overal spinrag: het weêr was in de glazen: op den trap en in de gang de sporen van beslikte voeten enz: — het eten dat op tafel kwam was onsmakelijk, om dat het klaar gemaakt was in potten en pannen, die niet gereinigd waren: de drinkglazen zaten vol stof, en de helft er van was gebroken, en van 't tafelzilver werd gedurig iets vermist: eindelijk de kinderen, die Louise kreeg, zagen er even vuil uit als zy zelve.

Hiervan was het gevolg, dat de heer P. het in zijn huis zeer onaangenaam begon te vinden. Hy was viesch van 't eten, viesch van de kamers, viesch van zijn bed, viesch van zijn kinderen, en vooral van zijn vrouw. Dat maakte, dat hy ook meestal buiten s'huis at en zijn tijd doorbracht: en daarvan weêr was het gevolg, dat hy zijn zaken begon te verwaarlozen, en er niet meer op te passen zoo als hy vroeger deed. Een koopman, die niet goed op zijn zaken past, zal spoedig, in plaats van geld te winnen, geld verliezen: en

dit was het geval met den Heer P. In een paar jaren tijds was hy niet meer een welgesteld man, als te voren, maar had byna al wat hy bezat, verloren. En nog had hy, door beter orde op zijn zaken te stellen, het verlorene terug kunnen winnen, toen hem een nieuw ongeluk overkwam, dat hem dood arm maakte en dat hy te wijten had aan Louises slordigheid.

Een knappe, zindelijke vrouw zorgt namelijk, als ik reeds gezeid heb, dat, van tijd tot tijd, de schoorsteenen geveegd en de kachelpijpen uitgehaald worden. Dit had Louise nu weken achtereen verzuimd te laten doen, en zoo zaten schoorsteen en kachel vol roet. Het gevolg daarvan was, dat op een dag er brand in den kachel kwam, die heelemaal gloeiend werd. Louise was juist in de kamer en had het misschien kunnen uitdooven met water; maar ziet! de pomp was sedert een dag of wat onklaar, of stuk, en zy had verzuimd die te laten maken. — De gloeiende kachel stak de naby zijnde meubels aan: de heele kamer stond weldra in lichte laaie vlam: het heele huis brandde af en met veel moeite redde Louise haar leven.

Nu moet je weten, dat Gerard juist omtrent dezen tijd een groote reis was gaan doen en wel naar Oostindiën, waar hy zaken meê deed, en daarom geen bericht had gekregen van het ongeluk dat aan Louise en haar man gebeurd was. Buitendien hield hy toch geen heel drukke briefwisseling met hen; want de Heer P. schreef hem nooit, en Louise maar zeer zelden, omdat zy zich zich schaamde, haar gevlakte brieven aan haar netten broeder te zenden. Gerard was dan, als ik zeî, in de Oostindiën geweest, en zoo wat een jaar na dat het voorval met dien brand gebeurd was, reisde hy van daar, gedeeltelijk over land. Zoo kwam hy ook door Duitschland en zag zich verplicht, daar een dag te blijven in een stadje, waar hy nooit geweest was. Niets beters te doen hebbende, was hy daar tegen 't vallen van den avond een wandeling gaan doen, toen hy op straat werd aangesproken door een arme vrouw, die hem om een aalmoes vroeg. Hy schrikte; want de stem kwam hem zoo bekend voor; maar nog meer schrikte hy, toen hy de vrouw in 't aangezicht

dat was het geval met den Heer P. In een paar jaren tijds was hy niet meer een welgesteld man, als te voren, maar had byna al wat hy bezat, verloren. En nog had hy, door betere orde op zyn zaken te stellen, het verlorene terug kunnen winnen, toen hem een nieuw ongeluk overkwam, dat hem dood arm maakte en dat hy te wijten had aan Louises slordigheid.

Een knappe, zindelijke vrouw zorgt namelijk, als ik reeds gezeid heb, dat, van tijd tot tijd, de schoorsteenen geveegd en de kachelpijpen uitgehaald worden. Dit had Louise nu weken achtereen verzuimd te laten doen, en zoo zaten schoorsteen en kachel vol roet. Het gevolg daarvan was, dat op een dag er brand in den kachel kwam, die heele zaal verwarmd werd. Louise was juist in de kamer en had het misschien kunnen uitdooven met water; maar ziet! de pomp was sedert een dag of wat onklaar, of stuk, en zy had verzuimd die te laten maken. — De gloeiende kachel stak de naby zijnde meubels aan; de heele kamer stond weldra in volle laaie vlam; het heele huis brandde af en met veel moeite redde Louise haar leven.

Nu moet je weten, dat Gerard juist omtrent dezen tijd een groote reis was gaan doen en wel naar Oostindien, waar hy zaken mee deed, en daarom geen bericht had gekregen van het ongeluk dat aan Louise en haar man gebeurd was. Buitendien hield hy toch geen heel drukke briefwisseling met hen, want de Heer P. schreef hem nooit, en Louise maar zeer zelden, omdat zy zich schaamde, haar gevlakte briefjes aan haar netten broeder te zenden. Gerard was dan, zoo als ik zei, in de Oostindiën geweest, en zoo wat een jaar na dat het voorval met den brand gebeurd was, reisde hy van daar gelukkiglijk weer land. Zoo kwam hy ook door Duitschland en zag zich verplicht, daar een dag te blijven in een stadje, waar hy nooit geweest was. Niets beters te doen hebbende, was hy daar tegen 't vallen van den avond een wandeling gaan doen, toen hy op straat werd aangesproken door een arme vrouw, die hem om een aalmoes vroeg. Hy schrikte, want de stem kwam hem zoo bekend voor; maar nog meer schrikte hy, toen hy de vrouw in 't aangezicht

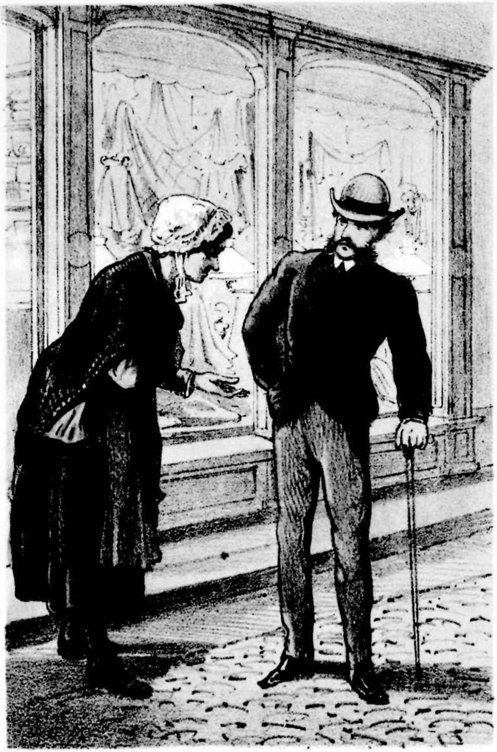

Bldz. 80.

toen hij op straat werd aangesproken door een arme vrouw.

zag, en bespeurde, dat die havelooze, magere, ziekelijke bedelares niemand anders was dan zijn zuster Louise. Zy van haar kant schrikte ook niet weinig; en ik weet niet, wat of zy op dat oogenblik meer was, blijde van haar broeder te zien, die haar helpen kon, of beschaamd over den treurigen toestand, waarin hy haar ontmoette.

Hy ging natuurlijk terstond met haar meê en nu bracht zy hem naar een akelig zolderkamertje, waar haar man op een half versleten bed ziek lag, en haar kindertjes, vuil en haveloos op den grond zaten, en schreiden van den honger. Zy vertelde aan Gerard, hoe zy alles door dien brand verloren hadden, hoe zy toen de stad, waarin zy woonden, verlaten hadden, om dat haar man hoopte elders geplaatst te zullen worden, maar hoe hy, onderweg, ziek geworden was en had moeten blijven in de stad waar zy zich nu bevonden, en waar zy, na alles verteerd te hebben, nu de bitterste armoê leden. Louise had aan Gerard geschreven; doch haar brieven waren, ten gevolge van zijn reis, niet te recht gekomen.

Gerard kon nu wel zorgen, dat zijn zuster met haar man en kinderen in een beter vertrek gebracht en van 't noodige voorzien werden; doch zijn hulp kwam te laat voor den Heer P., die aan zijn ziekte stierf, wat ook gedeeltelijk de schuld was van de weinige knapheid van Louise, die, al meende zy 't niet kwaad, geen slach had, een zieke behoorlijk op te passen; want daartoe is 't vooral noodzakelijk, dat men den zieke zindelijk houde. Na den dood van den Heer P. besteedde Gerard Louise, die er zelve schande van had om terug te keeren in de plaats waar zy geboren was, ergens op 't land, en zond haar kinderen naar een kostschool, in de hoop, dat zy daar zouden leeren, wat hun moeder hun niet kon leeren, namelijk zindelijk en netjes te wezen. Dat gelukte dan ook tamelijk wel; maar Louise bleef haar leven lang een vuil schepsel, en toen zy stierf, werd zy door niemand betreurd, en waren de lieden, waar zy inwoonde, zelfs niet ontevreden dat zy van zulk een morsebel ontslagen waren.

En zouden nu de kinderen, die dit lezen, verlangen, dat

het met hen eens ging als met Louise? — Ik denk neen, en ik hoop dan ook, dat van hen nimmer zal kunnen gezeid worden, wat men van Louise zeî; en men in tegendeel steeds reden zal hebben, hen wegens hun netheid, reinheid en zucht tot orde te prijzen.

XV.

Jacob. Papa, zie eens, hoe leelijk mijn snoeimes is geworden. 't Placht zoo mooi te blinken, en nu is het heelemaal bruin.

Vader. Ja, dat zie ik, dat mes is *verroest.* Het lemmet van dat mes is van staal, en staal is, gelijk de meeste metalen, aan *roesten* onderhevig. Kijk maar naar den kachel, daar zulje evenzeer verscheidene roestvlakken op vinden.

J. En hoe komt dat, Papa?

V. Ja, wat zoûje daar zelf wel van denken?

J. O! ik weet het al. Papa heeft my laatst verteld, hoe de lichamen veranderden door de *warmte.* Het is zeker de warmte, die oorzaak is van dat roesten.

V. Daar kunje gelijk aan hebben, wat het roesten van den kachel betreft: daar heeft zeker het heet worden toe meê gewerkt, maar wat je mes betreft, daar is een andere reden voor.

J. Ei Papa! kunnen dan de lichamen ook door een andere oorzaak veranderen dan door heet te worden?

V. Ja, en wel op *vier* verschillende wijzen, die ik je achtereenvolgens zal opnoemen. Wy zullen maar beginnen van het *roesten* te spreken, dat in 't byzonder eigen is aan de *metalen.* Die roesten, wanneer zy zijn blootgesteld aan lucht en vochtigheid; het metaal verliest dan allenkskens zijn glans en er vormt zich daar een nieuwe stof op, ja somtijds een geheele korst, die afschilfert als men er tegen klopt. Bij ijzer is die stof, of dat roest, als men 't noemt, bruin van kleur; by koper, dat echter niet spoedig verroest, is het groen. Op lood kan men het zoo licht niet merken: maar somtijds lost het lood zich in het water gedeeltelijk op, en als er dan van die looddeeltjes in het water gekomen zijn, is dit water zeer slecht voor het gebruik, en kan hen, die het drinken, heel licht ziek, ja somtijds lam maken.

J. Maar Papa, wat is er nu tegen dat roesten te doen?

V. Daar zijn verscheidene middelen tegen. Men kan de metalen in sommige gevallen overdekken met een verf of een vernis, waardoor men dan te weeg brengt, dat de lucht of het water niet met het metaal zelf in aanraking komt, en de schadelijke stoffen, die in de lucht of in 't water aanwezig zijn, het metaal niet kunnen deeren. Men voorkomt het roesten ook, althans gedeeltelijk en een tijd lang, door de metalen dikwijls te schuren, en er alzoo de roestdeeltjes, zoodra zy zich vormen, af te wrijven. Hebje niet gemerkt, hoe Betje, als zy de gang doet, of Hanna, als zy de potten en pannen schoon maakt, altijd de koperen knoppen aan de deuren, het koperwerk enz. met een leêren lap wrijft en schuurt? Nu, dat is om ze blinkende te houden en te beletten dat zy roesten.

J. Ja Papa, dat heb ik wel gezien. Moet ik dan mijn mes maar aan Betje of Hanna geven om het ook te schuren?

V. Je moet het maar aan een scharesliep geven, als er een voorby komt; die zal er het roest wel afslijpen en het weêr goed scherp maken meteen. Maar dan moetje in 't vervolg zelf zorg dragen, dat het niet weêr gebeurt.

J. Ja, hoe zal ik dat, Papa?

V. Bedenk eens wel, heeft het altemet op een plaats gelegen waar 't vochtig was?

J. O ja Papa, nu herinner ik het my. Ik heb het verleden woensdag op de plaats gebruikt, om stokjes meê te snijden, daar ik de bloemplanten in mijn tuintje meê gestut heb, en toen heb ik 't vergeten op de bank, en het eerst den volgenden ochtend terug gevonden.

V. Zieje, daar hebje de oorzaak al gevonden. Het heeft dien ochtend in de vroegte sterk gedauwd, en de vochtigheid heeft het mes doen roesten.

J. Ja, dat zal 't geweest zijn, Papa. Dan zal ik in 't

vervolg zorgen, het niet weêr op een vochtige plaats te laten liggen.

V. En zoûje niet nog meer kunnen doen? Denk er eens goed over na.

J. Ja, nog wat: ik zal doen, net zoo als Betje en Hanna doen met het koper, en het van tijd tot met een lap afwrijven.

V. Heel goed: en dan moetje ook vooral niet verzuimen, het altijd weêr droog te wrijven als je 't gebruikt hebt, om takken of andere voorwerpen, daar eenig vocht in zitten kan, meê te snijden. — En eindelijk, hoe meer je 't gebruikt, hoe minder het roesten zal: want je kunt het niet gebruiken zonder het ergens tegen aan te wrijven en die wrijving voorkomt het roesten. — Als Mama niet alle dagen op haar piano speelde, zouden de snaren ook mettertijd beginnen te roesten: en wil ik er je nu nog wat by zeggen? even als met de metalen gaat het met iemands verstand ook wel.

J. Hoe Papa? kan dat ook roesten?

V. In den eigentlijken zin niet: maar als iemand zijn verstandelijke vermogens niet gebruikt, en er niet voortdurend werk aan verschaft, b. v. als iemand nooit nadenkt, niet leert, niet luistert naar hetgeen verstandige lieden zeggen, dan wordt hy langzamerhand al dommer en dommer, en even ongeschikt om iets goeds te doen, als een mes, dat verroest is, om te snijden.

J. O ja, dat begrijp ik, Papa! en dan zeit men zeker, zoo by manier van spreken, dat zijn verstand verroest is.

V. Juist: en, even als men een mes, dat verroest is en niet meer snijden wil, een *bot* mes hiet, zoo noemt men zoo iemand dan een *bot* mensch, of een *botterik.* — Zorg jy dan nu maar, nooit een botterik te worden.

J. Neen Papa, daar hoop ik toch op te passen.

V. Nu, tot nog toe heb ik ook geen reden tot klagen: want je luistert gaarne, als ik je iets vertel, daar je wat door leert. — Maar nu moet ik je verder zeggen, welke andere veranderingen een lichaam nog, zonder dat de warmte er aanleiding toe geeft, al kan ondergaan. — En dan is er nu weêr een verandering, die ontstaat door het *gisten.* Het

heugt je nog wel wat ik, toen ik je vertelde hoe men bier brouwt [1]), van het gisten heb gezeid?

J. Ja wel Papa; dat is, als een vocht van zelf begint te zwellen en overloopt.

V. Juist. Ik zeî je toen, dat dit *van zelf* geschiedde; maar ik drukte my toen eigentlijk niet goed uit; want je weet, dat alleen lichamen, die *levend* zijn, zoo als menschen en dieren, zich *van zelve* kunnen bewegen.

J. Ja Papa! ik woû ook al zeggen, hoe kan bier, of een ander vocht, dat toch niet *leeft*, *van zelf* in beweging raken?

V. Wel! wy hebben toch gezien, dat er beweging in een lichaam ontstaan kan door *warmte;* maar *van zelf* beweegt een levenloos voorwerp niet Ik bezigde dat woord om dat je my niet zoudt begrepen hebben, als ik je een uitlegging had willen geven van die beweging, die men *gisten* hiet. Maar ik zal beproeven of ik dat nu kan doen. — Je hebt uit onze vorige gesprekken wel zoo veel geleerd, dat je nu weet, hoe over 't algemeen een lichaam uit verscheiden bestanddeelen bestaat: b. v. hout, of steenkool, bestaat uit *water*, dat by verbranding wegdampt, uit verschillende luchtsoorten, die dan verbranden, en uit *koolstof*, die dan overblijft. — Nu leert men die verschillende bestanddeelen wel eenigzins kennen door de ondervinding; maar ook vooral door proefnemingen, en de wetenschap, hoe men die proefnemingen naar behooren doen kan, noemt men de *scheikunde*, om dat zy ons leert de stoffen, waaruit een lichaam bestaat, van elkander te *scheiden.* Door dat *scheiden* van de stoffen, en ook door het vermengen of verbinden van stoffen met elkander, krijgt men weêr nieuwe stoffen, zoo als je dat zoo aanstonds duidelijk zal worden. Nu zijn er echter stoffen, die maar uit één bestanddeel bestaan en dus niet vatbaar zijn voor scheiding of ontbinding, en die daarom *enkelvoudige stoffen* hieten. Zulk een *enkelvoudige* stof is onder anderen de *koolstof*, d. i. de stof, waar b. v. houtskool uit bestaat, en de diamant.

J. Heden Papa! de diamant! Dat is immers zoo'n

[1]) Zie Deel II. blz. 67.

steentje, net als glas, dat zoo mooie kleuren heeft, net als een regenboog.

V. Ja, dat is die steen, die zoo duur is en zoo schittert, en die de dames dragen in een kam of in een *collier*, of in een doekspeld of in een ring, als zy zich opschikken. Nu, de diamant wordt wel een edelgesteente genoemd, maar 't is toch geen *steen*, maar een *kool.*

J. Wel Papa, hoe kan dat wezen? een diamant is toch zoo mooi en helder en een kool is zwart en vuil.

V. Ja, dat is allebei waar; maar men is toch door de scheikunde te weten gekomen, dat een diamant, als men hem verbrandt, niets anders oplevert dan een kool, en dus uit *koolstof* bestaat.

J. Nu kijk, dat had ik toch nooit gedacht, Papa.

V. Verder behooren tot de *enkelvoudige* stoffen goud, zilver, ijzer, en andere metalen, die, als ik je verteld heb, wel van vorm kunnen veranderen en sommigen ook smelten, maar altijd in *wezen* dezelfde blijven: — en dan eindelijk telt men wel voornamelijk onder de enkelvoudige stoffen drie luchtsoorten, die men *zuurstof*, *waterstof* en *stikstof* noemt. — *Zuurstof* is een luchtsoort, die niet veel van de gewone lucht verschilt, doch waar b. v. een licht veel helderder in brandt: *Waterstof* is een lucht, die zich, ten gevolge van zekere byzondere wijze van verwarming, uit het water ontwikkelt en die heel veel lichter is dan *zuurstof*. *Stikstof* is die lucht, daar wy reeds van gesproken hebben, waar niets in branden wil en op den duur niemand in leven kan. — Als nu die luchten, of van elkander gescheiden raken, of te samen of ook met andere stoffen, vooral met gewone lucht, in verbinding raken, dan kan dit meer of min belangrijke uitwerkselen te weeg brengen. Zoo ontstaat er uit verbinding van *kool* met *zuurstof* een luchtsoort, die men *koolzuur* hiet, en die de zelfde eigenschappen heeft als de *stikstof*, namelijk, dat een vlam er in uitgaat en dat een dier er in stikt: — het voorname onderscheid tusschen hen beiden is, dat het *koolzuur* een *samengestelde* en de stikstof een *enkelvoudige* stof is. — En nu is de scheiding of verbinding van luchtsoorten de oorzaak van die beweging,

die wy *gisten* noemen. — Planten, en dus ook druiven en granen, bestaan voornamelijk uit *koolstof*, *waterstof* en *zuurstof*. Als de druiven nu geperst zijn tot sap, of het graan tot een aftreksel van mout is gemaakt, dan scheidt zich een gedeelte van het *koolstof* en van het *zuurstof* daarvan af en wordt *koolzuur*, dat weg trekt: en het is die werking, die wy *gisting* noemen. Door die gisting nu verliest het druivensap, en even zoo het moutaftreksel, zijn scherpste deelen, en wordt het eene wijn, het andere bier.

Op nagenoeg gelijke wijze als de vochten door het *gisten* veranderen, veranderen zy door het *zuurworden*, wat dikwijls met wijn, bier en vooral met melk gebeurt. Daar heeft een verbinding by plaats van de luchtsoorten, die in die vochten aanwezig zijn, met zuurstof, die in de lucht aanwezig is. Ik hebje vroeger al eens verteld, hoe men, door wijn of bier aan de lucht bloot te stellen, azijn verkrijgt. — Diezelfde *zuurstof*, die in de lucht is, heeft nog een andere uitwerking, en wel, dat zy planten, vruchten, en voornamelijk dieren, *bederven* en *verrotten* doet. — Daarom, als men voorkomen wil, dat wijn, melk, of andere drank zuur wordt, en dat vleesch of groenten bederven, moet men vooral zorgen dat er geen lucht by komen kan. Zoo blijft de wijn goed, als de flesschen behoorlijk zijn dichtgekurkt, en zoo kan men vleesch of groenten, in *blikjes* geslagen — dat zijn blikken dozen, waar de lucht is uitgepompt — heen en weêr naar de Oost zenden, zonder dat zy eenigzins bederven. — En laat ik je nu nog eens herhalen op hoe vele wijzen een lichaam verandert, zonder dat er verhitting by noodig is; — door te *roesten*, door te *gisten*, door *zuur* te *worden*, en door te *verrotten*.

J. Maar Papa! nu is er nog een ding, dat ik niet begrijp.

V. En wat is dat dan? Als ik het je uitleggen kan, zal ik het doen.

J. Papa, je zeî wel, dat die *gisting*, of die *beweging* die zoo hiet, gebeurt, om dat die luchtsoorten, die in het druivesap enz. zijn, zich er van af scheiden; maar om dat te doen, moeten zy zich bewegen. En hoe raken zy nu in beweging?

V. Dat is een zeer goeie vraag, die je doet, en een

vraag, die toont, dat je oplettend geweest bent en over de zaak hebt nagedacht. Er moet natuurlijk een oorzaak zijn voor die beweging, en die oorzaak geloof ik ook, dat ik je zeggen kan. Ik heb in 't begin van ons gesprek wel aangemerkt, dat er juist geen byzondere *hette* toe noodig was, om een lichaam te doen veranderen; maar een zekere *warmte* schijnt er toch te moeten zijn om de beweging te doen ontstaan. — Als het vriest, dan kan men b. v. vleesch bewaren zonder dat het bederft, en daar-en-tegen bederft het in den zomer heel spoedig; waarom men het dan ook in den kelder bewaart. En zoo is er ook altijd meer of min warmte noodig om een vocht te doen gisten. — Maar waarom nu de warmte de lichamen in beweging brengt, zie daar iets, dat wy nog niet recht weten.

XVI.

Moeder. Pauline, laatst hebben wy gezien, dat een mensch al de dingen niet kan maken, die hy voor zich zelf noodig heeft: en dat daarom de eene mensch het eene, en de andere weêr het andere maken moet, en zy zoo elkander, op de beste en gemakkelijkste wijze, al die dingen kunnen bezorgen, die zy voor hun behoeften noodig hebben. Heugt je dat alles nog?

Pauline. Ja wel Mama.

M. Maar nu komt de vraag, op welke wijze kan nu ieder precies datgene bekomen, wat hy noodig heeft, en waardoor is de andere altijd genegen om hem dat af te staan?

P. Wel Mama, dat weet ik juist niet.

M. Ik zal je mijn vraag duidelijker voorstellen. Als nu de boer brood of schoenen noodig heeft, is het dan uit loutere vriendelijkheid, dat de bakker hem dat brood en de schoenmaker die schoenen bezorgt?

P. Wel neen Mama.

M. En als zy koren van hem moeten hebben, stuurt hy hun dat ook uit beleefdheid t'huis?

P. Ook al niet, Mama.

M. Maar als nu deze brood, en die schoenen, en de anderen koren noodig hebben, hoe doen zy dan, om elkander over en weêr te vrede te stellen?

P. Wel Mama, dan moeten zy maar ruilen.

M. Juist, en dat deden in heele oude tijden de menschen ook, om over en weêr geholpen te zijn. Die b. v. meer schapen bezat dan hy voor zijn eigen gebruik behoefde, maar daar-en-tegen weêr gebrek had aan koren, ging naar iemand, die te veel koren had, en vroeg dezen dan of hy hem een zak koren, voor een of twee schapen of voor een pak wol van schapen, geven woû. Zeî de ander ja, dan was het wel: zy ruilden hun waar met elkander en beiden waren geholpen. Maar konnen zy 't niet eens worden, om dat de ander misschien zelf schapen genoeg had, of de schapen die men hem aanbood, niet goed vond, dan moest de eerste weêr met zijn schapen naar een ander toe, tot dat hy er eindelijk een vond, die koren te veel had, en dat juist voor schapen verruilen woû.

P. Wel Mama, dat moet een lastig loopen geweest zijn.

M. Dat denk ik ook. Al dat ruilen kostte veel omslag en tijd, en daarom waren de menschen er ook al spoedig op bedacht, om iets anders uit te vinden, dat dezen geheelen handel bekorten en gemakkelijk maken kon.

P. En vonden zy zoo iets, Mama?

M. Wel, denk maar eens na, dan kunje zelve het antwoord wel geven. Toen je laatst in den boekwinkel gingt om prentjes, die je aan Henriëtte op haar verjaardag geven woudt, gafje toen aan den boekverkooper, in ruil voor zijn prentjes, een andere waar, die hy verlangde? een potje konfituren b. v., of een zakje lekkers?

P. (*Lachende.*) Wel neen Mama, ik gaf hem een kwartje. — O! nu weet ik het al, zy vonden het geld uit.

M. Juist zoo. Zy dachten: wy moeten iets nemen, dat wy gemakkelijk kunnen by ons dragen, of wegbergen, zonder dat het te veel plaats neemt, en daar wy dan malkanderen alles, over en weêr, voor kunnen overdoen: en zoo kwamen zy op de gedachte, om daar kleine stukjes voor te nemen van goud, zilver of koper. In 't begin maakten zy die

van allerlei fatsoen: maar naderhand maakten zy die rond, en weetje waarom?

P. Ik denk, om er makkelijker meê te tellen, Mama.

M. Ja; maar voornamelijk om dat, toen men metalen dingen nam, die vierkant of op andere wijze hoekig waren, de zakken, waar men ze in deed, spoedig door die hoeken sleten of scheurden. — En vervolgens zetteden zy op die platte schijven of *muntstukken*, als men ze noemt, letters, of wapentjes, of andere teekens, om terstond daaruit te kunnen zien, hoe veel ieder stuk *waard was.*

P. Wat wil dat zeggen, Mama, *waard was?*

M. Als ik een groot stuk zilver heb, en jy hebt twee kleine stukken zilver, die ieder half zoo groot zijn als 't mijne, dan is mijn eene stuk net zoo veel waard, als jou twee stukken; om dat ik altijd voor mijn eene stuk twee zulke kleine stukken krijgen en er 't zelfde voor koopen kan. Een heel brood is immers net even veel waard als twee halve brooden van 't zelfde soort? Want ik kan het heele, zoo dra ik wil, in twee halve snijden.

P. Ja Mama, dat is waar.

M. En om die reden is een gulden net zoo veel waard als twee halve guldens, of als vier kwartjes, of als tien dubbeltjes of als twintig stuivertjes: om dat er in een gulden juist zilver genoeg is om twee halve, vier kwartjes, enz. van te maken.

P. Ja Mama, dat begrijp ik. Maar waarom kan men honderd centen voor een gulden krijgen? Van een gulden kan men toch geen centen maken.

M. Neen, dat kan men ook niet; maar 't zilver is meer waard dan het koper, even als het goud weêr meer waard is dan het zilver.

P. En waarom is dat, Mama?

M. De voornaamste reden daarvan is, dat er, over 't algemeen, veel meer koper dan zilver, en weêr meer zilver dan goud in den grond gevonden wordt, en dewijl alzoo het zilver moeilijker te verkrijgen is dan het koper, geeft men er ook zoo veel meer koper voor, als het koper gemeener en gemakkelijker te verkrijgen is, en zoo is het met het zilver en het goud even eens gesteld, ja in zekeren opzicht met alle dingen.

P. Hoe Mama, met andere dingen ook?

M. Wel ja, bedenk maar eens, of een koe b. v. niet meer waard is dan een schaap?

P. Ja Mama, dat denk ik wel: een koe is grooter.

M. Juist: er zit aan een koe veel meer vleesch en zy geeft veel meer melk. Daarom is 't met de koe en 't schaap net zoo gesteld als met het zilver en 't koper. Als er b. v. aan een koe 300 pond vleesch zat en aan een schaap 30 pond, en 't vleesch van 't eene beest stond voor 't overige gelijk aan dat van 't andere, dan zoû een koe te dien opzichte net tien maal zoo veel waard zijn als een schaap. Begrijpje dat?

P. Ja Mama; — maar Mama, ik heb je laatst hooren zeggen, toen Hanna vroeg of je dien kalkoen woudt koopen, daar die man meê aan de deur was, dat je dien te duur vondt, en dat je dan maar liever een schapenbout zoudt nemen. Hoe kan nu een kalkoen duurder wezen dan een schapenbout; een schaap is toch veel grooter dan een kalkoen.

M. Dat is het ook; maar men vindt het vleesch van een kalkoen lekkerder, en dan zijn er meer schapen dan kalkoenen te krijgen. Wat denkje b. v. dat nuttiger en beter voor 't gebruik is, een leeuw of een schaap?

P. Wel ik zoû denken een schaap, Mama.

M. Ik ook: en ondertusschen, als men een leeuw wil koopen, b. v. voor een menagerie of dierentuin, dan geeft men er wel vijftig of zestig maal zoo veel voor als voor een schaap, om dat men hier zoo geen leeuwen vindt, en men hem - dus met heel veel moeite en kosten uit verre landen moet laten komen; terwijl men schapen kan krijgen zoo veel men wil. Je ziet dus, dat de dingen ook meer waarde hebben, naarmate zy *zeldzamer* zijn, en zoo is een leeuw, of een olifant, of een tijger, hier in 't land meer waard dan een paard, een koe of een schaap, om dat hy hier veel zeldzamer is: 't is er net meê als met het goud, dat meer waard is dan 't zilver, om dat het zeldzamer is, zoo als ik je daareven zeî.

Maar wil ik je nu eens toonen, hoe veel gemak die uitvinding van 't geld aan de menschen gegeven heeft?

P. Als 't je belieft, Mama.

M. Wanneer iemand nu b. v. een mud aardappelen hebben wil, dan behoeft hy niet te gaan kijken, of hy ook schapen, of kleêren, of iets anders te veel heeft, om er voor te geven: en hy behoeft ook niet rond te loopen om te zoeken of hy iemand vindt, die aardappelen tegen schapen of kleêren ruilen wil; maar hy steekt eenvoudig vijf of zes guldens in den zak, en gaat by een man, die aardappelen te koop heeft, en geeft hem zoo veel guldens, als die man voor zijn mud aardappelen hebben moet: — en dan kan die man, voor de vijf of zes gulden, die hy voor zijn mud aardappelen ontvangt, weêr iets anders krijgen, dat vijf of zes gulden waard is; want het geld is het *algemeene teeken van waarde* van allerlei soort van dingen.

P. Wat wil dat zeggen, Mama; het *algemeene teeken van waarde?*

M. Ik hebje straks een voorbeeld gegeven van een koe, die, naar de berekening, die wy toen maakten, tien maal zoo veel waard zoû wezen als een schaap. Indien men dus b. v. voor een schaap 15 gulden gaf, zoû men voor een koe tien maal zoo veel, dus 150 gulden moeten geven. En dan zeit men, dat, als het schaap *f* 15 waard is, de koe *f* 150 waard zal zijn. Even zoo zeit men, dat een mud aardappelen *f* 4 waard is, indien men die voor *f* 4 krijgen kan, en dat een japon *f* 30 waard is, indien men die voor *f* 30 hebben kan; en zoo rekent men de waarde van alle dingen, die men noodig heeft, naar het geld, dat men er voor moet geven. En dat geld noemt men den *prijs* der dingen.

Indien ik nu eens een mud aardappelen, een nieuwe japon, en een theeservies noodig had, en er was geen geld, dan zoû ik, zoo als wy straks zeiden, moeten zien, of ik zaken had, die ik missen kon en tegen dat alles in kon ruilen: en al vond ik dan, dat ik b. v. een schaap over had, en een paar koeien, en een party wol, die ik er voor geven kon, dan zoû ik nog overal moeten rondloopen, om te zoeken of er ook menschen waren, die dat alles wilden hebben, en er my juist datgene voor konnen en wilden geven of maken, wat ik behoefde: — en dat zoû dikwijls heel moeilijk zijn. — Maar nu er geld is, heb ik al die moeite niet te nemen. Nu neem ik maar b. v. honderd of honderdvijftig gulden meê: en daar voor kan ik dan die dingen krijgen. De een geeft my een mud aardappelen b. v. voor vijf gulden; want hy weet, dat hy voor die vijf gulden iets kan koopen, dat hy noodig heeft. En even zoo geeft de Juffrouw uit den modewinkel my stof voor een japon, om dat zy weet, dat zy voor de dertig of veertig gulden, die ik er voor betaal, even zoo altijd wat koopen kan, dat zy verlangt te hebben: en even zoo is 't in den porceleinwinkel. En zoo zieje, dat men voor geld zich op de gemakkelijkste wijze voorzien kan van wat men noodig heeft.

P. Maar Mama, ik heb toch gezien, dat je laatst in den winkel, waar je dien vingerhoed kocht, aan den man geen geld gaaft, maar een papiertje. Wat kon de man van den winkel nu met dat papiertje doen?

M. Dat zal ik je zeggen. Als men heel veel geld te betalen heeft, dan is dat natuurlijk heel zwaar en zoû lastig worden om by zich te dragen: daarom heeft men er wat op uitgevonden, al weêr om de zaak gemakkelijk te maken. Er worden namelijk papiertjes gedrukt, en op sommige gezet b. v. „tien gulden" en op andere „vijf-en-twintig" of „zestig" of „honderd," of „vijfhonderd" of „duizend" gulden: en dan kan men op zekere plaatsen, die daartoe bepaald zijn ingericht, en waar men geld bewaart, altijd precies de som krijgen, die er op staat. Zoo heb ik aan dien man, daar ik dien vingerhoed van kocht, een papiertje gegeven, daar *f* 25 op stond, en dat heeft hy net even graag, als dat ik hem vijf-en-twintig enkele guldens gegeven had; want hy kan het vooreerst veel gemakkelijker bergen, en, ten anderen, als hy er geld voor in de plaats wil hebben, kan hy er dat altijd voor krijgen.

P. Maar Mama, dan kan iedereen altijd zoo veel geld hebben als hy maar wil; want dan laat hy maar altijd van de papiertjes drukken.

M. Neen, dat zoû niet gaan, Pauline; want iedereen die maar wil, kan zulke briefjes niet laten drukken: die worden gedrukt op last van die heeren, die 't geld bewaren, dat er voor gegeven wordt, en er worden ook niet meer sommen gelds op genoemd, dan die heeren onder hun bewaring hebben. Als nu b. v. die heeren vijf maal honderd duizend gulden onder hun bewaring hebben, dan laten zy b. v. een zeker getal briefjes drukken, waar *f* 1000, en een zeker getal, waar *f* 300, of *f* 100, of een kleiner som, op genoemd is; zoo dat al die sommen samen juist vijf maal honderd duizend gulden uitmaken, en zy dus altijd kunnen blijven betalen.

P. En geven die Heeren dan die briefjes aan wie zy maar willen?

M. Neen zeker niet: dat zouden zy niet mogen doen: want het is hun geld niet, het is maar geld dat zy bewaren: zy moeten dus beginnen met die briefjes te geven aan hen, van wie het geld, dat zy in bewaring hebben, toebehoort, en die betalen er dan meê wat zy van iemand koopen, en zoo gaan die briefjes van den een op den ander, en raken in de wandeling, als men 't noemt.

P. Maar Mama, hoe doen nu degene, die geen geld en geen briefjes hebben?

M. Ja, die moeten zien, dat zy geld verdienen, anders zijn zy er slecht aan toe.

P. O ja, dan moeten die maar werken: dat heeft Mama my al meer uitgeleid.

M. Ja: en dan ook wordt er voornamelijk geld verdiend door het *drijven van koophandel* of het doen van een *nering*.

P. Wat is dat eigentlijk, Mama, *drijven van koophandel?*

M. Toen het geld was uitgevonden, begon men 't nog lastig te vinden, zoo te moeten rondloopen, om aan den een te vragen, of hy koren, aan een ander, of hy wol, aan een derde, of hy planken over had, die hy verkoopen woû. Daarom deden zich welhaast menschen op, die groote huizen lieten bouwen, die men pakhuizen of magazijnen hiet, en waarin zy een groote hoeveelheid, of van koren, of van wol, of van planken, of van iets anders, in voorraad hielden, waarvan zy dan kennis gaven aan de overige menschen en tegen hen zeiden: „als je koren, of wol, of planken noodig „hebt, kom dan maar by my: ik zal maken, dat ik er altijd „genoeg van voorzien ben, en dan kunje er, voor je geld, „zoo veel van krijgen als 't je maar belieft." — Dat koopen nu van koren, of wol, of andere zaken, die men niet zelf gebruikt, maar aan anderen weêr verkoopt, noemt men *koophandel drijven*, en de lieden, die zoo doen, noemt men *handelaars* of *kooplieden*.

P. Maar Mama zeî nog een ander woord: *nering* geloof ik, wat is dat?

M. Dat zal ik je zeggen. De handelaars of kooplieden verkoopen hetgeen zy gekocht hebben alleen by heele groote partyen: b. v. een schip vol koren, of een zolderschuit vol wol, of een wagen vol planken. Maar als ik b. v. nu een paar strengen wol noodig had om een paar kousen te breien, dan zoû ik hartelijk bedanken om daartoe een heele zolderschuit vol te moeten koopen; want ik zoû mooi verlegen zitten wat ik met de rest moest doen. Daarom zijn er dan weêr menschen, die van de kooplieden of handelaars een gedeelte van hun voorraad koopen, en dien dan by nog kleiner gedeelten verkoopen, of wel, die het eerst koopen als het in de fabrieken bewerkt is. Zoo b. v. verkoopt de grutter gort, en rijst, en meel, zoo veel en zoo weinig als iemand voor zijn gebruik noodig heeft: en zoo kan men, by een ander, strengen gesponnen wol, of sajet, of iets anders, krijgen enz. Nu, dat verkoopen in 't klein van dingen, die men noodig heeft, hiet men: een *nering* of een *winkel* doen.

P. O! dat wist ik niet, dat dat hetzelfde was. Een winkel weet ik wel, wat dat is. — Maar Mama, als nu zoo'n koopman, of zoo'n winkelier, van den een iets koopt en 't aan een ander weêr verkoopt, hoe kan hy er dan iets meê winnen? De dingen, of hy ze koopt of verkoopt, hebben immers dezelfde waarde?

M. Neen, dat is 't juist: die waarde verschilt heel veel; anders zouden zy, gelijk je zeer wel aanmerkt, niets er aan kunnen verdienen. Maar als een koopman iets verkoopt, dan laat hy er iets meer voor betalen dan wat het hem ge-

kost heeft: en degeen, die 't van hem koopt, betaalt dat ook gaarne, om dat hy anders zelf de moeite zoû moeten doen, die nu de koopman gehad heeft, om het te bestellen en te laten komen en te bewaren. En even zoo verkoopt de winkelier aan zijn klanten — dat zijn zy, die by hem koopen — zijn waren ook weêr duurder dan ze hem kosten: en dat betaalt men hem gaarne voor de moeite, die hy heeft gehad om het zich aan te schaffen en in voorraad te hebben. En datgene wat zy meer krijgen dan zy uitgegeven hebben, maakt hun winst uit, waar zy van moeten leven.

P. Maar Mama, kunnen zy dan zoo veel meer voor iets vragen als zy willen?

M. Dat zullen zy niet doen; want dat zoû hun niets helpen. Indien er maar een enkele koopman was, die b. v. koren verkocht, dan zoû hy zeker zijn koren net zoo duur kunnen verkoopen en er net zoo veel op winnen als hy maar woû: want dan zoû iedereen, die koren noodig had, by hem moeten komen om het te krijgen. Maar er zijn altijd verscheiden lieden, die in koren, en verscheiden, die in wol, of in planken, enz. handel drijven, even als men ook verscheiden winkels heeft, die dezelfde soort van goed verkoopen. Indien nu de een meer winst woû hebben voor 't gene hy verkoopt, dan hem billijk voor zijn moeite toekwam, dan zoû men hem met zijn goed laten zitten, en by een ander gaan, die 't voor een redelijker prijs verkocht. En dit maakt, dat een koopman of winkelier nooit veel meer winst durft vragen dan zijn buren, uit vrees, dat hy zijn klanten verliezen, en hy dus in 't geheel geen winst hebben zoû. Op deze wijs houdt de een den ander in bedwang en is ieder, naar rede en billijkheid, geholpen.

DERDE AFDEELING.

XVII.

Jacob. Wel Papa, hoorje wel, hoe 't dondert?

Vader. Ja, dat hoor ik, en ik hoor het met genoegen.

J. Met genoegen? — En waarom dat, Papa?

V. Je weet, hoe de warmte, die wy sedert eenige dagen hadden, je begon te verveelen.

J. Ja Papa, ik verlangde zeer dat het koeler werd.

V. Wel, dat zal 't nu ook worden. Heugt je niet, toen wy, een week of drie geleden, na 't laatste onweêr, gingen wandelen, hoe opgeloken er alles uitzag, en hoe frisch en aangenaam de lucht was om in te ademen? Je kost er je niet van verzadigen, en je zeî, je waart nu weêr een heel ander mensch.

J. Ja Papa, dat is waar: die koelte, na de hitte, die wy eenigen tijd te voren gehad hadden, deed my groot plezier.

V. En zy deed ons allen ook een groot goed, en dat zal zy nu weêr doen.

J. Hoe dat Papa?

V. Hebje gisteren niet nog hooren zeggen, dat, als die hitte nog lang duurde, er vele zieken zouden komen; en dat er al hier en daar kwade koortsen begonnen te regeeren?

J. Ja Papa, dat heb ik wel gehoord.

V. Wel, dat komt daar van daan, dat een groote hitte, als zy al te lang duurt, vele schadelijke dampen in de lucht optrekt, en de lucht, die wy in ademen, ongezond maakt. Maar nu is dit onweêr nog, gelukkig, by tijds gekomen, om de lucht niet alleen te verkoelen, maar ook van die

kwade dampen te zuiveren en weêr gezond te maken. Daarom is de lucht, na een onweêr, zoo aangenaam en verkwiklijk om in te ademen. En daarom vindt men zich dan als een ander mensch, om dat die koelte ons weêr verfrischt en versterkt, terwijl de hitte ons op den duur benaauwd maakt en verslapt: nu verdwijnen uit die gezuiverde lucht al de stikstof en andere schadelijke luchtsoorten, die wy te voren ingeademd hadden, en strekt zy ons in der daad als tot medicijn. — En dan daarby, wat levert zulk een onweêr, met die loodkleurige, grijze en zwarte wolken, die over elkander zijn heengepakt of tegen mekaêr in trekken, en met dat telkens herhaalde flikkeren van 't *weêrlicht*, met die *bliksemstralen*, die nu en dan, als het avond is, alle voorwerpen zoo helder verlichten als of het heldere middag ware, een statig en treffend schouwspel.

J. Ja Papa, het is mooi te zien. Maar is de *donder* toch niet gevaarlijk?

V. De donder eigentlijk niet. Weetje, wat de donder is?

J. Papa heeft er my eens iets van verteld; maar recht weet ik het toch niet.

V. De donder is alleen een geluid, net als de slag van een snaphaan, dien men afschiet. Nu weetje wel, dat het enkel geluid van een snaphaan geen kwaad doet.

J. Dat is waar, Papa. Maar de donder is toch heel iets anders. Een snaphaan geeft maar één slag.

V. Hebje buiten, by Grootmama, wel eens gelet op de echo, die men achter in den tuin hoort?

J. Wel zeker Papa!

V. Nu, je weet, dat die daardoor wordt voortgebracht, dat het geluid van de stem, tusschen de boomen van de achterlaan door gaande, stuit tegen het zomerhuisje, dat aan 't end staat, en van daar wordt teruggekaatst naar je oor, even als een bal, die tegen een muur gegooid wordt; zoo dat je dat geluid dan nog 'reis hoort.

J. Ja Papa, dat hebje my dikwijls verteld.

V. Nu, op sommige plaatsen vindt men verscheiden zulke echoos dicht by mekaêr, zoo dat het geluid van de stem dan van twee, drie, of meer plaatsen, kort achtereen, wordt teruggekaatst en je dat geluid dus twee, drie of meermalen, kort achtereen, hoort. En dit heeft vooral plaats als er geschoten wordt, om dat het geluid van het schieten zoo veel sterker is dan de stem, en dus van meer plaatsen sterk genoeg kan worden terug gekaatst, om gehoord te worden. Zoo heb ik zelf eens een schip heel ver van my af zien liggen, uit hetwelk een kanonschot gedaan werd. Nu waren er, langs de omliggende stranden, zoo vele echoos, dat is, het geluid van dat kanonschot werd van zoo vele plaatsen naar my terug gekaatst, dat ik, in plaats van één slag, een geheele achtereenvolging van slagen hoorde, die veel naar den donder geleken, wanneer men hem van verre hoort: ofschoon ik toch zeer duidelijk gezien had, dat er maar eens vuur was gegeven. — En even zoo is de langste donderslag niets anders dan 't voortrollend en weêrgekaatst geluid van zulk een enkelen slag, die eigentlijk door den bliksemstraal veroorzaakt wordt.

J. Hoe dat Papa?

V. Wanneer het bliksemt, dan schiet er een vonk uit een wolk, en deze vonk maakt door haar voortschietende beweging den bliksemstraal. Die vonk nu, als zy uit de wolk schiet, geeft een harden slag, omtrent zoo als die van een kanon, dat men afschiet: en dan wordt deze slag door de andere wolken, die er om heen hangen, van alle kanten uit een menigte echoos teruggekaatst, wat wy dan 't voortrollen van den donder noemen, en dat zoo veel te langer duurt, als er meer wolken zijn, die het geluid naar ons terugkaatsen. Het is dus de donder eigentlijk niet, die het kwaad doet.

J. Wie doet dan het kwaad, Papa?

V. Wanneer er eenig kwaad van komt, dat toch zelden gebeurt, dan is het de vonk, die uit de wolk schiet.

J. En wat doet die dan voor kwaad, Papa?

V. Als de bliksem in een boom slaat, dan worden er takken van afgescheurd, de schors splijt, er worden houtvezels uit den stam gerukt, en het hout zelf hier en daar geschroeid, ja verkoold. Slaat hy in een huis, dan kan hy gaten door de muren en deuren boren, balken doen splij-

ten, metaaldraad doen smelten, spiegels doen bersten, deuren en vensters openslaan en somtijds ook brand veroorzaken. Treft hy menschen of dieren, dan krijgen zy wel eens brandwonden, en worden enkele reizen ook dood geslagen: nu en dan gebeurde het ook, dat iemand zelf ongedeerd er af kwam, maar dat zijn kleêren verschroeid en vol gaten raakten, of het geld, dat hy in zijn zak had, of de stalen knoopen van zijn rok, geheel of ten deele versmolten.

J. Nu Papa, dan is toch zulk een bliksemstraal wel gevaarlijk.

V. Ja; maar het gebeurt heel zelden, dat hy een mensch treft of een huis aansteekt, en ik herinner my niet, dat er in deze heele stad, waar toch zooveel huizen staan en zoovele duizenden menschen wonen, zoo lang ik er zelf in gewoond heb, ooit eenig huis door den bliksem in brand geraakt of eenig mensch getroffen is: ja aan niemand van mijn bekenden is het ooit gebeurd. — Als men bang is voor 't onweêr, hoe meer moet men dan bang wezen om in een spoorwagen te gaan zitten, of met een schip of schuit te varen, of te paard of met een wagen te rijden; want by al die gelegenheden is men aan oneindig meer gevaren blootgesteld, dan by 't hevigste onweêr. Duizendmaal meer huizen zijn er, die door 't vallen van een kooltje, of door onvoorzichtigheid met een lucifer, in brand raken, dan door de vonk van den bliksem. — Ja, wat meer is, jy zelf en wy allen zouden meer gevaar geloopen hebben, door de hitte, zoo die nog lang geduurd had, een ziekte te krijgen en te sterven, dan wy nu gevaar loopen letsel te krijgen van 't onweêr.

J. Maar Papa, is het toch niet goed voor 't onweêr te gaan schuilen?

V. Men kan gaan schuilen voor den regen, die by 't onweêr valt; maar voor den bliksemstraal loopt men niet meer gevaar in de lucht dan in huis. Is men echter in 't open veld, dan zal men voorzichtig doen, metalen, die men by zich heeft, af te leggen, zich liever te laten nat regenen dan een parapluie op te steken, vooral zoo die een metalen punt heeft, en des noods plat op den grond te gaan liggen. Men heeft opgemerkt, dat de vonk van 't onweêr

meest valt op die dingen, die alleen staan of boven andere uitsteken, zoo als molens, torens en hooge boomen. Daarom moet men zich wachten, ooit gedurende een onweêr onder een op 't veld staanden boom te gaan schuilen; want dat is de gevaarlijkste plaats, die men kan uitzoeken.

J. Maar het is toch zonderling, Papa, dat de bliksem zoo byzonder het metaal treft.

V. Ja, en juist doordien men dat had opgemerkt, heeft men een middel gevonden om te beletten, dat hooge voorwerpen door den bliksem getroffen worden.

J. Hoe! wat heeft men dan gedaan, Papa?

V. Even gelijk de bliksem, zoo als ik je zoo straks zeî, als hy metalen voorwerpen treft, die iemand by zich heeft, somtijds hem, die ze draagt, geen letsel doet, zoo springt hy ook doorgaans, als hy in een huis slaat, van 't eene metalen voorwerp op het ander en loopt b. v. langs een metalen stang heen, terwijl hy al wat daar om heen is onbeschadigd laat. Van deze byzonderheid heeft men gebruik gemaakt en een inrichting uitgedacht, om hooge gebouwen vrij te waren voor den bliksem. Men plaatst dan namelijk op het gebouw een metalen stang, die er een weinig boven uitsteekt: onder aan die stang schroeft men er een ander van yzer of koper vast, of wel een looden reep, en laat die dan langs den buitenmuur afdalen en uitloopen over eenige ijzeren stangen, die in den grond indringen. Als nu de bliksem op een toren, een molen, of een ander gebouw neêr komt, dat met zulk een toestel voorzien is, dan treft hy de uitstekende punt, loopt langs de stang, die hem als 't ware van 't huis *afleidt*, naar beneden, en slaat in den grond, waar hy geen schade doen kan. Daarom noemt men zulk een toestel ook een *bliksem-afleider*.

J. Dat is aardig uitgedacht, Papa. — Maar Papa, als 't onweêrt loopen de meiden altijd dadelijk 't huis op en neêr of zy mal zijn, en sluiten al de vensters, en zelfs de luiken. Helpt dat tegen den bliksem?

V. Zy zullen hem daar ten minsten niet buiten 's huis door houden. De meiden, en vele andere menschen, doen dat, omdat zy zich verbeelden, dat, als er tocht bestaat in een huis,

zulks den bliksem aantrekt; doch er bestaat geen de minste reden om dat te gelooven, en ik voor my heb liever, dat men in huis, waar 't doorgaans juist voor dat het onweêr begint heel benaauwd en heet is, de versche lucht, die dan heerscht, binnen laat, dan dat men die belet ons te komen verkwikken. Maar kom, 't onweêr is nu over. Laat ons nu eens in den tuin gaan; dan zulje zien, hoe alles verfrischt en opgeloken is, en hoe aangenaam de verkoelde en gezuiverde lucht is, die wy zullen inademen: in een woord, hoe dit onweêr aan alles een nieuw leven geschonken heeft.

XVIII.

Jacob. Papa, ik heb daar in een boek gelezen van *de vierschaar spannen.* Wat beteekent dat?

Vader. Dat is eigentlijk een ouderwetsche uitdrukking, die zooveel wil zeggen als *recht spreken;* want *vierschaar* en *rechtbank* zijn woorden van ongeveer dezelfde beteekenis.

J. Maar Papa, waarom spreekt men altijd van een *rechtbank?* hoe komt daar een bank by te pas?

V. Die komt er nu niet meer by te pas; want de rechters zitten tegenwoordig op stoelen; maar vroeger, toen men zoo niet op zijn gemak gesteld was, zaten zy, op 't rechthuis, ja eenigen zelfs in 't open veld, op een en dezelfde bank by mekaêr.

J. Maar Papa, de Koning, doet die niet eigentlijk recht? In 't Bybelsch prenteboek zit immers Salomo op zijn troon om recht te doen tusschen die twee vrouwen, die ruzie hebben om een kind?

V. Dat is zeer waar, en ook zijn er nog wel landen, waar de Koning, of het hoofd van den Staat, in sommige gevallen, in persoon recht spreekt; maar anders geschiedt dit byna overal door personen, die daartoe byzonder zijn aangesteld: hoewel zy dat doorgaans enkel uit naam doen van de hoogere macht, die hen heeft aangesteld. Zoo b. v. spreekt hier de Koning wel zelf geen recht, maar de rechters doen

het in zijn naam, en dus wordt er altijd ondersteld, dat hy eigentlijk degene is, die als rechter zit; en zoo als 't met het rechtspreken gaat, gaat het met de meeste andere regeeringszaken, die namens den Koning, door ambtenaren, die daartoe door hem zijn aangesteld, worden behandeld.

J. Maar Papa, hoe komt de Koning dan aan die macht, dat hy al die lieden zoo kan aanstellen, en dat iedereen daar zoo meê te vrede is? Is dat altijd zoo geweest?

V. Dat zal ik je zeggen. Je weet, dat Papa hier in huis de baas is, en aan de kinderen en de dienstboden zeit, wat zy doen of laten moeten, en tusschen hen oordeelt en recht doet als zy 't oneens zijn, en hen straft als zy 't verdiend hebben: — nu, zoo ging het in de vroegste tijden, toen er nog maar weinig huisgezinnen of famieljes op de waereld waren, en de menschen veel ouder werden dan tegenwoordig, overal. Toen waren degene, die de oudsten waren van hun gezin, en die men daarom *aartsvaders*, dat is „eerste vaders" noemde, ieder in zijn gezin de baas. Zoo was Abraham b. v., daar je wel van gelezen hebt, of Loth, of Isaak, of Jacob, de baas over al zijn kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen, en over al zijne en hunne dienstboden: hy schreef hun voor, wat zy doen of laten moesten, hy beloonde degene, die goed handelden en strafte degene, die kwaad deden: hy sprak recht onder hen uit, en hy deed, in een woord, al wat ik in mijn huis doe, ja met nog meer gezach, zoo dat hy zelfs zijn kinderen of dienstknechten kon laten slaan of gevangen zetten, ja om hals brengen, wat ik niet mag doen.

J. Nu, Papa, dat zoûje ook niet *willen* doen, geloof ik.

V. Neen, dat geloof ik ook; maar er zijn misschien menschen, die 't wel zouden willen doen, maar wien de macht daartoe ontnomen is, als je zoo aanstonds zult hooren. — Toen de menschen talrijker werden, begonnen zy langzamerhand niet meer zoo by famieljes op zich zelve te leven, maar gingen meer door mekaêr wonen, en, om dat zy mekaêr noodig hadden, en er veel handel en verkeer onder hen ontstond, vormden zy zich, zoo als ik je dat vroeger wel eens heb verteld, tot *maatschappyen.* Maar in die maat-

schappyen ontstond er dikwijls geschil en twist, en ook werden zy wel eens aangevallen door hun buren, die tot een andere maatschappy, of, als men 't ook uitdrukt, tot een ander *volk* behoorden. Nu moest er wel iemand wezen, die dan recht sprak tusschen hen die twist hadden, of die als opperbevelhebber het krijgsvolk aanvoerde, dat de maatschappy tegen haar vyanden verdedigen moest: en zoo stelde men daarom iemand aan 't hoofd der maatschappy, dien men *koning* noemde. Daartoe nam men dan een van de oudsten en machtigsten onder de aartsvaders, of wel iemand, die blijken had gegeven van buitengewone bekwaamheid, schranderheid of moed. Somtijds benoemde men zoo'n koning of algemeen opperhoofd maar voor een tijd lang, maar meestal voor zijn geheele leven. — Natuurlijk was het een groote eer en voorrecht, koning te wezen, en als er een stierf, waren er doorgaans verscheidene lieden, die 't begeerden te worden: en als ieder dan zijn aanhangers had, dat is, menschen, die hem genegen waren en hem daarom steunden of hielpen, dan gaf dit meestal aanleiding tot twisten en gevechten. Ten einde dit te voorkomen kwam men al spoedig op het denkbeeld, om te bepalen, dat, als een koning stierf, zijn zoon, of zijn broeder, of zijn naaste bloedverwant, onmiddelijk van zelfs koning in zijn plaats zoû worden, of hem opvolgen als men 't hiet: en zulk een koningschap noemde men dan een „erfelijk koningschap," om dat het by erfenis verkregen werd.

J. Wat is dat eigentlijk, Papa, een *erfenis*?

V. Iets by *erfenis* te verkrijgen, of *te erven*, wordt gezeid, als men datgene bekomt, wat een overledene in eigendom had, en daaromtrent zijn vaste regelen gesteld. Naar de gewoonte, die van ouds bestaat, gaat al hetgeen iemand bezit, als hy sterft, aan zijn kinderen, of, heeft hy die niet, aan zijn broêrs en zusters, of, heeft hy die ook niet, aan zijn ouders, en aan zijn neven en nichten: en zoo erfde ook de zoon of naastbestaande van een koning, by den dood van dezen, het koningschap, op dezelfde manier als hy zijn huis, zijn land of zijn geld erfde.

J. Maar Papa: als nu die nieuwe koning eens een slecht mensch was, of een stommeling? dan waren zy er toch meê gefopt.

V. Dat waren zy in dat geval zeker; maar zy hoopten altijd, dat zoo iemand, die van kinds af geweten had, dat hy zijn vader of broeder zoû opvolgen, zich ook zoû hebben toegeleid om bekwaam voor zijn post te worden: en in allen gevalle waagde men 't nog liever, de kans te loopen, dat een koning minder knap was, dan de zaak iedere keer weêr, zoo als men 't noemt, op losse schoenen te zetten en aanleiding te geven tot twisten en gevechten om 't koningschap. — En daarby kwam, dat, toen men eens koningen by erfopvolging had, men meestal niet beter wist of 't hoorde zoo.

J. En Papa, was dan verder zoo'n koning de baas in alle dingen?

V. Ja, dat was hy: hy stelde de generaals aan, om onder hem aan 't hoofd der soldaten te staan, en de rechters, om onder hem recht te spreken, en allerlei ambtenaren, om onder hem de verschillende algemeene zaken te regelen: en zoo had hy een zeer uitgebreide en byna volstrekte macht. Maar nu gebeurde wel eens juist wat je zoo even zeî, dat zoo'n koning zijn macht kwalijk gebruikte en zijn *onderdanen*, zoo als men de inwoners van een land noemde, die aan een koning ondergeschikt waren, mishandelde: en dan kwamen deze wel eens in *opstand* tegen hem, dat wil zeggen, zy, of sommigen onder hen, verzetteden zich met geweld tegen zijn bevelen. In zulk een geval eindigde de twist niet zelden, dat de koning gedood of weggejaagd werd en men er een ander verkoos: of ook wel, dat men van geen koning meer wilde weten.

J. Maar Papa, is zoo iets by ons ook niet gebeurd?

V. Juist: zoo iets is b. v. gebeurd meer dan 3000 jaren geleden by de Romeinen, en nu wel haast 300 jaren geleden by ons in 't land: en toen hebben naderhand de Romeinen en wy ook 't een geruimen tijd zonder koning gedaan.

J. Maar Papa, hoe kon het toen gaan? Was er toen niemand de baas?

V. Ja wel, er is altijd iemand, die de baas is, of die,

5**

als men 't beter uitdrukt, de macht bezit of *regeert*. Maar toen was het by de Romeinen, zoo als vroeger en later by verschillende andere volken, en ook by ons, niet één man alleen, het waren er verscheidenen, die te samen regeerden en diezelfde macht bezaten, die anders een *koning*, of *keizer*, of *vorst*, alleen bezit. Want die macht moet altijd by iemand zijn; anders zoû alles in 't honderd loopen.

J. Maar hoe komt het, Papa, dat wy nu weêr een koning hebben?

V. Dat zulje alles begrijpen, wanneer je de geschiedenis van ons land beter leert kennen dan nu, dat je er maar zoo enkele byzonderheden van geleerd hebt. Ik zalje er nu dit alleen maar van zeggen. In 1813 — reken nu zelf maar uit hoe lang dat geleden is — vroegen wy den Prins van Oranje, wiens voorouders hier gedurende meer dan 250 jaar zeer groote, ja de voornaamste staatsambten bekleed hadden, hier koning te zijn. Maar omdat hy zelf wist, welk een misbruik vele koningen en keizers, die *alleenheerschers* waren, d. i., die al het gezach alleen bezaten, van hun macht gemaakt hadden of nog maakten, zoo wilde hy niet, dat hy zelf, of zijn opvolgers, zoodanig misbruik van hun macht zouden kunnen maken, en daarom wilde hy er niet in toestemmen om koning te zijn, of er moest een wet gemaakt worden, waarby bepaald werd, hoe ver zijn macht gaan zoû, en waardoor tevens belet werd, dat hy, of zijn opvolgers, ooit willekeur zouden kunnen plegen.

J. Wat wil dat zeggen, *willekeur plegen*, Papa?

V. Dat kan ik je heel gemakkelijk uitleggen. Jy bent baas in je tuintje, niet waar?

J. Ja Papa, dat ben ik toch.

V. Jy kunt in je tuintje bloemen planten, of vruchtboomen, of wat je wilt: je kunt, als er b. v. rozen in zijn, of frambozen, of bessen, die al dan niet plukken, al naar dat je dat verkiest: je kunt de boompjes en planten, die er in groeien, snoeien, afhakken, uittrekken, enz., net zoo als je wilt: je kunt er kuilen in graven: in een woord, je kunt er naar je wil in hazelieren, of met andere woorden, er *willekeur* in *plegen*. Begrijpje dat nu?

J. Ja Papa.

V. **Nu.** Er zijn nog landen, en er waren er vroeger vele, waar de alleenheerscher, hy moge dan koning of keizer, of met een anderen tytel genoemd worden, ook met zijn land kan omspringen, net wat jy moogt doen met je tuintje: en met zijn onderdanen, net als jy met je boompjes en plantjes, zonder dat iemand het beletten mag. Vraagt hy hun al hun geld af, dan moeten zy het geven: als hy maar een woord spreekt, dan wordt diegene van hen, van wie hy 't gelast, in de gevangenis gezet, ja zelfs ter dood gebracht: en in alle zaken heeft hy alleen recht en macht om te beslissen en dus om, als ik zeî, *willekeur* te *plegen*.

J. Ik zoû niet graag leven in een land, Papa, waar zoo'n willekeurige koning regeerde.

V. Nu, diezelfde koning; daar ik zoo even van sprak, en die koning *Willem I* hiette, begreep ook, dat de *Nederlanders*, zoo als de inwoners van ons land genoemd worden, ook op den duur niet zouden verlangen onder een willekeurige regeering te leven, en daarom begeerde hy, zoo als ik straks zeî, dat er een wet zoû gemaakt worden, die bepaalde, hoe ver zijn macht zoû gaan.

J. Maar Papa, wat is eigentlijk een *wet?*

V. Dat is een regel, die ingesteld wordt, en waaraan men zich houden moet. Als ik b. v. bepaal: wy zullen in 't vervolg alle dagen te acht ure ontbijten, en te half een koffy drinken, en te vijf ure eten, dan is dat een *wet*, die ik instel omtrent den tijd van het eten en drinken, en dan zijn de kinderen verplicht te zorgen, op dien tijd in de ontbijt- of in de achterkamer te zijn, en de dienstboden om de tafel en hetgeen er gebruikt wordt tegen dien tijd klaar te hebben. En als Mama bepaalt: eens om de 14 dagen zal 's Maandags de slaapkamer gedaan worden, en 's Dingsdags de kinderkamer en Woensdags de eetkamer, enz. en alle Saturdagen de benedengang en de trap, dan is dat een wet, die Mama omtrent het schoonmaken instelt, en daar moeten de dienstboden dan in 't vervolg aan gehoorzamen. Nu behoeven Papa en Mama zulke regelen voor 't huishouden maar eens of tweemaal te *zeggen*, en 't is niet noodig,

dat zy ze opschrijven, om dat de kinderen en dienstboden die gemakkelijk onthouden kunnen; maar als er een wet voor een land gemaakt wordt, dan kan men die niet aan iedereen, die in dat land woont, gaan voorzeggen: en al kon men dat doen, zoo'n wet is doorgaans veel te lang, en er zijn er veel te veel, dan dat iedereen die zoû kunnen onthouden; daarom worden die dan ook *gedrukt*, zoo dat ieder, die maar wil, ze kan lezen.

J. En wat staat er dan in die wetten, Papa?

V. Dat zoû ik je by geen mogelijkheid kunnen vertellen, en je zoudt er ook geen honderdste part van begrijpen. Ik zal je echter by een nadere gelegenheid wel vertellen, waar de voornaamste van die wetten alzoo over handelen. Doch in de eerste plaats moet ik je nu nog iets zeggen aangaande die eene wet, waar ik zoo even over sprak, en die koning Willem I wilde dat gemaakt zoû worden, eer hy koning werd.

J. O ja, die wet, waarin gezeid moest worden, hoe veel macht hy zoû hebben.

V. Juist: en om dat men die wet beschouwt, als de wet, waar alles om zoo te zeggen op aan komt, en die als 't ware den *grond* leit, waar de geheele regeering, ja de geheele Staat op rust, noemt men die de *grondwet*. By die grondwet is nu bepaald, dat de koning sommige dingen zelf mag doen of bevelen, zonder iemands toestemming daartoe noodig te hebben; maar omtrent andere kan hy niets doen of bevelen, zonder dat het volk het er vooraf in toegestemd heeft.

J. Maar Papa, moet de koning dan, als hy zoo iets wil doen, aan alle menschen in 't land vragen, of zy 't goed vinden?

V. Dat zoû moeilijk gaan, want daartoe wonen er te veel menschen in 't land, en de meesten zouden ook niet veel verstand hebben van de zaken, die men hun vroeg. Maar daar heeft men wat op gevonden, waardoor het even goed gaat als of 't aan iedereen gevraagd werd. In alle oorden van het land worden namelijk sommige lieden gekozen, die men voor eerlijk houdt, en in wie men vertrouwen stelt. Die lieden komen van tijd tot tijd in den Haag by elkander, en als dan de koning een wet omtrent het een of ander maken wil, dan geeft hy hun het opstel van zulk een wet te lezen, en dan zeggen zy, of zy zulk een wet goed en nuttig vinden of niet. Keuren zy die goed, dan is alles in orde, en iedereen is voortaan gehouden, aan die wet te gehoorzamen. Maar keuren zy die af, dan komt de wet ook niet tot stand. En als die lieden, die men *Staten-Generaal* hiet, iets goed- of afkeuren, dan rekent men dat precies hetzelfde, als of het geheele volk zulks goed- of afgekeurd had.

J. En gebeurt dat dikwijls, Papa, dat zy zulk een wet moeten goed- of afkeuren?

V. O ja, want, zoo als ik je straks zeî, er zijn altijd veel wetten over allerlei dingen te maken. Maar dat zal ik je een andere keer eens uitleggen: onthoû nu maar goed hetgeen ik je verteld heb aangaande de wijze, hoe er koningen zijn gekomen, en hoe, in de hoofdzaak, het koningschap in ons land geregeld is.

Vader. Jacob, ik hebje laatst beloofd, dat ik je zoû uitleggen, waarom er zoo vele wetten in een land gemaakt moesten worden. Om dat te begrijpen, dienje eenvoudig maar na te gaan, voor hoe vele zaken elke *Regeering* van een land, dat is, degene die de hoogste macht bezit of bezitten, en dus hier te lande de Koning, al te zorgen heeft. Wil ik er je eens eenige van opnoemen?

Jacob. Als 't je belieft, Papa.

V. Je weet, dat, om van de eene plaats naar de andere te komen, en goederen over te brengen, men spoorwegen, en andere wegen, en vaarten, en bruggen enz. enz. noodig heeft, niet waar?

J. Ja Papa.

V. Nu, die wegen en vaarten worden gedeeltelijk gemaakt op kosten van byzondere personen, die daar belang by hebben, maar ook grootendeels op algemeene kosten, zoo dat ieder ingezeten van het land, die geld heeft, er

naar evenredigheid aan betaalt. Even zoo moeten er ook dijken worden gemaakt of hersteld; want ons land, als ik je wel verteld heb, is op vele plaatsen lager dan de zee, en zelfs dan de rivieren, die er door heen loopen, en zoo zoû het zee- of rivierwater er over heen stroomen, indien men zulks niet door dijken en sluizen belette.

J. Wat zijn eigentlijk *dijken* en *sluizen*, Papa?

V. *Dijken* zijn wallen van aarde, die men langs de zee of langs den oever van een rivier aanlegt, en die men zoo hoog en stevig tracht te maken, dat het water er niet over of door heen kan, en dus de lage landen, die achter den dijk liggen, niet overstroomen kan. Een *sluis* bestaat uit een stevig metselwerk met twee paar groote houten dubbele deuren, die men, op zekeren afstand van mekaêr, in de vaarten, grachten of andere binnenwateren stelt, doorgaans ter plaatse, waar die in de zee, in een rivier, of in een ander water uitloopen. Als nu het water van de zee of van het andere groote buitenwater, waar de sluis tegen dienen moet, hooger is dan dat van het binnenwater, zoo dat het er in zoû stroomen en van daar over het land daarachter loopen, dan belet men zulks, door de deuren dicht te houden: is daar-en-tegen het binnenwater hooger, dat zet men de deuren open en laat het in het buitenwater wegloopen. — Nu moet voor het aanleggen en onderhouden van die dijken en sluizen gezorgd worden, en die zorg komt, even als die voor de wegen, vaarten enz., op de Regeering neêr, en geschiedt op last van den Koning.

J. Dat moet hem al een heele drukte geven, Papa, om zoo voor dat alles te zorgen.

V. O! dat is nog maar een klein gedeelte van de taak, die op een koning rust. Ik hebje laatst gezeid, hoe hy rechters aanstelt, die in zijn naam recht spreken; maar dan moet hy tevens zorgen, dat er ook aan die uitspraken van de rechters gevolg kan worden gegeven. Als b. v. de rechters bepalen, dat deze of gene, die gestolen, of een ander mishandeld, of eenig ander groot kwaad gepleegd heeft, een tijd lang in de gevangenis zal zitten, dan moet er natuurlijk een gevangenis wezen, ja verscheidene, om dat men

niet al de kwaaddoeners in een enkele *zoû* kunnen bewaren: en die gevangenissen en bewaarplaatsen moeten dus gebouwd en onderhouden worden.

J. En moet de Koning dat betalen, Papa?

V. Neen; dat gaat er meê even als met de wegen en vaarten: iedereen moet er het zijne voor betalen, om dat iedereen er belang heeft, dat dieven en andere slechte menschen op een plaats zitten, waar zy geen kwaad kunnen doen.

Verder, Jacob, moet de Koning zorgen, dat er overal onderwijs gegeven wordt; want niet alle ouders zijn rijk genoeg om hun kinders op goede scholen te sturen, noch knap genoeg om ze zelve te onderwijzen. Daarom dienen er overal scholen te zijn, waar zy, of voor weinig geld, of voor niets, onderwijs in de noodigste zaken kunnen ontfangen: en dat wordt dan weêr door het algemeen bekostigd.

J. Nu, dat vind ik wel heel goed, Papa, dat die kinderen ook in de gelegenheid zijn om wat te leeren.

V. Daar hebje gelijk aan. — En dan, Jacob, als ons volks eens twist kreeg met een ander volk, en er ontstond oorlog, dan zoû het natuurlijk op vechten aankomen, en wie dan de sterkste van de twee volkeren is, die wint het en dwingt het ander zijn zin te doen Daarom moet een volk, zoo veel dat in zijn vermogen is, klaar zijn, om, in geval er eens oorlog komt, genoeg soldaten te hebben om met den vyand te vechten en hem zoo veel schade te doen als maar mogelijk is. En daar meê alleen is 't niet te doen: men moet oppassen, dat de vyand niet by ons in 't land kan komen en ons kwaad doet of schade toebrengt: en daartoe moeten er *verdedigings-werken* gebouwd worden: dat zijn namelijk, in de eerste plaats, batterijen, of wallen, die men rondom sommige steden aanlegt, of naast de groote wegen, waar de vyand langs zoû kunnen komen; en welke batterijen voorzien moeten zijn van kanonnen, waaruit men, met zware kogels, op den vyand schiet. Maar in de tweede plaats, dewijl ons land aan zee gelegen is, moet er ook gezorgd worden, dat de vyand niet met schepen op onze kusten of binnen onze havens of rivieren zoû kunnen komen, en dat hy onze koopvaardyschepen, die met goederen beladen

zijn, niet neme: en daartoe moeten wy oorlogsvaartuigen hebben, die goed gewapend zijn met geschut, en die aan de schepen van den vyand beletten kunnen ons schade te doen. — Dat alles moet men klaar maken al is er geen oorlog; want men kan vooraf nooit weten of er ook oorlog komen zal: en als men er dan nog voor moest zorgen, zoû 't te laat zijn. — En nu is 't weêr de Koning, die hiervoor de noodige zorg moet dragen.

J. Maar Papa, hoe heeft de Koning den tijd voor al die dingen?

V. Natuurlijk, als de Koning al die dingen alleen moest doen, zoû hy er onmogelijk den tijd toe hebben; maar ik hebje laatst gezeid, dat de Koning lieden aanstelt, die hem daarin helpen en de zaken op zijn naam besturen: die lieden, die men *ministers* noemt, krijgen dan ieder zijn byzonder vak, waar hy voor te zorgen heeft. Zoo moet b. v. de een maken, dat er overal rechters genoeg zijn, om goed recht te spreken, en tevens goede wetten, die zy daarby hebben in acht te nemen, en gevangenissen en huizen van bewaring: een andere minister weêr moet zorgen, dat er dijken, wegen, vaarten, enz. gemaakt worden: een derde, dat er soldaten zijn, dat de verdedigingswerken in goeden staat gehouden worden, dat er altijd een genoegzame voorraad kanonnen en andere wapenen voorhanden zij, enz.: een vierde, dat er schepen gebouwd en onderhouden worden: een vijfde, dat er geld zij om dat alles te betalen, en zoo met andere dingen meer. Maar dewijl, gelijk je wel begrijpen kunt, geen van die ministers, al was hy nog zoo knap, de zaken, die tot zijn vak behooren, in al haar byzonderheden zoû kunnen onderzoeken of besturen, zoo verdeelen zy hun werk weêr onder andere ambtenaren, en die hebben op hunne beurt weêr hulp van mindere ambtenaren. — Ik zal je gemakkelijk kunnen duidelijk maken, hoe dat toegaat. Toen je oom Karel verleden zomer die buitenplaats gekocht had en er een nieuw huis woû hebben, ging hy dat toen zelf bouwen of wat deed hy?

J. Wel Papa, hy sprak er over met dien Heer, die by hem gelogeerd heeft, en die... hoe noemde men dien ook weêr?...

V. Dien noemde men den *architect* of *bouwmeester*, en die had het plan gemaakt, hoe men dat huis zoû bouwen. En weetje, wat die toen op zijne beurt deed?

J. Neen Papa.

V. Die liet een metselaar, en een timmerman, en een leidekker, en een schilder, en een loodgieter komen, en hy zeî tegen den een: „jy zorgt dat dit huis goed „gemetseld worde:" en tegen den ander: „jy maakt, dat „er balken, en vloeren, en deuren, en kozijnen in ko- „men:" en tegen den derde: „jy legt, als 't zoo ver klaar „is, de pannen op het dak:" en tegen den vierde: jy „schildert het huis:" en tegen den vijfde: „jy zorgt voor „de goten en pijpen" enz. — Maar metselde die metselaar toen zelf de muren? En zaagde toen de timmerman zelf de balken en de planken? en deden de schildersbaas en die andere bazen zelve al het werk?

J. Wel neen Papa, dat lieten zy door hun volk doen.

J. Juist: zy gaven weêr hun bevelen aan de meesterknechts en opperlui, en die weêr aan de knechts en jongens: en zoo ging het werk geregeld zijn gang. Maar de bazen kwamen ieder oogenblik toch kijken of alles gedaan werd, zoo als zy 't gelast hadden, en de *architect* kwam ook nu en dan kijken, en als er iets niet zoo gedaan werd, als hy beschikt had, dat het wezen moest, dan stelde hy er orde op, dat het niet weêr gebeurde: en je oom kwam ook kijken, en als hy 't een of 't ander vond, dat naar zijn meening niet overeenkwam met het plan of *bestek*, dat de *architect* gemaakt had, dan onderhield hy er dezen over. En als een van de bazen, of van de knechts, in eenige zaak van belang zijn plicht niet betracht had, dan zoû zoodanige baas of knecht hebben gedaan gekregen. Nu gaat het omtrent op gelijke wijze toe by het regeeren van een land. De Koning stelt een minister aan, die een plan maakt van hetgeen gebeuren moet, even als de architect dat deed voor je oom. De minister verdeelt den arbeid onder zijn ambtenaren, naarmate het vak, waar ieder hunner meer byzonder verstand van heeft, en van ieder van deze krijgen dan weêr de ambtenaren, die onder hem gesteld zijn, hun werk op:

wat alles ongeveer zoo toegaat als by de bazen en knechts. En op gelijke wijze ziet ook weêr de Koning toe, of de minister goed handelt in 't algemeen belang, en de minister ziet toe, of de ambtenaren hun plicht doen, en deze laatsten houden weêr 't oog op de mindere ambtenaren.

J. Dat begrijp ik, Papa; dat is alles precies hetzelfde.

V. Ja, maar er is toch een groot verschil tusschen hetgeen plaats vindt by het bouwen van dat huis en hetgeen plaats vindt by het werk, dat van staatswege geschiedt. Al dat werk, dat aan dat huis gedaan is, en de bouwstoffen die er by gebruikt zijn, heeft je oom zelf moeten betalen; terwijl de Koning niets te betalen heeft van hetgeen dus van zijnentwege geschiedt.

J. Maar waarom niet, Papa? dat vind ik toch niet billijk.

V. Dat is in tegendeel zeer billijk; want je oom heeft dat huis voor zich laten bouwen: dat huis is zijn eigendom: daar heeft hy alleen over te zeggen en hy kan het weêr verkoopen of laten afbreken, net zoo als hy wil. Maar de Koning laat al die dingen, die van staatswege geschieden moeten, en waarvan ik er je straks eenige heb opgenoemd, niet voor zijn eigen voordeel of genoegen doen, maar, als ik je straks al gezeid heb, in 't voordeel en 't belang van *'t algemeen*, dat is, van alle menschen, die hier in 't land leven; want die hebben er allen belang by, dat er goede rechters zijn, en goede wegen en vaarten, en dat er goed onderwijs gegeven wordt, en dat het land goed verdedigd wordt enz., en dus is 't heel billijk, dat ieder van 't zijne daartoe betale: en daarom moet dan ook de Koning een minister hebben, die zorg draagt, dat iedereen zijn aandeel naar evenredigheid in de kosten drage.

J. Zeit die minister dan, hoe veel ieder betalen moet, Papa?

V. Neen, niet volkomen; maar de minister maakt een wet, waarby dat alles geregeld wordt, en als dan de Staten-Generaal, waar ik u laatst van verteld heb, die wet goed vinden, dan moeten de ingezetenen zich daaraan onderwerpen.

J. Maar Papa, als die ministers dan heel veel zulke wetten laten maken, dan moet er ook heel veel betaald worden.

V. Dat is zeker waar; maar de ministers kunnen geen werk laten maken, of niets laten doen, dat geld kost, zonden een wet, en dus, wanneer de Staten-Generaal begrijpen, dat het werk, 't welk de minister wil laten maken, te veel zoû kosten, of maar eenigzins van oordeel zijn, dat de wet niet in 't algemeen belang is, dan keuren zy die af, en dan mag het werk niet gemaakt worden, of hetgeen de minister had voorgenomen te doen niet geschieden.

J. Maar Papa, als 't nu toch werkelijk goed was?

V. Ja, dan zoû 't zeker jammer wezen als 't niet geschieden kon; maar daar is niet veel aan te doen. In zulke gevallen, als 't nu een zaak van groot belang is, dan zeit de minister tegen den Koning, dat, dewijl hy het den Staten-Generaal toch niet naar den zin kan maken, hy maar liever niet langer minister zijn wil, en verzoekt den Koning, hem te ontslaan, en een anderen minister te kiezen.

J. En doet de Koning dat dan, Papa?

V. Ja, byna altijd: want als er een minister aan de regeering bleef, die op den duur met de Staten-Generaal niet overweg kon, dan zoû 'er niets goeds en degelijks tot stand kunnen komen en de boêl zoû geheel in de war loopen. Maar nu zoû 't kunnen gebeuren, dat de Koning niet alleen zelf meende, dat de Staten-Generaal ongelijk hadden, maar ook daarby reden had om te gelooven, dat de verstandigste lieden in het land er ook zoo over dachten; en dan heeft hy, volgens de grondwet, een middel om zich te overtuigen wat daarvan is. Hy kan namelijk de Staten-Generaal *ontbinden:* dat wil zeggen, hy maakt aan het volk bekend, dat al degene, die leden van de Staten-Generaal zijn, ophouden het te zijn en dat men nieuwe leden van de Staten-Generaal verkiezen moet. Worden dan dezelfde personen weêr ingekozen, dan blijkt het, dat de menschen, die dat gedaan hebben, hun handelingen hebben goedgekeurd; maar worden er anderen gekozen, dan volgt daaruit, dat zy, in tegendeel, die handelingen afkeuren: en op die wijze is er kans, dat een wet, die door de vorige Staten-Generaal was verworpen, door deze nieuwe wordt aangenomen. — Maar

dat middel om de Staten-Generaal te ontbinden is een zeer buitengewoon middel en wordt maar heel zelden gebruikt en alleen in hoogst gewichtige omstandigheden.

XIX.

Moeder. Wel Antje, hebje braaf plezier, buiten, by je Tante gehad?

Antje. Ja wel Mama: en ik moet je iets vertellen, dat er gebeurd is, en dat je zeker ook met plezier zult hooren.

M. Wel, wat dan?

A. Wy zaten in de voorkamer thee te drinken, en daar zagen wy een reizenden kramer, met twee zwaargeladen ezels, die voor 't hek stilstond en aanbelde. De knecht ging hooren wat hy te zeggen had, en kwam terug met de boodschap, dat hy Mevrouw wenschte te spreken. Tante dacht, dat hy maar alleen kwam om zijn goed te koop te bieden en dewijl zy geen lust had om iets te koopen, wilde zy hem wegsturen, en liet hem zeggen, dat hy maar voorby moest gaan en dat zy niets noodig had. Maar de knecht kwam weêr terug en zeî, dat de kramer toch verzocht, Mevrouw te zien, om dat hy haar noodzakelijk iets te zeggen had. „Wel!" zeî Tante: „laat hem dan maar komen: ik „begrijp niet, wat die man my kan te vertellen hebben." — Daarop kwam de kramer binnen en by ons in de kamer. Hy zag er heelemaal ontdaan en verlegen uit, en of hy naauwlijks zijn woord zoû kunnen doen. Hy haalde een groote brievetasch uit zijn zak, maakte die open en haalde er eenige papiertjes uit, die hy op tafel neerleî. „Mevrouw!" zeî hy toen tegen Tante: „hier is iets, wat ik Mevrouw „al lang had moeten brengen. Hier zijn vijfduizend gulden „aan bankjes, goed afgepast."

„Vijfduizend gulden!" riep Tante: „voor my? En waarom „wilje my al dat geld brengen.

De Kramer. Het komt je toe, Mevrouw. Het komt je wel deugdelijk toe.

Tante. My? dat is onmogelijk. Uit welken hoofde zoû my dat toekomen?

De K. Ja Mevrouw. het komt je toch met volkomen recht toe. 't Is waarlijk mijn schuld niet, zoo ik 't niet vroeger heb afgedaan. Het speet my genoeg, dat ik niet eer hier te lande komen kon.

T. Maar, mijn goede vriend! je bedriegt je. Ik heb niets verloren, en niemand heeft my iets ontvreemd.

De K. Neen, neen Mevrouw, ik bedrieg my niet: je hebt my geleend... je zult het immers niet vergeten hebben.

T. Ik kan my waarlijk niets te binnen brengen. Je hebt zeker de verkeerde voor.

De K. Hoe Mevrouw! zoû ik een andere voor Mevrouw A. kunnen nemen? — Neen, daartoe ben ik haar te veel verschuldigd. Ik bid je, Mevrouw, belet my toch niet mijn schuld te betalen.

T. Inderdaad, mijn goede vriend, ik kan dat geld niet aannemen. Ik weet te wel, dat je my niets schuldig bent.

De K. Och Mevrouw, ik zie het wel. Je hebt my vergeten. Je kent den kleinen Jaco niet meer: dat arme weeskind, dat met een bakje rond liep, en spelden en naalden aan je verkocht.

T. Is 't mogelijk! ben jy dat arme weeskind?

De K. Ja wel Mevrouw: die vijftien gulden: die je my, nu twaalf jaar geleden, gegeven hebt, die hebben mijn fortuin gemaakt. 't Is waar, ik heb er braaf om gewerkt, ik heb veel moeite genomen; maar ik heb ook veel geld gewonnen met die vijftien gulden, die mijn eerst en mijn eenigst kapitaaltje waren.

T. En hoeveel hebje er wel meê gewonnen?

De K. Tien duizend gulden, Mevrouw. Ik kan je verzekeren, dat ik altijd heel naauwkeurig geweest ben, en nu ook trouw en eerlijk met je deel. Hier zijn vijfduizend gulden, en (*terwijl hy een ander boekje uit zijn zak haalde*) hier is mijn rekenboek; daar zal Mevrouw alles, tot een halve cent toe, in opgeteekend vinden, en dus kunnen zien, dat ik van hare winst niets heb afgetrokken.

T. Van mijne winst? Wat wilje daarmeê zeggen?

De K. Wel Mevrouw, je herinnert je toch onze afspraak wel.

T. Welke afspraak?

De K. Heugt 't je dan niet meer Mevrouw, dat je, na mijn bakje naauwkeurig te hebben nagezien...

T. Ja, je bakje herinner ik my wel. Er was voor geen rijksdaalder aan waren in; maar 't was alles zoo netjes en zoo aardig geschikt, dat het een heele winkel scheen.

De K. Welnu Mevrouw, toen vroegje my, hoe ik het stellen zoû, om, met zoo weinig koopmanschappen, mijn brood te verdienen.

T. Ja, dat is waar: en toen schoten je de tranen in de oogen; want je vreesde zelf wel, dat je het er niet ver meê zoudt kunnen brengen.

De K. Ja Mevrouw, ik zeî tegen je, dat ik, by gebrek aan geld, misschien niets zoû kunnen uitrichten; maar dat, als ik maar een kleinigheid meer had....

T. Dat is waar: en toen begonje my zoo'n klein plannetje voor te dragen, hoe je 't zoudt aanleggen: en ik vond dat plannetje zoo wel bedacht, dat het my gespeten zoû hebben, het om een kleinigheid te zien mislukken.

De K. En daarop vroeg Mevrouw, hoeveel ik wel noodig zoû hebben, om aan mijn oogmerk te voldoen?

T. En je antwoordde my, dat je 't met twaalf gulden al heel ver zoudt brengen: en zoo dacht ik, om zoo'n bagatel van twaalf gulden een geheel plan van koophandel te laten steken, dat zoû jammer zijn!

De K. Wel Mevrouw, 't was toen geen bagatel voor my, maar een heele schat. En toen vroegje my, hoe oud ik was: ik zeî: „vijftien jaar," en toen gafje my, in plaats van twaalf, vijftien gulden; — maar je maakte er de voorwaarde by, dat de helft van de winst voor u zoû zijn. Want je vondt mijn plan zoo mooi, dat het, zoo als Mevrouw zeî, een heele goudmijn worden moest.

T. Maar mijn goeje man, hebje dan waarlijk gedacht, dat het ernst was?

De K. Wel zeker Mevrouw! Ik heb het je beloofd, en zoû ik niet een slechte, ondankbare vent zijn geweest, indien ik niet al mijn winsten naauwkeurig berekend had, om die, naar belofte, met u te deelen? Zie Mevrouw (*hier sloeg hy zijn boekje op*), hier kunje alles zelve nagaan: ik heb geen cent verzwegen. Het spijt my maar, dat ik je het aandeel in de winst zoolang onthouên heb. Maar vooreerst, Mevrouw had gezeid, ik hoefde haar aandeel eerst te brengen, als het wat te beduiên had, en ik het goed missen kon: en ten anderen, de gelegenheid in 't land, waar ik nu woon, was zoo gunstig, dat ik niet besluiten kon, er van daan te gaan, eer ik iemand had, die er mijn kleinen handel kon voortzetten.

T. En wie hebje er dan nu?

De K. Mijn vrouw.

T. Zoo, benje getrouwd? — En hebje al kinderen? — een kleinen Jaco misschien.

De K. Ja wel, Mevrouw, ik heb er twee, en ik hoop, dat ze je ook nog eens zullen kunnen komen bedanken voor al het goed, dat je hun vader gedaan hebt. — Want, zonder Mevrouw, had ik nooit aan trouwen kunnen denken. Als ze wat ouder zijn, hoop ik ze van tijd tot tijd naar dit land te sturen met krameryen: en dan zullen zy 't huis van Mevrouw A zeker niet voorbygaan. Zy kennen Mevrouw al; want mijn vrouw en ik, wy spreken dagelijks van u. Mevrouw is het toch, die van my gemaakt heeft wat ik ben. — Nu Mevrouw, wilje eens natellen, of 't akkoord is?

T. (*de tranen in de oogen krijgende*) Wel neen, mijn goeje vriend. Hou jy dat geld, je hebt er al te goed recht op.

De K. Ik Mevrouw? Geen recht hoegenaamd. Het komt my niet toe: het is het geld van Mevrouw. Dat was de afspraak immers?

Wy waren allen, even als Tante, sterk aangedaan. De goede man wist niet, wat hy zoû aanvangen. Hy schreide: hy beefde: hy kon niet spreken; maar hy gaf met teekens zoo veel te kennen, als dat het geld aan Tante toekwam, en zy het toch moest aannemen. „Ik vreesde" zeî hy eindelijk, met moeite, „dat je den armen Jaco van oneerlijk-

„heid zoudt verdacht hebben, om dat hy zoo lang weg „bleef, en kijk, dat zoû my in mijn hart gegriefd hebben."

T. Neen nooit, brave Jaco: geen oogenblik.

De K. Ik ben gisteren in de stad gekomen en terstond naar je huis gegaan; en zoo kwam ik hier.

T. Wel mijn goede Jaco, ik ben in mijn hart verblijd, dat ik je zoo gelukkig en daarby zoo eerlijk weêrzie. God heeft je gezegend, mijn vriend, en je gedrag toont, dat je 't waard bent. Ik dank Hem, dat ik, in Zijne hand, het werktuig ben geweest tot je fortuin. Ga op die wijze voort.

De K. Dankje wel Mevrouw! Maar dat geld?...

T. Dat geld moetje terugnemen.

De K. Ik Mevrouw? En onze afspraak dan?

T. Met die afspraak is het my nooit ernst geweest. Mijn eenige doel was, aan je werkzaamheid een nieuwen prikkel te geven, door het denkbeeld, dat je, gedeeltelijk, voor my werkte; maar 't was nooit mijn voornemen, een cent er aan te verdienen en je te berooven van 't geen je met zooveel moeite door je vlijt gewonnen hebt. Steek die briefjes dus maar gerust weêr by je.

De K. Wilje my die dan prezent doen, Mevrouw?

T. Maar 't is geen prezent: je hebt er immers voor gewerkt: je hebt het immers eerlijk verdiend.

De K. Ja Mevrouw; maar voor u, met uw geld. Dus Mevrouw, 't is het uwe, en ik kan het niet anders dan als een prezent terugnemen.

T. Nu, brave Jaco. Beschouw het dan als een prezent, zoo je wilt.

De K. Ach Mevrouw! je bent al te goed: en ik neem het met de grootste dankbaarheid aan. Wat zal mijn vrouw wel zeggen! Nu kunnen wy onzen handel eerst uitbreiden. — Maar Mevrouw, ik had my tot een genoegen gemaakt, van het je te brengen. En ik hoop ten minste, dat je wel, en je dochters ook, uit mijn koopmanschappen zult willen kiezen wat je best aanstaat.

Meteen was hy de kamer uit, liep hy naar zijn ezels, en kwam spoedig daarop weêr terug met eenige pakken, die hy los maakte. Toen haalde hy het beste, dat er in

Bldz 121.

Zoo koos zij zelve een mooien doek voor zich uit.

was [illegible] en [illegible] het Tante en de Nichtjes was, en verzocht haar, [illegible] naar [illegible] nemen, wat haar [illegible] aanstond. Wel wilden de Nichtjes in het begin, zy wilden geen misbruik van zijn goedheid maken, — maar dat scheen hem zeer bedroefd te maken en Tante begreep, zoo als zy naderhand zelve tot ons zei, dat het onvriendelijk zou geweest zijn, hem te weigeren iets van hem aan te nemen. Zoo koos zy zelve een mooien doek voor zich uit, en de Nichtjes ook ieder iets daar zy zin in hadden; en men kon zien, dat het den goeden man nog meer plezier deed dan het geld. Hy rustte niet, voor dat ieder wat gekozen had, en ik ook: ik kreeg dit stuk lint met bloemen van hem. Ik was er waarlijk verlegen meê; want ik had eigenlijk met de zaak niet te maken. Maar hy wou geen geld van my aannemen, en bedankte my in tegendeel nog wel zeer voor de goedheid, die ik had, zoo als hy zei, om die kleinigheid niet te weigeren. Toen hy nu eindelijk heenging, was het niet dan na honderd maal nog zijn dank betuigd en ons zegen gewenscht te hebben, en onder belofte, dat hy, eer hy naar zijn land ging, nog eens by Tante zoû aankomen. — Tante zei ons, toen hy weg was, dat zy daarop had aangedrongen, om dat zy hem dan eenige geschenken voor zijn vrouw en kinderen wenschte meê te geven, ter vergelding van 't gene zy ons voor niet van hem had doen aannemen. Tante zei, dat het niet zeer kiesch zoû geweest zijn, hem nu daarvan te spreken; dewijl zulks hem 't genoegen zoû hebben bedorven, zijn dankbaarheid te kunnen betoonen. Ook zoû hy 't misschien nu niet hebben aangenomen; terwijl hem, naderhand, eenige kleinigheden voor zijn vrouw en kinderen niet onwelkom zullen zijn.

Moeder. Je Tante had groot gelijk. Het zoû dien goeden man bedroefd en vernederd hebben, indien men zijn geschenken geweigerd had: en nu kan zy het kleine verlies, dat hy er by lijdt, op een andere wijze weêr goed maken. — Ik ben ondertusschen blij, den indruk te zien, dien dit vooral op je gemaakt heeft. Je hebt het zoo net en omstandig verhaald, dat het klaar blijkt, hoe je [illegible]

Zoo koos zij zelve een mooien doek voor zich uit

was, uit, en bood het Tante en de Nichtjes aan, en verzocht haar, nu maar zelve te nemen, wat haar 't meest aanstond. Wel zeiden de Nichtjes in den beginne, zy wilden geen misbruik van zijn goedheid maken; — maar dat scheen hem zeer bedroefd te maken en Tante begreep, zoo als zy naderhand zelve tot ons zeî, dat het onvriendelijk zoû geweest zijn, hem te weigeren iets van hem aan te nemen. Zoo koos zy zelve een mooien doek voor zich uit, en de Nichtjes ook ieder iets daar zy zin in hadden: en men kon zien, dat het den goeden man nog meer plezier deed dan het geld. Hy rustte niet, voor dat ieder wat gekozen had, en ik ook: ik kreeg dit stuk lint met bloemen van hem: ik was er waarlijk verlegen meê; want ik had eigentlijk met de zaak niet te maken. Maar hy woû geen geld van my aannemen, en bedankte my in tegendeel nog wel zeer voor de goedheid, die ik had, zoo als hy zeî, om die kleinigheid niet te weigeren. Toen hy nu eindelijk heenging, was het niet dan na honderd maal nog zijn dank betuigd en ons zegen gewenscht te hebben, en onder belofte, dat hy, eer hy naar zijn land ging, nog eens by Tante zoû aankomen. — Tante zeî ons, toen hy weg was, dat zy daarop had aangedrongen, om dat zy hem dan eenige geschenken voor zijn vrouw en kinderen wenschte meê te geven, in vergelding van 't gene zy ons, voor niet, van hem had doen aannemen. Tante zeî, dat het niet zeer kiesch zoû geweest zijn, hem nu daarvan te spreken; dewijl zulks hem 't genoegen zoû hebben bedorven, zijn dankbaarheid te kunnen betoonen. Ook zoû hy 't misschien nu niet hebben aangenomen; terwijl hem, naderhand, eenige kleinigheden voor zijn vrouw en kinderen niet onwelkom zullen zijn.

Moeder. Je Tante had groot gelijk. Het zoû dien goeden man bedroefd en vernederd hebben, indien men zijn geschenken geweigerd had: en nu kan zy het kleine verlies, dat hy er by lijdt, op een andere wijze weêr goed maken. — Ik ben ondertusschen blij, den indruk te zien, dien dit voorval op je gemaakt heeft. Je hebt het zoo net en omstandig verhaald, dat het klaar blijkt, hoe je er door ge-

troffen bent. — Nu, dat verdiende de zaak ook wel. Wat toch kan er aangenamer zijn, dan zoo veel braafheid, zoo veel trouw, en zoo veel gevoel, by zoo veel geluk, in een mensch vereenigd te zien.

XX.

Vader. Wy hebben er laatst over gesproken, Jacob, voor hoe vele dingen de Regeering al zoo te zorgen heeft. Kunje je die nog herinneren?

Jacob. Ja Papa, de Regeering moet zorgen, dat er rechters zijn, om recht te spreken, en wetten, daar de lieden aan moeten gehoorzamen, en gevangenissen, niet waar?

V. Ja, en rechthuizen, en andere gebouwen, die daarby te pas komen, en wat al meer?

J. Verder, dat er spoorwegen, en andere wegen, en vaarten, en bruggen, en dijken en sluizen zijn.

V. Heel goed onthouden: voorts ook havens, daar de schepen veilig in kunnen liggen, om de goederen, die zy moeten vervoeren, in te laden, of die zy aanbrengen, te lossen; en groote magazijnen of pakhuizen, waar goederen, die niet terstond in den handel gebracht worden, in kunnen geborgen worden, of opgeslagen, als men 't noemt. — En verder?

J. Verder, dat er goede scholen zijn, en meesters, die er les geven.

V. Ja, en dat niet alleen scholen voor de eerste beginselen, of voor de meer algemeene kundigheden, maar ook voor byzondere vakken, als b. v. om aanstaande dominees, of advokaten, of geneesheeren, of ingenieurs, of werktuigkundigen, of geleerden enz. te vormen. En wat dan nog?

J. Dan nog, dat er altijd soldaten en oorlogschepen zijn, om, als het noodig is, ons tegen den vijand te beschermen: en verdedigingswerken, en kanonnen, en kogels, en kruit, en allerlei geweeren.

V. Ja, en zeilen en kabels en ankers en allerlei tuigaadje voor de schepen: en kleedingstukken voor het krijgsvolk te water en te lande, en dan wederom groote magazijnen, om dat alles in te plaatsen. En dan eindelijk nog moeten er een menigte ambtenaren zijn, d. i., zoodanige lieden als aangesteld worden om te zorgen, dat al wat wy nu hebben opgenoemd, en een menigte andere dingen, die wy niet opgenoemd hebben, behoorlijk geschieden, om toezicht te houden over al die gebouwen, of om op andere wijze de bevelen van de Regeering uit te voeren.

J. Heden Papa! zijn er dan nog meer dingen, daar de Regeering voor te zorgen heeft.

V. O! nog oneindig vele. De Regeering moet b. v. nog zorgen, dat de brieven behoorlijk op hun tijd met de Post weg gaan en op hun tijd bezorgd worden by degene, die ze hebben moeten: en daarom ook al die brievebestellers en de ambtenaren, die de brieven uitzoeken en verzenden, bekostigen: en even zoo is 't met de lieden, die aan den telegraaf zitten, en met andere ambtenaren meer, die weêr een andere taak hebben. — Nu kunje nagaan, wat dat alles een eisselijke geld kosten moet.

J. Ja Papa, dan moet er al heel wat wezen.

V. En dan is dit nog maar een gedeelte van hetgeen de Regeering te besteden heeft, gelijk ik je dat wel eens nader zal uitleggen. En al dat geld moet door de ingezetenen, dat is, door de inwoners van het Land, worden opgebracht.

J. En moet iedereen daar nu evenveel van betalen, Papa?

V. Neen, de een meer dan de andere, dat heb ik je laatst al gezeid.

J. Maar Papa, dat is toch niet billijk, dunkt my.

V. Ik begrijp wel, dat je dat, zoo oppervlakkig beschouwd, niet billijk vindt; maar je moet daarby twee dingen in aanmerking nemen, namelijk, dat de een meer geven kan dan de ander, en dat de een meer genot heeft van hetgeen de Staat voor 't algemeen belang te koste legt dan de ander. Ik zal je dat met een voorbeeld duidelijk maken. Als wy 's zomers wandelden, hebben wy wel eens gerust in die herberg aan 't eind van 't bosch, niet waar?

J. Ja Papa, daar wy eens zulk een lekker glaasje rinschen wijn dronken met water en suiker.

V. Juist, daar wilde ik net op komen: daar bestelde ik toen een half fleschje wijn, met wat water en suiker. Maar wie betaalde dien wijn?

J. Wel Papa natuurlijk.

V. Dat was toch niet billijk; jy hadt er, dunkt my, ook aan moeten betalen: want jy hadt er ook van gedronken.

J. Ja Papa; maar ik had geen geld en Papa trakteerde my.

V. Nu, even zoo is 't in den Staat ook: de arme lieden kunnen niet betalen en dus moeten de rijke hen wel trakteeren en voor hen betalen. — Maar nu verder: gesteld jy hadt genoeg geld by je gehad om die helft in die halve flesch te betalen, zoû het dan nog wel billijk geweest zijn als ik het van je gevorderd had? Hoeveel had jy er van gedronken?

J. Wel Papa, één glaasje geloof ik.

V. Nu, zoû 't dan billijk geweest zijn, dat jy, die maar één glaasje gedronken hadt, even veel betaald hadt als ik, die er drie of vier gedronken had?

J. Neen, dat zoû het zeker niet.

V. Wel, even zoo is 't niet billijk, dat, in den Staat, de arme lieden even veel betalen als de rijke, voor dingen, waar deze laatsten hoofdzakelijk genot van hebben. Wat kan het b. v. een armen man veel scheelen of er spoorwegen zijn, als hy toch geen geld heeft om te reizen? of scholen van hooge geleerdheid, waar hy toch zijn kinderen niet heen kan sturen? En dan is er nog iets. Stel eens, twee reizigers moeten door een bosch gaan, waar zy weten, dat struikroovers zijn, die aan de lieden hun geld ontnemen. Nu heeft de eene reiziger duizend goudstukken by zich en de ander niets dan eenige centen. Wie van de twee heeft nu het meest van de struikroovers te vreezen?

J. Wel natuurlijk degeen, die al die goudstukken by zich heeft.

V. Dat denk ik ook. Maar als zy nu, voor dat zy in dat bosch komen, eenige goed gewapende boereknapen kunnen meêkrijgen, die hen door het bosch vergezellen en in wier gezelschap zy van de struikroovers niets te vreezen

hebben, wie van de twee reizigers moet dan die boereknapen voor hun moeite beloonen?

J. Wel, al weêr, die de goudstukken heeft; want de andere is arm.

V. Ja, en daarom alleen niet; maar ook, om dat alleen de rijke er belang by had, dat de boereknapen meê gingen. De arme reiziger had gerust zonder geleide door het bosch kunnen gaan; want die had niets te verliezen; maar de reiziger met de goudstukken wel, en had dus bescherming noodig. Omtrent even zoo is het in den Staat gesteld. De rijken hebben er veel meer belang by, dat hun geld en goed niet door de dieven gestolen, hun huizen en schuren niet door brand vernield, hun landeryen niet door 't water overstroomd worden en dat er geen vyand in 't land kome, die hun 't geen zy hebben ontneemt, dan de armen, die weinig of niets te verliezen hebben: en 't is dus billijk, dat de rijken meer betalen om de kosten goed te maken, die vereischt worden om hun eigendommen en bezittingen te beschermen. Daarom moet men het dan ook zoo zien te schikken, dat iedereen betale naar mate dat hy rijk is, en dus naar mate van 't belang, dat hy heeft by 't behoud van het land en van wat er in is.

J. Weet men dan net, Papa, hoe rijk iedereen is?

V. Neen, ten minste niet in alle opzichten, en dat is ook wat de zaak moeilijk maakt. Men kan b. v. wel weten, hoe veel land of hoeveel huizen iemand heeft; maar men kan niet weten, hoe veel geld hy in zijn kist heeft, en hoe vele goederen van een andere soort, waar ik je wel eens op een anderen tijd van spreken zal. — Men moest zich dus, om te beoordeelen, hoe veel iemand betalen moet, regelen naar hetgeen men wist. En dan liet men, al voor langen tijd, in de eerste plaats, iemand, jaarlijks, voor elk stuk land, dat hy bezat, een zekere som betalen, overeenkomstig de grootte niet alleen, maar ook de waarde en de vruchtbaarheid van dat stuk. Even zoo liet men ieder betalen voor elk huis, dat hy bezat, ook al naar mate het huis grooter en meer waard was. — Dit een en ander was nu gemakkelijk uit te voeren; want men kon elk huis, en elk stuk

lands, gaan zien en er de waarde van begrooten. En ieder begreep ook, dat het billijk was, zoo hy in evenredigheid van die waarde betaalde. Maar wat het geld en de andere goederen betreft, die waren zoo gemakkelijk niet na te gaan.

J. Wat deed men dan daarmeê, Papa?

V. Men zeî: de menschen zijn meestal gewoon, naar mate zy meer geld hebben, ook meer te verteeren. Zoo b. v. zal men zien, dat een rijk man zes, zeven, tien of meer dienstboden houdt, en dan nog wel twee, vier, zes of meer paarden om voor zijn rijtuig te gebruiken, of op te rijden. — Een man daar-en-tegen, die wat minder rijk is, zal maar vier of vijf dienstboden en geen of maar een of twee paarden hebben. — En wie nog minder geld heeft, doet het met twee of drie dienstboden, en houdt er geen eigen paarden op na. — En eindelijk, wie arm is, weet van paarden noch dienstboden; maar bedient zich zelven. — Om nu ook weêr hier een ieder, naar billijke evenredigheid, te laten betalen, moet elk, voor ieder dienstbode, dien hy in zijn dienst heeft, en voor ieder paard, dat hy houdt, jaarlijks een zekere som betalen. En even als met de paarden en dienstboden, zoo gaat het ook met andere voorwerpen, die men tot zijn gemak noodig heeft, of uit weelde gebruikt. Ik zeî straks, dat iedereen betaalt voor de huizen die hy *bezit*, dat is, voor de huizen, die hem toebehooren; maar nu laat men bovendien iedereen ook nog een jaarlijksche som betalen voor het huis, dat hy *bewoont*, en voor de meubelen, die daar in zijn: en ook nog wat, naarmate er meer deuren en vensters en stookplaatsen in zoo'n huis zijn: en zoo betaalt ieder weêr meer aan 't land, naar mate zijn woning grooter en prachtiger en zijn meubels rijker en kostbaarder zijn.

J. Maar Papa, dan betaalt hy tweemaal van zijn huis.

V. Ja, dat doet hy, wanneer hy woont in zijn eigen huis, d. i., in het huis, dat hem toekomt. Maar de meeste lieden wonen in huizen, die zy van anderen huren, en als zy nu groote, mooie huizen huren, dan kan men daaruit afleiden, dat zy veel geld bezitten, en dus ook veel aan 't land betalen moeten.

En dan, Jacob, moet bovendien ieder, die handel of nering drijft, of een beroep of bedrijf uitoefent, naarmate de uitgebreidheid van de zaak, of hetgeen men berekent, dat hy er aan verdient, jaarlijks een zekere som betalen.

J. Maar Papa, dat vind ik toch hard, dat iemand, die wat uitvoert, betalen moet, en als hy lui is en niets uitvoert, niets.

V. Dat is zoo; maar als hy niets uitvoert, zal hy ook niets verdienen: en als men meer verdient, kan men ook meer missen.

J. Maar Papa, als nu een rijk man niets uitvoert, en ook geen dienstboden of paarden houdt, en in een klein, leelijk huisje wonen wil, wat dan?

V. Ja, dan betaalt hy zoo veel minder, al is 't, dat hy rijk is. Maar dan moet men maar denken: als zulk een man zoo gierig is, dat hy zich 't genot van zijn geld niet gunt en 't liever in zijn kist laat beschimmelen, dan het tot zijn genot te gebruiken, laat hy het dan maar behouden: dat zullen toch de minste menschen doen. Ook is er niets anders op, dewijl men hem toch daarin niet wel kan nagaan. Ondertusschen, als hy huizen of landen heeft, moet hy daar in allen gevalle voor betalen. En dan is er nog iets, waar hy meê voor betalen moet.

J. En wat is dat, Papa?

V. In 't geen ik je tot nog toe gezeid heb, betalen de armen, die noch huis, noch land, in eigendom hebben en geen dienstboden of paarden houden, geen beroep uitoefenen, zooveel als niets, en men achtte het toch billyk dat zy, die, zoo wel als de andere ingezetenen, door de rechters tegen de dieven, door het krijgsvolk tegen den vyand, beschermd werden, daarvoor toch ook een kleinigheid opbrachten. Daarom heeft men gezeid, dat 't zij voor koren, dat er gemalen wordt, 't zij voor 't zout en voor den suiker, die verkocht worden, 't zij voor 't bier en de azijn, de jenever en brandewijn, die er gebrouwen worden, 't zij voor 't vleesch, dat geslacht wordt, 't zij voor de turf, die er gestookt wordt, voor de zeep, die er gemaakt wordt, en voor andere voor-

werpen meer, al naar dat dit door de wet bepaald wordt, iets aan 't land betaald zal worden. En zoo betaalt dan ieder wat; want eten en drinken, en wasschen, en vuur aanleggen doet iedereen, en niemand kan zich daarvan ontslaan, al wil hy 't nog zoo zuinig aanleggen.

J. Dat geloof ik wel, Papa.

V. Ik moet er u echter by zeggen, dat men hoe langer hoe meer tot de meening is geraakt, dat men zoo veel mogelijk aan de arme lieden te gemoet moet komen en hetgeen zy noodig hebben om te leven niet *belasten* moet, dat is, er hen niet voor moet laten betalen. Zoo betaalt men nu b. v. geen *belasting* meer aan het land voor 't meel, en daardoor kunnen zy het brood, dat zy volstrekt noodig hebben, goedkooper krijgen dan vroeger; ook voor schape- en varkensvleesch betaalt men geen belasting meer; en misschien zal men dat spoedig voor zout en turf ook niet meer doen; want dat zijn allemaal dingen, die men volstrekt noodig heeft, of „levensbehoeften." — Maar jenever b. v. en suiker, zijn geen levensbehoeften, en dus schijnt het billijk, dat daar ook voor betaald wordt. — Intusschen, dit zijn allemaal punten, waar men het nog lang niet over eens is: en in elk geval, betalen de rijken aan deze soort van belastingen toch altijd meer dan de armen.

J. Eet en drinkt een rijk mensch dan meer dan een arm mensch, Papa?

V. Dat juist niet, ofschoon hy wel meer eten en ook van meerderlei soort voor zich laat klaar maken, en dus veel meer zout, suiker, en andere belaste dingen daarby noodig heeft; terwijl hy ook wijn drinkt, die zwaar belast is, en dien een armer mensch niet drinkt. En dan moetje er by in aanmerking nemen, dat ieder betalen moet, niet alleen voor 't geen hy zelf eet, maar ook voor 't geen er, in zijn huis, door zijn vrouw en kinderen en dienstboden gegeten en gedronken wordt. En nu begrijpje wel, dat, hoe grooter zijn huisgezin en het getal van zijn dienstboden is, hoe meer er ook gebruikt, en, voor dat gebruik, aan 't land betaald wordt.

J. Ja, dat is klaar, Papa.

V. Al dat geld nu, 't welk een ieder aan de Regeering opbrengt voor zijn huizen, zijn landeryen, zijn dienstboden, zijn paarden en al wat ik je daar verder genoemd heb, hiet men, zoo als ik daareven al met een woord zeî, *belastingen*.

J. En wordt daarmeê nu alles betaald, wat het land noodig heeft, Papa?

V. Neen, dat zoû nog niet toereikend zijn, en er zijn ook nog andere inkomsten, die het land heeft en die veel geld opbrengen. — Ik heb je by een vorige gelegenheid reeds gezeid, dat de kooplieden goederen uit andere landen laten komen en ook weêr naar andere landen verzenden. Dewijl zy nu veel op deze goederen winnen, en de Staat ook veel kosten moet doen, om, voor hen, havens, wegen, vaarten, enz. te onderhouden, en om, in tijd van oorlog, hun schepen te beschermen, zoo heeft men het billijk geoordeeld, dat zy ook voor die goederen, althans voor sommigen, iets betalen. Daarom heeft men vastgesteld, dat zy, by 't binnen-komen van die goederen, 't zij uit zee, 't zij langs de rivieren of spoorwegen of andere wegen, zekere bepaalde sommen betalen: even zoo zijn er goederen, die men niet gaarne uit het land wil laten gaan, om dat men ze hier te veel noodig heeft, en daarvan wordt dan ook betaald als zy naar buiten 's lands worden uitgevoerd: en deze belastingen op de koopmansgoederen noemt men *in- en uitgaande rechten*.

J. Daar zal wel een hoop geld van komen, Papa, niet waar?

V. Ja, maar er is ook veel noodig. — Dan verder heeft de Staat nog een ander middel van inkomsten, dat ook heel veel opbrengt. Men heeft het namelijk noodig geächt, om van alle schrifturen die van veel belang gerekend worden, als b. v. die voor de rechtbank moeten dienen om te bewijzen wie gelijk heeft, alle vonnissen en andere stukken, die van de rechtbank komen, alle geschreven overeenkomsten tusschen de lieden onderling, wanneer b. v. de een aan den ander een huis of land verkoopt, of met hem handel wil gaan drijven, of andere belangrijke schikkingen maken, in 't kort alle schrifturen, waaruit later 't een of 't ander

in 't belang van deze of gene kan bewezen worden, in openbare *registers* te laten opteekenen, of te registreeren als men 't hiet, en daarvoor wordt dan een zeker *recht* betaald, d. i. een zekere som, die in evenredigheid staat tot de waarde die zoodanig stuk wordt geächt te hebben; en bepaaldelijk naar gelang van de sommen, die er in genoemd worden: — en die *registratie* brengt ook heel veel geld op. — Voorts moet, volgens de wet, op sommige papieren, die met name genoemd worden, een stempel of *zegel* gedrukt worden, en daarvoor ook al betaald worden, 't zij een vooraf vast bepaald *recht*, 't zij een recht, dat in voorhouding staat met de grootte van het papier, of met de sommen, die er in genoemd worden: en dat heet men het recht op het *zegel*. — En eindelijk, want ik kan je nu al de middelen niet opnoemen, die er al zijn aangewend om geld aan 't land te bezorgen, moet er, als iemand komt te sterven, van het vermogen, dat hy nalaat, voor zoo verre dat niet aan zijn ouders of kinderen komt, een zeker gedeelte aan het land worden betaald, en dat heet men het recht van *successie* of opvolging.

J. Wel Papa! als de menschen zoo veel moeten betalen, dan kunnen zy,dunkt my, op 't laatst niets meer overhouden.

V. Daarom moeten de Regeering en de Staten-Generaal dan ook zorg dragen, dat er geen gelden worden uitgegeven en geen kosten gemaakt, dan waar het belang van het land dit bepaald vordert, en tevens, dat er niet meer belastingen blijven bestaan dan die volstrekt onmisbaar zijn, en vooral, dat een belasting, die al te veel drukt, of de eene soort van ingezetenen meer drukt dan de andere, worde afgeschaft, en, zoo 't noodig is, door een billijker belasting vervangen. Maar wil ik je nu de belastingen nog eens opnoemen, waar wy over gesproken hebben, dan zullen wy zien, of je ze onthouden kunt.

J. Als 't je belieft, Papa.

V. Vooreerst, die op de huizen en landeryen, die men in eigendom heeft: die hiet men de *Grondlasten*, om dat zy betrekking heeft tot den grond en 't geen er op staat.

Ten tweede, de belasting op de woningen, de deuren en vensters, haardsteden en meubelen, die er in gevonden worden, op de dienstboden en paarden. Dat noemt men de *Personele belasting*, om dat zy datgene betreft, wat iemand voor zijn *persoon* gebruikt of in dienst heeft.

Ten derde, de belasting, die door iemand moet opgebracht worden, als hy een bedrijf of beroep uitoefent. Die hiet men de belasting op 't *Patent*, om dat hy, die ze betaalt, er een *patent* of „open brief" voor krijgt, waarby hem vergund wordt, dat bedrijf of beroep uit te oefenen. Die twee belastingen, *Personeel* en *Patent*, worden *Directe belastingen* genoemd, om dat zy de persoon, die 't geldt, *direct* d. i., dadelijk treffen, of, met andere woorden, door hem zelven aan 't land betaald worden.

Ten vierde, de belastingen op 't gemaal, 't geslacht, het zout, de zeep, de brandstoffen, den wijn, het bier, de azijn, de sterke dranken, den suiker, enz. Die noemt men de *Accijnsen*, of ook wel de *Indirecte Belastingen*, om dat degene, die brood, vleesch, of een der boven genoemde voorwerpen gebruikt, het geld daarvoor niet zelf *direct* aan 't land betaalt. Dat geld is al te voren door den molenaar, toen hy 't koren maalde, of door den slager, toen hy het stuk vee slachtte, of door den brouwer, toen hy zijn bier brouwde, aan 't land betaald, en nu betaalt degene, die 't brood, 't vleesch, 't bier enz. koopt, behalve den prijs van hetgeen hy koopt, nog aan den bakker, slager, brouwer enz. eenig geld, waarmede hy de belasting, door dezen betaald, hem naar evenredigheid van het gekochte vergoedt.

Ten vijfde, de *In- en Uitgaande Rechten.*

Ten zesde, de *Registratie.*

Ten zevende, het *Zegel.*

Ten achtste, het recht van *Successie.*

J. Maar Papa, mag ik nog iets vragen? Die Minister, en die Staten-Generaal, die de wetten maken, betalen die ook meê in de belastingen, of zijn die vrij?

V. Neen zeker zijn die niet vrij; zy moeten van alles betalen, even als de overige ingezetenen, en zy zijn aan dezelfde wetten onderworpen. En dat is ook zeer goed; want

anders zoû men al licht zeggen, dat zy gemakkelijk belastingen konnen invoeren en anderen laten betalen, terwijl zy zelve buiten schot blijven. Maar nu begrijpt ieder, die zijn verstand gebruikt, dat, als zy eens een strenge belastingwet maken, zy dan niet uit bloote liefhebbery, maar uit noodzaak en plichtbesef handelen: immers zy lijden er net even zeer by als de overige ingezetenen.

XXI.

Pauline. Mama, ik weet wel, dat ik gehoorzaam wezen moet en, zelfs als je niet by my bent, niets doen, dan 't geen je wel wilt hebben dat ik doe. Maar Mama, hoe kan ik altijd weten wat je wilt hebben, dat ik, by elke gelegenheid, doen of laten mag?

Moeder. Wel Pauline, zoo ras je daaromtrent in twijfel bent, hebje 't my immers maar te vragen; dan zal ik het je dadelijk zeggen.

P. Ja Mama; maar je bent niet altijd by my, en als ik het je dus niet vragen kan, wat dan?

M. Dan, mijn lieve kind, is het veiligste, niets te doen dan 't geen je zeker weet dat ik goed zal vinden, en al datgene te laten, waaromtrent je in twijfel bent of eenig vermoeden hebt, dat ik het misschien niet goed zoû vinden.

P. Maar Mama, ik woû toch wel, dat je my zoo iets zeggen kost, waar ik altoos aan weten kon, wat je goed zoudt vinden, en wat niet B. v. Mama, gisteren woû Henriëtte met mijn pop spelen; maar ik woû haar die niet geven. Vindje dat nu goed of kwaad, Mama?

M. Dat vind ik geheel niet goed: vooral, als zy er je niet op een onvriendelijke wijze om verzocht had.

P. Maar Mama, ik was bang, dat zy iets aan mijn pop bederven zoû.

M. Henriëtte is anders nog al netjes en voorzichtig, en je hadt ook kunnen toezien op wat wijze zy er meê omging.

P. Ja Mama; maar ik kon toch niet weten, wat ik doen moest; want je hadt my niet gezeid, dat ik haar de pop moest geven.

M. Dat is zeer waar, Pauline; maar bedenk eens zelve; als je lust hebt om de verfdoos van je broêr te gebruiken, zieje dan wel graag, dat hy je die weigert?

P. Neen Mama.

M. En benje er niet integendeel blij om, wanneer hy je terstond geeft wat je vraagt?

P. Ja zeker Mama.

M. En geloof je niet, dat het je zusje Henriëtte even zoo gaat, en dat het haar ook spijt, als je haar iets weigert, en dat zy er in tegendeel blij om is, wanneer je haar terstond geeft wat zy verzoekt.

P. Ja Mama, dat geloof ik wel.

M. Welnu Pauline, dan hadje gisteren, toen Henriëtte om je pop vroeg, maar terstond, in je gedachten, je zelve in haar plaats moeten hebben gesteld, en je zelve hebben afgevraagd: „hoe zoû 't my bevallen, indien ik nu Henriëtte was, en „Henriëtte was Pauline, en ik verzocht haar om haar pop, „en zy woû my die niet geven?" Dan zoû je immers spoedig by jezelve gevoeld hebben, dat je dat zoû spijten? en daaruit zoûje dan licht hebben kunnen opmaken, dat het dus ook niet goed was, haar te weigeren wat zy je vroeg, dewijl je 't niet goed zoudt gevonden hebben, indien ze jou 't zelfde had geweigerd, wanneer jy 't aan haar hadt gevraagd.

P. Ja, dat is ook waar, Mama.

M. En zoo moetje maar altijd doen. — Zoo ras er dus weêr iets is, waar je over in twijfel bent, stel je dan altijd in de plaats van een ander, en doe aan je zelve deze vraag: *hoe zoû 't my aanstaan, indien men my dit of dat deed, of my op deze of die wijze behandelde?* En dan zulje altijd wel aanstonds weten, hoe je dat zoû aanstaan.

P. Ja Mama, dat zoû ik ook.

M. Wel, denk dan verder: *zoo als 't* my *zoû aanstaan, als ik de in plaats van een ander was, zoo zal 't* dien andere *ook aanstaan, en derhalve zoo als ik gaarne had, dat men* my *in zoo'n geval behandelde moet ik* hem *of* haar *nu ook behandelen.* Hoû dezen *regel* of deze *wet* maar wel in 't

oog, volg die bestendig op, dan kunje verzekerd zijn, dat je altoos handelen zult zoo als 't goed is, en zoo als ik het gaarne had. Ook zulje daar je op den duur het beste by bevinden. Want wanneer wy aan andere lieden altijd zoo veel vermaak en genoegen zoeken te bezorgen, als wy gaarne wenschten dat zy 't ons deden, dan zullen zy ons van hun kant ook gaarne zoeken plezier te doen, zoo als zy gaarne hebben, dat wy hun plezier doen. Maar wanneer wy zelve niet goedwillig en dienstvaardig zijn, dan kunnen wy ook niet verwachten, dat anderen 't jegens ons zijn. En je weet reeds overvloedig, hoe zeer wy elkander alle oogenblikken, en in allerlei opzichten, zoo tot ons nut als tot ons vermaak, noodig hebben.

P. Dat is waar, Mama.

M. Het zoû dus even zoo onvoorzichtig als verkeerd gehandeld zijn, om de goede gezindheid van anderen jegens ons in onverschilligheid, ja in erger nog, te veranderen, door zelve een onvriendelijk gedrag jegens hen aan te nemen. — Maar ook zelfs al behandelden anderen ons minder vriendelijk of voorkomend, dat zoû nog geen reden zijn om dezelfde wijze van handelen jegens hen aan te nemen. Men moet geen *kwaad* met *kwaad*, maar zoo veel mogelijk met *goed*, vergelden: dan heeft men zich zelve niets te verwijten, en men zal zich op den duur 't gelukkigst daarby gevoelen.

VIERDE AFDEELING.

XXII.

Jacob. Papa, toen je my laatst verteldet van de belastingen, sprakje er over, dat de een zoo veel meer daaraan betalen moet dan de ander, om dat hy zoo veel rijker is. Maar waarom zijn niet alle menschen even rijk? My dunkt, dat zoû veel billijker zijn.

Vader. Ei! dunkt je dat? — Nu, dat zullen wy eens onderzoeken. Maar eer ik je op je vraag antwoord, moet ik je een historietje vertellen. Er waren eens vier jongens, Hendrik, Piet, Jan en Evert, die moesten naar een stad reizen, waar zy wat hoopten te vinden en die een uur of vier van hun woning verwijderd was. Zy hadden ieder by zich al wat zy bezaten, en wel ieder *f* 1,50: zy waren dus allen even rijk, niet waar?

J. Ja, dat waren zy zeker, Papa.

V. Toen zy nu zoo wat een half uur geloopen hadden, gebeurde het, dat Hendrik by ongeluk over een steen struikelde, dien hy niet gezien had, en op den grond viel, waarby hy zich zoodanig aan zijn voet bezeerde, dat hy niet dan met moeite voort kon, en blij was, dat zy niet verre van een spoorwegstation waren, van waar hy met den trein verder kon gaan. Maar dat kostte hem 50 cents, en dus had hy, toen hy in de stad kwam waar hy wezen moest, niet meer over, dan, hoe veel?

J. Wel natuurlijk net een gulden, Papa.

V. Juist. — Terwijl waren de drie andere jongens een poosje blijven rusten in het dorp, waar Hendrik afscheid

van hen genomen had. Hier trof het, dat Piet een kennis van hem ontmoette, die juist plan had om, met kool, die hy verkoopen woû, naar diezelfde stad te gaan waar de jongens ook heen moesten, en aan Piet vroeg, of hy met hem, op zijn wagen, wilde meërijden. Piet liet zich dat natuurlijk geen twee maal zeggen, maar was aanstonds klaar en reed met zijn kennis naar de stad, waar hy dus op zijn gemak aankwam, met zijn *f* 1,50 in den zak.

J. Dat was gelukkig, Papa.

V. Wat Jan betrof, die had het ongeluk, dat hy heel dorstig was, en dus geen herberg of kroeg voorby kon gaan zonder een glas bier of een glaasje jenever te drinken, en dat moest hy dan natuurlijk betalen. Nu was hy in datzelfde dorp ook weêr in de herberg gaan zitten om een slokje te nemen, toen hy daar een man vond, die hem vroeg, of hy ook een spelletje kaart met hem spelen woû: Die 't dan verloor, zoû het slokje van den anderen betalen. Jan nam dit aan, in de hoop, dat hy het van den anderen winnen zoû; want hy verbeeldde zich, dat hy het spel, dat zy spelen zouden, heel goed verstond; maar 't bleek, dat de andere speler het nog beter verstond; want heel spoedig was Jan al verscheiden spellen, en dus ook het geld voor verscheiden slokjes, kwijt. In plaats van er uit te scheiden, bleef hy al door spelen, hopende het verlorene terug te winnen, en dronk daarby al gedurig meer glaasjes jenever. Dat duurde zoo lang, tot dat hy niet alleen zijn *f* 1,50 aan den anderen man kwijt was, maar zelfs nog 60 cents daar en boven schuldig was aan den kastelein voor hetgeen hy verteerd had. En dewijl de kastelein hem niet borgen, dat is, hem het geld niet te goed houen woû, moest hy hem zijn pet tot pand laten, en nu blootshoofds en zonder geld verder kuieren. En dewijl hy te veel gedronken had, kon hy niet best op zijn beenen staan en wist zelf niet, hoe hy liep, als dat met dronken lieden meer het geval is, en eindigde met in een sloot te rollen, die gelukkig droog was, en waar hy in slaap raakte, zoo dat hy eerst den volgenden dag, mooi beslikt en met gescheurd goed, in de stad aankwam waar hy wezen moest.

J. Nu, die zal ook wel berouw gehad hebben, dat hy het zoo slecht gemaakt had.

V. Ja, maar ongelukkig komt het berouw doorgaans als het te laat is. — Ik moet je nu nog vertellen, hoe 't met Evert afliep. Deze hoorde in datzelfde dorp, waar ik van gesproken heb, toevallig een timmerman, die hem voorby kwam, tegen een ander man zeggen, dat zijn knecht op eens ziek was geworden, en hy wel graag een gulden geven zoû, als hy een knappen jongen vond, die het werk, dat zijn knecht onder handen had en dat nog dien zelfden middag af moest, op zich kon nemen. Nu was Evert juist by een timmerman in de leer geweest, en zoo dacht hy by zich zelven: „of ik van avond wat vroeger of later in de stad „kom, doet er minder toe: ik kan hier misschien nog wat „verdienen. — Wel Baas!" vroeg hy daarop aan den timmerman: „wat zoûje zeggen, als ik je eens uit de verlegen- „heid hielp! — „Wel!" antwoordde de timmerman: „ik „zoû mijn woord houen en je betalen wat ik gezeid heb" — Zoo ging Evert met hem meê en deed het werk, dat gedaan moest worden, en dat wel zoo netjes en goed, dat de Baas hem, behalve den gulden, dien hy hem beloofd had, nog een kwartje extra gaf en een boterham met een kop koffy toe. En zoo ging Evert 's avonds heen, en kwam wel wat laat in de stad aan, maar rijker, dan toen hy 's morgens van huis was gegaan.

J. Nu, die had het ook goed getroffen.

V. Ja maar Jacob, weetje nu, waarom ik je dat historietje verteld heb?

J. Neen Papa.

V. Dat historietje is eigentlijk een antwoord op de vraag, die je my straks gedaan hebt. Hier hadje nu vier jongens, die alle vier precies even rijk waren. Maar de een kreeg een ongeluk, en kon daardoor maar een gedeelte van zijn vermogen bewaren. Den ander liep het meê, zoo dat hy de reis van de eene stad naar de andere deed zonder een cent te verteeren: de derde raakte door zijn eigen schuld alles kwijt wat hy bezat; en de vierde eindelijk wist, door arbeid en vlijt, hetgeen hy had te vermeerderen. —

En, zoo als het met deze vier jongens ging, zoo gaat het met de menschen in 't algemeen. Den eenen loopt het meê, den anderen loopt het tegen: de een weet door goed op te passen zijn fortuin te verbeteren: de ander verkwist en verteert wat hy heeft. Zoo kan het niet anders gebeuren of de een moet rijker en voorspoediger zijn dan de andere: en even min als er gelijkheid in vermogen tusschen de vier jongens bleef bestaan, kan die ook tusschen de menschen blijven.

J. Maar Papa, zijn dan de arme lieden allemaal arm, om dat zy zoo gedronken en gespeeld hebben.

V. Wel neen zeker niet. Zulk een liederlijk gedrag als dat van Jan brengt wel tot armoede; maar zeer velen zijn ook arm geheel buiten hun schuld. Daar gaat het meê als met Hendrik, die ook door een ongeluk belet werd te voet te gaan, en dus meer verteeren moest dan hy dacht te zullen doen. En even zoo zijn er ook vele lieden, die volstrekt niet gewerkt hebben, en toch rijk zijn, om dat het hun meêgeloopen is, zoo als het Piet meêliep.

J. Maar Papa, kunnen de menschen dan aan geld komen, zonder er voor te werken?

V. O ja, op verscheidene wijzen, gelijk ik je dat zal uitleggen. — Ik moet beginnen, je nog eens te herinneren, hoe men in 't algemeen, in de eerste plaats, geld verdienen kan, en dat is namelijk door er voor te arbeiden. Zoo bouwt de boer zijn land en de warmoezier zijn tuinen, om er de granen en de groenten en de vruchten van te verkoopen. En 't zelfde doen ook de timmerlieden, en de metselaars, en de schoenmakers, en de andere ambachtslieden, en de winkeliers, en de fabrikanten, en de kooplieden, en allen in een woord, die op de eene of andere wijze, door zelve te arbeiden of door anderen te laten arbeiden, geld verdienen.

J. En daar leven zy dan van, niet waar Papa?

V. Ja wel Jacob: degene nu, die met hun arbeid maar zoo veel winnen, als zy dagelijks noodig hebben om van te leven, die blijven doorwerken, en zoo lang dat duurt, worden zy niet rijker of armer: zy hebben den kost: dat

is al. Maar degene, die naarstig, of kunstig, of gelukkig genoeg zijn om meer te kunnen winnen, dan zy noodig hebben, leggen, zoo zy verstandig zijn, dat geld weg, om daar nog meer meê te winnen.

J. Maar hoe kunnen zy dat doen, Papa?

V. Op verscheidene manieren. Stel b. v. eens, dat er een knap kleêremakertje is, die meer geld wint, dan hy voor zijn huishouen noodig heeft: dan gaat hy heen, en zoekt een knecht, die 't kleêremaken verstaat, en zeit tegen hem: „indien jy nu kleêren wilt maken, dan zal ik je zoo veel stuivers daags geven, en 't laken en de zijde, en al wat je noodig hebt om ze te maken; maar dan zijn de kleêren, die je maakt, voor my, en die verkoop ik tot mijn voordeel. En als de knecht dat dan doet, dan verkoopt de Baas de kleêren voor iets meer dan zy hem aan knechtsen arbeidsloon en aan laken, zij, enz. kosten: en dat meerdere is dan zijn winst. En dus wint hy dan niet alleen geld met de kleêren die hy zelf maakt, maar ook met die, welke de knecht voor hem maakt. Zijn huishouden behoeft hem ondertusschen niet meer te kosten, dan te voren, en dus houdt hy nog meer geld over dan te voren.

J. Maar Papa, wat doet hy dan met dat geld?

V. Indien hy 't niet op een andere wijze verteeren wil, dan kan hy 't bezigen om meer knechts aan 't werk te zetten en zoo doende nog meer te winnen: en, als hy vroeger, om een nieuw kleedingstuk te laten maken, 't laken by den lakenkooper moest halen, kan hy nu zelf ook zorgen, den noodigen voorraad lakens en stoffen in huis te hebben, en op den verkoop daarvan ook te winnen, en zoo al rijker en rijker worden.

J. Maar Papa, waarom werken de knechts niet liever voor zich zelve? Dan zouden zy immers meer geld winnen dan zy nu krijgen van hun Baas.

V. Dat zouden zy zeker; want dan was de winst, die de Baas nu, op hun werk, doet, voor hen. Maar zulke lieden zijn niet in staat voor zich zelven te werken.

J. Waarom niet, Papa?

V. Om kleêren te maken, heeft men laken noodig, en

zijden of andere stoffaadje, voor de voering, en garen, en andere benoodigdheden, en die kan hy niet krijgen, dan tegen betaling of op krediet.

J. Wat is dat, Papa, *op krediet?*

V. *Krediet* is zoo veel als „vertrouwen": en wanneer men iets koopt *op krediet*, dan wil dat zeggen, dat hy, die 't verkoopt, er niet dadelijk geld voor ontvangt, maar vertrouwt, dat de kooper hem eenigen tijd later wel betalen zal. Zoo laat Mama b. v. sommige dingen, die zy voor 't huishouden, of voor haar zelve noodig heeft, in den winkel halen waar zy verkocht worden, en dadelijk betalen; maar andere weêr koopt zy *op krediet*. De bakker b. v. ontfangt niet alle keer dat hy brood brengt, zijn geld daarvoor, maar levert eens in de week een rekeningetje in en wordt dan betaald; en dan kan men zeggen, dat hy aan Mama *krediet* geeft voor een week: de slager levert eens in maand zijn briefje in, en geeft dus krediet voor een maand: de timmerman en de metselaar zenden hun rekening eerst na nieuwe-jaar over het geheele verloopen jaar, en geven dus een jaar *krediet*: en dat doen zy, om dat zy vertrouwen, dat wy geld genoeg hebben om hen tegen dien tijd te betalen. Maar een arme kleêremakersknecht, en over 't geheel iemand, dien men weet dat arm is, heeft geen krediet, en kan dus niets krijgen, of er moet geld by de visch wezen, zoo als men dat noemt.

Maar om nu op ons onderwerp terug te komen, een tweede manier om geld te winnen is de *koophandel*, die op verscheidene wijze gedreven wordt: b. v. als iemand zal beginnen met eenige weinige goederen van eene of meer soorten te koopen, die hy hoopt, met eenige winst, aan anderen te zullen verkoopen. Indien dit hem nu gelukt en hy er zoo veel geld aan verdient, dat hy 't niet alles tot zijn dagelijksch gebruik behoeft, dan gebruikt hy 't overige om nog meer goederen dan te voren, of van meerderlei soort te koopen, en daar doet hy dan ook doorgaans zoo veel grooter winst meê, als hy meer koopt en verkoopt. En zoo hy dan die winst weêr even als te voren wil gebruiken, en gedurig al meer en meer goederen inkoopen, dan breidt hy zijn zaken hoe langer hoe meer uit, en doet er, indien 't voorspoedig gaat, hoe langer hoe grooter winsten meê. — En even als de koopman, zoo doet ook de fabrikant. De *nyverheid*, gelijk men dat noemt, is een derde middel om geld te winnen. Die bestaat voornamelijk daarin, dat men fabrieken aanlegt, b. v. weveryen, spinneryen, yzerfabrieken, glasblazeryen, zijdefabrieken, lakenfabrieken enz. enz. Ook met betrekking daartoe ziet men dikwijls, dat iemand, die als gewoon werkman, of met een kleinen toestel, begon, het langzamerhand zoover brengt, dat hy een aantal stoom- of andere werktuigen aan den gang heeft en somtijds honderd ja nog veel meer werklieden.

Wanneer zoo iemand, het zij een kleeremaker, of een koopman, of een fabrikant, nu zoo veel geld verdiend heeft, dat hy of een meesterknecht, of een *gevolmachtigde*, d. i. iemand wien hy *volle macht* geeft om in zijne plaats te handelen, of een opzichter, heeft, of in 't algemeen iemand, in wien hy vertrouwen stelt, dan kan hy, als hy verkiest, zich wat meer tijd gunnen om zijn genoegen te nemen, en een gedeelte van zijn werk door anderen laten doen, en somtijds ook eens naar buiten gaan of een reis doen: en dan gaan de zaken toch voort, en hy blijft geld verdienen ook gedurende dien korteren of langeren tijd dat hy niets uitvoert. — Je ziet dus, Jacob, dat als men eens geld heeft, men dan ook meer geld winnen kan, zonder er bepaald iets voor te doen. — En er zijn nog andere middelen ook, waarop dat geschieden kan.

J. En welke zijn dat dan, Papa?

V. Iemand die geld heeft, die kan dat op verscheiden wijze *beleggen*, dat wil zeggen, het zoo besteeden, dat hy er voordeel van trekt. Hy kan er b. v. huizen voor koopen, om zelf in te wonen of aan anderen te verhuren voor een zekere som 's jaars, en die som dient dan alweêr, om zijn rijkdom te vermeerderen, zonder dat hy er andere moeite voor heeft, dan de huizen in goeden staat te laten onderhouden, en er op zijn tijd de huur van te ontfangen. — Of, als hy geen huizen wil koopen of er al genoeg heeft, dan kan hy er land voor koopen.

J. En wat doet hy er dan meê, Papa?

V. Daar kan hy een buitenplaats van aanleggen, als b. v. die van Grootmama. Of hy kan den grond, tegen een jaarlijksche som aan een boer verhuren of verpachten.

J. En waartoe huurt die boer dat land?

V. Wel, om er koren op te bouwen, of er vee op te weiden, of er hooi van te trekken: en daar wint hy dan meer geld meê, dan hy voor dat land in huur geeft. Ondertusschen vermeerdert die huur of pacht al weêr het inkomen, en dus de rijkdom van dengene die 't land gekocht heeft, en die er, al verhuurt hy 't aan den boer, toch den eigendom van behoudt. Want het is alleen 't jaarlijksch gebruik van dat land, 't welk hy aan den boer voor de huur afstaat, en wanneer de huurjaren om zijn, kan hy er weêr meê doen wat hy wil. Hy kan 't zelf gebruiken, of 't weêr aan denzelfden boer, of aan een anderen, verhuren, net zoo als hy wil. En zoo blijft hy, van dat land, altijd zijn inkomen trekken, zoo lang ten minsten als zijn pachter hem wel betaalt En als deze dat niet doet, dan kan hy 't goed van dien pachter laten verkoopen om daardoor aan zijn geld te komen.

Doch er is nog een andere manier om zijn geld te beleggen, zoo dat men er weêr meer geld meê wint, en die ook veel voorkomt.

J. En welke is die manier, Papa.

V. Wanneer iemand een huis, of een stuk land wil koopen, of zijn handel of zijn fabriek meer uitbreiden, en hy daartoe zelf geen geld genoeg heeft, dan zoekt hy iemand op, die geld over heeft, of, zoo als men zeit, geld leêg heeft liggen. En indien hy dan vond, dat ik b. v. geld over had, dan zoû hy by my komen en tegen my zeggen: „mijn Heer, indien je my, stel eens, duizend gulden voor „eenige jaren leenen wilt, dan zal ik je alle jaren b. v. „vijftig gulden geven, en, als de jaren, die wy gesteld „hebben, om zijn, dan zal ik je toch de volle duizend gul„den weêrom geven." En als ik daar dan genoegen meê neem, dan geeft hy my een papier, waarop hy geschreven heeft, dat hy erkent, my die duizend gulden schuldig te zijn, en verder aanneemt, my daar alle jaren vijftig gulden voor te geven, tot zoo lang, dat hy, daar te boven, de volle duizend gulden weêrgeeft, — en dat stuk onderteekent hy dan, dat is, hy schrijft er zijn naam onder. Zulk een stuk nu hiet men een *schuldbrief* of *obligatie*. De duizend gulden, die ik hem leen, hiet men de *hoofdsom* of 't *kapitaal*, en de vijftig gulden of zoo veel meer of minder als hy my jaarlijks betalen moet, hiet men de *renten* of *interessen*.

J. Maar Papa, daar verliest die man veel by.

V. Dat zoû je zeggen, dewijl hy maar duizend gulden ontfangt en daar-en-tegen, eerst, alle jaar, vijftig gulden, en dan nog eens de volle duizend aan my betalen moet. Maar in der daad hoopt hy er niet by te verliezen; want hy kan met die *f* 1000, zoo 't hem voorspoedig gaat, jaarlijks meer winnen, dan de vijftig gulden, die hy my geeft. Als hy er b. v. een stuk land voor koopt, dan zal hy dat zoo verhuren, dat hy er *f* 60 of meer jaarlijks van in zijn zak steekt, en dan wint hy er nog *f* 10 of meer by. En indien hy die *f* 1000 in zijn koophandel of fabriek gebruikt, dan zal hy er, waarschijnlijk, nog grootere overwinsten meê doen. Het is derhalve geen schade voor hem, maar voordeel, dat hy mijn *f* 1000 voor *f* 50 's jaars heeft.

Ook zoû ik hem mijn *f* 1000 niet anders leenen willen. Want indien ik ze zelf wil gebruiken, dan kan ik er een stuk land voor koopen, waarvan de huur my meer opbrengt dan *f* 50. Zoo de andere derhalve wenscht, dat ik hem mijn *f* 1000 geve, dan moet hy my een jaarlijksch inkomen geven, eenigzins geëvenredigd aan hetgeen ik er van trekken kan, wanneer ik 't zelf gebruik. Immers ik zoû wel mal zijn, my, zonder eenige vergoeding, te berooven van dat inkomen, en mijn geld te geven aan een ander, opdat die er zich een inkomen van bezorgen zoû. — Of ik moest het doen om een arm mensch te helpen, die onderstand noodig had; want dan is 't een andere zaak; dan moet men weten of men zoo iemand van dienst wil zijn, of hy er wezenlijk meê geholpen is, en of men zelf het geld eenigzins missen kan. Maar wanneer het iemand is, die niet in nood verkeert en 't geld alleen vraagt om er winst meê

te doen, dan is 't niet meer dan billijk, dat hy my een gedeelte van de winst, die hy met mijn geld doet, afsta, om my de winst te vergoeden, die ik er meê zoû kunnen doen, indien ik 't zelf gebruiken wilde. Want daartoe doen zich alle dagen gelegenheden op. Er is er eene vooral, die ik je nu moet uitleggen.

Wy hebben laatst er over gesproken, dat de Regeering zoo veel geld noodig heeft om te voorzien in al de uitgaven, die er gevorderd worden voor hetgeen zy ten dienste van 't land moeten bezorgen, en dat de ingezetenen te dien einde verscheidene belastingen moeten betalen. — Maar nu gebeurt het, vooral in tijd van oorlog, dat de Regeering daartoe meer geld noodig heeft dan uit die belastingen kan gevonden worden: en wel groote sommen te gelijk, en die er terstond moeten zijn. In zulk een geval laat de Regeering weten, dat al wie haar geld wil leenen of voorschieten, om in de behoeften van 't Land te voorzien, jaarlijks, uit 's lands inkomsten zal trekken, stel *f* 50 van elke *f* 1000, of *f* 5 van elke *f* 100, voor zoo vele honderden of duizenden als hy geven wil. En daar geeft dan de Regeering aan degene, die dat geld leenen, zulke *schuldbrieven* of *obligaties* voor, als waar ik je zoo even van gesproken heb. Indien ik derhalve by zulk een gelegenheid, op die wijze *f* 1000 of *f* 2000 of *f* 6000 of meer, aan 't Land leen, dan krijg ik daarvoor een of meer schuldbrieven, waar by de Regeering verklaart, dat het Land my zoo veel schuldig is, als ik heb voorgeschoten, en dat het my daarvoor alle jaar *f* 50 van ieder *f* 1000, die ik heb voorgeschoten, betalen zal.

J. En hoe betaalt het Land dat, Papa?

V. Dat zal ik je zeggen. Als ik zulk een bewijs heb, dat ik zoo veel 's jaars van 't Land moet hebben, dan ga ik by degene, die door de Regeering zijn aangesteld om de betalingen voor 't Land te doen, en haal daar de *renten*, die 't Land my voor 't verloopen jaar, of half jaar, schuldig is. — Maar de gelden, die ik geschoten heb, het *kapitaal*, kan ik niet terug krijgen, wanneer ik wil; om dat het Land niet altoos geld genoeg heeft om al die kapitalen, die 't opgenomen heeft, terug te geven. Men moet wachten, tot dat de Regeering die van zelve terug geeft, als er namelijk geld over is in 's Lands kas.

J. Maar Papa, dat is toch ongemakkelijk, dat men zijn geld niet weêr kan krijgen, als men 't hebben wil.

V. Dat is waar; maar men weet dat te voren, als men zijn geld aan 't Land leent: en dan, men kan het toch altijd weêrom krijgen, op een andere wijze: en dat maakt het weêr goed.

J. Heden Papa, kan men het toch weêrom krijgen, als 't Land het niet geven kan? Dat begrijp ik niet.

V. Dat zal ik je uitleggen. Als ik mijn *f* 1000 noodig heb, dan zeg of schrijf ik dat aan iemand, die zich met zulke zaken bezig houdt, en dien men een *makelaar* hiet. Die gaat dan naar de beurs, dat is, een plaats, waar de kooplieden en andere menschen, die geldzaken te verhandelen hebben, by elkander komen: en daar hoort hy spoedig, of er iemand is, die geld over heeft, dat hy beleggen wil. Dan vraagt hy aan dezen, of hy ook een obligatie van *f* 1000 op het Land wil koopen, en stemt die er dan in toe, dan krijgt hy mijn schuldbrief en kan daar in 't vervolg alle jaar de rente van *f* 50 op ontfangen, zoolang als hy hem niet weêr aan een ander verkoopt. En op die wijze gaan de obligaties van de eene hand in de andere.

J. Maar Papa, als er nu eens niemand was, die ze koopen woû.

V. Dat zal niet licht gebeuren; maar wel gebeurt het, dat men er de volle waarde niet voor krijgen kan: en zich b. v., in plaats van met *f* 1000, met *f* 900, met *f* 800, of met minder nog, te vrede moet stellen. Maar ook somtijds gebeurt het daar-en-tegen, dat men er meer dan de waarde voor krijgt. Dat hangt alles af, van de meerdere of mindere hoeveelheid geld, die er op een tijd in omloop is. — B. v. als de menschen bang zijn voor oorlog, dan bewaren zy hun geld, en dan willen zy zooveel niet voor een obligatie geven als wanneer het vrede is, en de zaken voorspoedig gaan. Maar hoe dat in mekaêr zit, zoû je nu nog niet recht kunnen begrijpen. Ik wil je liever, in 't voorbygaan, op iets anders opmerkzaam maken. Toen ik

laatst met je sprak over al het geld, dat het Land jaarlijks uit te geven had, heb ik je gezeid, dat al wat ik je toen opnoemde nog maar een gedeelte was van wat het Land te betalen had. Nu zal ik je zeggen wat ik daarmede meende. Dat zijn namelijk de *renten*, die 't Land schuldig is jaarlijks te voldoen aan al degene, die obligaties tot zijn laste hebben, en dat is wat men de *Schuld van 't Land*, of de *Staatsschuld* noemt.

J. En is dat heel veel geld, Papa?

V. Ja, dat is ontzachlijk veel geld, en je kunt begrijpen, hoe groot de *kapitalen* geweest moeten zijn, die 't Land van tijd tot tijd heeft opgenomen, als ik je zeg, dat de renten alleen vele millioenen guldens bedragen. En het is nu om die renten te betalen, dat de belastingen gedeeltelijk moeten strekken.

J. Wel Papa! wat een boêl geld! ik dacht niet, dat er zooveel in de waereld was. Maar dan zullen degene, die 't geld geleend hebben, het wel nooit weêrom krijgen.

V. Daar is niets van te zeggen: althans de Regeering doet alle jaren haar best om een gedeelte van haar schuld *af te lossen*, dat wil zeggen, een zeker getal obligaties weêr in te koopen en op die wijze zich te ontslaan van de verplichting om daar verder renten van te betalen.

Maar om nu weêr te komen op de zaak, waar wy in 't begin over spraken, je zult nu wel begrijpen, Jacob, hoe iemand, die landeryen, en huizen, en obligaties heeft, en van allemaal jaarlijksche inkomsten trekt, en die inkomsten niet geheel verteert, maar 't overschot telkens weêr *belegt*, dat is, er nog meer huizen, landeryen of obligaties voor koopt, hoe langer hoe rijker worden moet, als is het, dat hy zelf niet werkt om geld te winnen, of geen fabrieken aanlegt of handel drijft. Want het jaarlijksch overschot van zijn inkomsten vermeerdert zijn rijkdom of kapitaal genoeg, en wordt er ook zelf door vermeerderd.

—

Jacob. Papa, zy hebben my verteld, dat die Heer, die in dat groote huis, hier schuins over, woonde, en die zulk een mooie koets met paarden heeft, hier van daan gaat, en dat zijn huis en zijn koets en alles verkocht wordt, omdat hy arm is geworden.

Vader. Ja, dat heb ik ook gehoord, Jacob; maar waarom vraagje dat?

J. Wel Papa, omdat ik niet begrijpen kan, hoe iemand zoo op eens arm kan worden. Ik hoorde altijd spreken van al de huizen en landeryen, en zoovele andere dingen meer, die die Heer had; en Papa heeft my laatst zelf uitgeleid, hoe, als iemand zooveel bezat, zijn rijkdom of kapitaal alle jaren vermeerderde.

V. Ja, dat heb ik ook: maar je moet niet vergeten, dat ik er een voorwaarde heb bygevoegd.

J. Welke voorwaarde dan, Papa?

V. Deze, dat zoo iemand zijn inkomen niet geheel moest *verteeren*, maar alle jaren er wat van moest overhouden, en dat op nieuw weêr *beleggen*.

J. En heeft die Heer dat dan niet gedaan, Papa?

V. Wat die Heer gedaan heeft, Jacob, weet ik niet, en ik ben er ook niet nieuwsgierig naar; maar dit is zeker, dat het voorbeeld van iemand, die zoo rijk was, en nu zijn boêl verkoopen moet, aan anderen behoort te leeren, spaarzaam te zijn, en, zooveel in hun vermogen is, te zorgen, dat zy hun fortuin, groot of klein, byeen houden. Want dat doet ongelukkig niet iedereen. Sommige lieden denken er niet aan om iets van hun inkomen te beleggen, of wel, zy zijn daartoe niet in de mogelijkheid, om dat zy hun geheele inkomen voor hun behoeften noodig hebben: die lieden worden dan ook niet rijker of armer, maar blijven zoo als zy zijn. — Anderen weêr verteeren meer dan zy inkomen hebben, zonder iets te doen, om weêr genoeg ander geld in de plaats te winnen, en deze worden hoe langer hoe armer, ja eindigen dikwijls met, in hun ouderdom, gebrek te lijden, na dat zy, in hun jeugd, overvloed van alles hebben gehad.

J. Maar Papa, dat is mal van die menschen gedaan.

V. Dat is het ook, vooral wanneer zy kinderen hebben.

J. Waarom Papa?

V. Wanneer vader en moeder sterven, dan laten zy hun geld en goed aan hun kinderen na, die verdeelen 't onder mekaêr, om van te leven. Maar indien nu de ouders al hun geld en goed verteeren, zoo dat zy zelve, in hun ouderdom, gebrek moeten lijden, dan kunnen zy natuurlijk ook niets nalaten aan hun kinderen, en dan moeten die voor de kost gaan werken. En dat valt hun dan gewoonlijk zeer hard, omdat zy 't niet gewend zijn, en ook geen werk tot kostwinning hebben geleerd, maar in tegendeel, terwijl de ouders nog leefden, zelve rijkelijk hebben geleefd en weelderig zijn opgebracht. En zulke kinderen zijn er te ongelukkiger aan toe, naarmate zy minder geleerd hebben, zich te behelpen, en een werkzaam leven te lijden.

J. Dat geloof ik wel, Papa. — Maar Papa, als de ouders rijk blijven, dan zijn toch de kinderen ook rijk?

V. Niet altoos. Indien de ouders maar één kind nalaten, dan krijgt dat kind al hun goed, en is alleen zoo rijk als de beide ouders samen. Indien er twee kinderen zijn, dan deelen zy het goed, en elk is half zoo rijk als de beide ouders samen. Maar indien er vier, vijf, acht, tien of meer kinderen zijn, dan deelen die ook het goed, en ieder heeft maar een vierde part, of een vijfde, of een achtste, of een tiende part, of nog minder, van 't geen de beide ouders samen hadden. En op deze wijze gebeurt het dikwijls, dat kinderen van welgestelde ouders zelve niet rijk zijn, al hebben die ouders niets van hun goed opgemaakt. Want indien de beide ouders samen tien duizend gulden inkomen hadden, en er zijn tien kinderen, dan heeft elk kind maar duizend gulden inkomen, en dat scheelt heel veel.

J. Maar hoe maken het die kinderen dan, Papa?

V. Wel, die nemen dan, als zy wijs willen doen, ieder wat by de hand, daar zy verder de kost meê kunnen winnen. De een ziet, dat hy een ambt of bediening krijgt, die hem jaarlijks wat opbrengt: de ander wordt b. v. advocaat, of geneesheer, of onderwijzer: de derde gaat op een kantoor, en wordt koopman of fabriekant: een vierde kiest den krijgs- of zeedienst: een vijfde gaat op 't land wonen en leeft van den landbouw: een zesde gaat zijn fortuin in de Oost of

West beproeven, en zoo vervolgens, en zoo komt de een beter, de ander minder voorspoedig, in de waereld voort, ja sommigen worden op hun beurt weêr rijk.

J. Maar dan zoû het toch gemakkelijker zijn, als zy van den beginne af rijk waren, en er geen moeite voor behoefden te doen.

V. Gemakkelijker ja, maar waarschijnlijk niet voordeeliger. Er zijn wel menschen, die, van jongs af aan, zoo rijk zijn geweest, dat zy niets voor den kost behoefden te doen en er ook niets voor gedaan hebben, maar enkel van hun *renten*, d. i., van de jaarlijksche opbrengst van hun huizen, landeryen en obligaties, hebben geleefd; en by den eersten opslag zoû men kunnen denken, dat dit de allergelukkigste menschen van de waereld waren. Maar, als men 't nader onderzoekt bevindt men, dat juist onder deze rijke lieden, naar evenredigheid, de meeste ziekelijke, misnoegde menschen worden aangetroffen, en die zich doorgaans verveelen. En dat komt juist daar van daan dat zy niets te doen hebben en al te gemakkelijk leven. Zy hebben geen eigenlijk gezegden arbeid te verrichten, en werkeloosheid maakt iemand spoedig log en loom, indien hy althans niet zorgt, zich, met wandelen en rijden, braaf beweging te verschaffen. Daar-en-boven eten die menschen gewoonlijk te lekker, en daardoor te veel, en dikwijls ongezonde kost, en dat maakt hen ziekelijk. En dewijl 't hun ontbreekt aan gezette en noodwendige bezigheden, weten zy dikwijls met hun tijd geen weg, maar verveelen zich 't grootste gedeelte van den dag, en dit maakt hen dan knorrig en misnoegd. — Daar-en-tegen hebben zy, die een gezetten arbeid verrichten, geen tijd om zich te verveelen, en, als zy dan eens een vermaak of uitspanning hebben, genieten zy die veel meer dan iemand, voor wien zoo iets alle dagen terugkomt, en zijn er veel vrolijker by: terwijl ook zy, die zich wat soberder moeten behelpen, ook minder kans hebben, hun maag te bederven. Maar dan komt er dit nog vooral by, dat het veel aangenamer is, te leven van het geld, dat men zelf door zijn arbeid verdiend heeft, dan van het geld, dat men, by geluk, of van zijn ouders of andere lieden by erfenis, heeft gekregen.

J. Heden Papa, waarom dat? geld is immers geld.

V. Waarom dat zoo is, zal ik je spoedig doen begrijpen. Laatst hebje voor Mamaas verjaardag, een werkdoos geplakt, van karton met gekleurd papier en allerlei mooie randjes en bloempjes er op. Maar als ik je nu eens een gulden of drie had gegeven, dan hadje voor dat geld een doos kunnen koopen, die nog mooier was dan jou doos. Zoû dat niet beter zijn geweest?

J. Neen Papa; dan was het *mijn* doos niet geweest.

V. Ja wel, als ik jou dat geld *gegeven* en jy er die doos voor *gekocht* hadt, was het jou doos geweest, die jy weêr recht hadt, weg te geven; — en dan hadje er zooveel tijd en moeite niet aan hoeven te besteeden als je nu gedaan hebt.

J. Ja Papa, dat is wel waar; maar 't was toch juist het aardige, dat ik de doos *zelf* maakte.

V. Zeer waar, en 't deed Mama ook veel meer plezier, een doos te krijgen, die jy, met veel moeite, voor haar gemaakt hadt, dan al had ze nog zoo'n mooie doos uit den winkel gekregen. — En nu nog een ander voorbeeld. Er komen tegenwoordig alle dagen aardbeien op tafel en daar krijg jy ook je deel van. Maar laatst kwam er een schotel aardbeien, die jy in je eigen tuintje geplukt hadt, van 't bed, dat je zelf aangeleid en schoon gehouden hadt. Hadje toen niet veel meer plezier om den schotel rond te presenteeren, en er zelf van te eten, dan je anders hebt, als je de aardbeien eet, die de fruitvrouw bezorgt?

J. Ja zeker had ik dat, Papa.

V. En wil ik je zeggen waarom je dat hadt? 't is er even zoo meê gelegen als met de doos. Dat die doos klaar is gekomen, en dat die aardbeien rijp geworden zijn, is een gevolg van de zorg, den tijd, en de moeite, die jy er aan besteed hebt; 't zijn, om 't zoo te noemen, *vruchten* van jou arbeid. En met het geld is het even zoo gesteld. Als iemand, door braaf op te passen en nuttig werk te verrichten, geld heeft verdiend, dan is dat voor hem een aangenaam gevoel; want het is een vrucht van zijn arbeid. En hoe meer hy er voor gewerkt heeft, hoe meer hy de waarde er van op prijs leert stellen. Geld, dat men gemakkelijk en zonder moeite in

handen krijgt, zal men ook te eerder en zonder nadenken verkwisten: maar dat doet men niet zoo licht, als men weet, hoe veel moeite 't gekost heeft om het te krijgen, en hoe veel moeite het dus weêr kosten zoû om het verkwiste terug te winnen. — Begrijpje dat nu?

J. Ja Papa, dat begrijp ik heel goed, en dat heb ik zelf ook al gemerkt. Daar is neef Willem, die schrijft zoo mooi, weetje Papa? en dan laat Oom hem dikwijls wat schrijven voor het kantoor, en daar krijgt hy dan twee kwartjes voor in de week van Oom: en daar kan neef Willem veel beter meê toe, dan Kareltje Q., die alle week twee gulden van zijn Papa krijgt, zonder er iets voor te doen: maar neef Willem is ook zuinig, en Kareltje verdoet byna al zijn geld aan wisjewasjes en snoeperyen.

V. Nu, het doet my plezier, dat je zelf dus een sprekend voorbeeld geeft van de waarheid van 't geen ik je zeg. Onthoû daarom vooral, lieve jongen, dat het, om gelukkig te zijn, er veel minder op aankomt, rijk te zijn, dan wel, zijn tijd goed te besteeden. Die les zal je in 't vervolg dikwijls te pas komen.

Maar Jacob, nu moet ik je nog iets anders doen opmerken, met betrekking tot hetgene, daar wy zoo even over spraken. Wanneer er veel kinderen zijn, dan kunnen beiden, de ouders en de kinders, wel voorzien, dat deze laatsten mettertijd veel minder rijk zullen zijn dan de ouders waren. En daarom moeten de ouders, als zy wijs willen doen, hun kinders niet opbrengen tot die gemakkelijke en rijklijke wijze van leven, die de ouders anders voor zich zelve zouden kunnen volgen, maar tot de meer bekrompen en werkzame levenswijs, die de kinderen later zullen moeten leiden: en daar moeten de kinderen zich zelve ook aan leeren gewennen. Want je zult zelf, als je een weinig omgang in de waereld hebben zult, by ondervinding zien, hoe een meer bekrompen levenswijs alleen een ongeluk is voor de zoodanigen, die aan een rijkelijke levenswijs gewend, en daartoe opgebracht zijn. Iemand, die heel eenvoudig is opgebracht, zal voor al zijn leven met een inkomen, stel eens, van *f* 2000, vrolijk en gelukkig zijn; terwijl een ander, die 't by zijn ouders

rijkelijk gewend is geweest, aan dat zelfde inkomen lang niet genoeg zal hebben, en 't als een groot ongeluk zal beschouwen, zich met *f* 2000 's jaars te moeten behelpen, ja misschien gek genoeg wezen zal, er om te gaan zitten treuren, zonder de handen uit te steken, om zich door werkzaamheid meer geld te bezorgen. Alles hangt hier van gewoonte en opvoeding af. Daarom kunnen zoo wel de ouders als de kinderen niet voorzichtig genoeg wezen, en niet genoeg oppassen op de denkwijze en de gewoonten, die de laatstgenoemden al vroeg in hun jeugd op dit stuk aannemen. Immers daar hangt gewoonlijk hun geluk, voor hun leven, van af. Leer derhalve vroeg, mijn lieve Jacob, werkzaam te zijn, en je te kunnen behelpen als 't noodig is, dan zulje altijd gelukkig kunnen zijn, tot wat staat in de waereld de Voorzienigheid je roepen moge. — Want het is de Voorzienigheid, die, door 't bestuur, dat Zy over den loop der zaken houdt, den staat bepaalt, waarin zich ieder in de waereld bevinden moet. En dien staat bepaalt Zy altoos naar wijze en goede oogmerken, die niet kunnen missen ons meeste welzijn te bevorderen, indien wy ons naar Haar besturing voegen en Hare oogmerken volgen willen. Die dat doet, kan niet missen, gelukkig, vrolijk en vergenoegd te zijn, in welken staat hy zich ook bevinde.

XXIII.

Moeder. Pauline, wil ik je eens een aardige fabel vertellen, die ik onlangs gelezen heb.

Pauline. O ja, gaarne Mama.

M. Er was eens een hen, die, in den bogerd van een landhoeve, eenige kuikens had uitgebroeid. Zy droeg er wel zorg voor, nam ze, alle nacht, onder haar vleugels en voedde ze, en bracht ze allen op. Ook leefden die kuikens zeer wel en vreedzaam met elkander, uitgezonderd twee haantjes, die er onder waren, en die altijd samen overhoop

lagen en samen vochten. Zy waren pas uit het ei gekropen, toen zy mekaêr reeds begonnen te pikken, en, toen zy groot waren geworden, beten en sloegen zy mekaêr, dat het bloed er langs liep. Vond de een een korreltje gerst, terstond woû de ander het hebben. Lag de een, op een goed plekje, zich lekkertjes in de zon te bakeren, dadelijk kreeg de andere trek, om juist daar te gaan liggen, en joeg er hem van daan. Zy plukten mekaêr de veêren van 't lijf en beten mekaêr de kammen aan stuk. De oude hen beknorde hen wel, en bracht hun telkens onder 't oog, hoe leelijk en dwaas het is, zoo altoos te twisten en te vechten; maar zy sloegen er geen acht op, en gingen hun gang.

Eens op een dag, dat zy weêr, ouder gewoonte, aan 't vechten waren, havende de grootste van deze twee hanen, dien men, om zijn luid kraaien, Helderstem noemde, den anderen zoo deerlijk, dat hy hem geheel uit den bogerd joeg. Dit speet den kleinsten zeer en hy was er beschaamd over en ging zich, onder de struiken, in 't veld verbergen. Terwijl hy daar nu zoo zat weg gedoken, begon hy by zichzelven te overleggen, op welke wijze hy zich 't best op zijn makker Helderstem zoû wreken. Zelf zag hy er geen kans toe; want hy had nu gevoeld, hoe de andere de sterkste was, en hy durfde hem niet meer aantasten, ja zelfs niet eens dicht by den bogerd komen, waar hy zijn overwinnaar, gedurig, in zegepraal hoorde kraaien en met de wieken klappen. Hy moest derhalve de hulp van iemand anders inroepen; maar tot wien zoû hy best gaan? Eindelijk herinnerde hy zich, wel vernomen te hebben, dat in 't naast gelegen bosch in zeker hol een oude vos woonde, die veel hield van hanen en hoenderen op te knappen. Hy ging dan naar het bosch en vond het hol, waar de vos juist voor zat rond te kijken. Ons haantje vertrouwde zich echter niet te dicht by hem, maar ging in een boom zitten en zeî toen: „Vosje, mijn vriend! indien je plezier hebt om van „avond met my te komen, dan zal ik je, hier in de buurt, „in een bogerd, een grooten vetten haan wijzen, en dien „kunje dan opëten, zoo je hem lust; want hy heeft my „deerlijk toegetakeld, en ik zag hem gaarne van kant."

De vos, die grooten honger had, en zeer listig van aart was, verheugde zich zeer om het gedane voorstel, en dacht: „hier zal ik dubbele winst doen," maar liet nergens van blijken: „Och!" zeî hy, met een vriendelijke stem tegen den haan; „kan ik je daar genoegen meê doen, wel, dan „wil ik van avond gaarne met je gaan, en je den dienst be„wijzen, dien je vraagt: wy zijn toch op de waereld om mekaêr „te helpen, en ik beloof je, die haan zal jou geen kwaad „meer doen, dat zal ik hem wel afleeren."

Zoo gingen zy dan, zoodra het donker was, het bosch zamen uit en naar den bogerd toe, waar onze verradersche haan den vos stilletjes en in 't geheim naar het plekje bracht, waar hy wist dat Helderstem, gewoonlijk, op een struik zat te slapen: en, wip! in een oogenblik had de vos den armen Helderstem beet gepakt en kapot gemaakt en at hem nu op, tot er niets als de veêren van overbleven. Ondertusschen dat hy daarmeê bezig was, stond de andere haan er by en kraaide van blijdschap: „Ziezoo maat!" zei hy tegen Helderstem: „nu is 't over met je en nu zulje my niet meer „uit den bogerd jagen." Maar Helderstem kon zijn spotterny niet hooren; want hy was dood.

Deze vreugd en zegepraal was echter van korten duur: want pas had de vos Helderstem opgepeuzeld, of hy zeî tegen den verrader: „Helderstem smaakte in der daad heel „lekker; maar ik heb nog niet genoeg," en met-een sprong hy hem op 't lijf en at hem op, net zoo als hy Helderstem gedaan had. En zoo raakten de beide hanen, door hun gedurig twisten, allebeî van kant.

P. Maar Mama, dat was toch niet mooi van dien vos.

M. Mooi was het zeker niet; maar die kwaadaardige haan, die zijn makker verraden had, verdiende niet veel beter. Daar-en-boven, wilde dieren, als de vossen zijn, eten alles op wat onder hun bereik komt, en maken daar geen komplimenten meê.

P. Maar 't was ook dom van dien kleinsten haan, dat hy dus zelf den vos uit het bosch ging halen en er by bleef staan, terwijl deze Helderstem opat.

M. Dat was het zeker; maar je zult mettertijd zien, dat

er menschen zijn, die wijzer denken te zijn dan hanen, en toch even dwaas handelen. Nijd en wraakzucht zijn leelijke driften, en, als zy iemand verleiden, dan verblinden zy hem voor de gevolgen van zijn daden. En daarom, Pauline, moetje wel zorgen, nooit in 't minste aan zulke kwade bewegingen toe te geven.

P. Wel Mama, dat zoû my spijten, indien ik dat deed.

M. Ja maar, dat gebeurt lichter, dan je zoudt kunnen gelooven. — Daarom kunje niet te voorzichtig zijn en niet genoeg zorgen om het minste gevoel van toorn, haat, nijd, of wraakzucht, dat je in je hart mocht voelen opkomen, onmiddelijk, en zoo krachtig mogelijk, tegen te gaan. Want als men zich eens aan die kleine bewegingen overgeeft, dan vervalt men langzamerhand zeer licht tot grootere, en laat zich eindelijk, eer men er op verdacht is, tot dingen vervoeren, waartoe men nooit zoû gedacht hebben, in staat te zijn.

XXIV.

Jacob. Papa, je hebt my laatst eens gezeid, dat iedereen aan 't land betalen moet voor het *beroep*, dat hy uitoefent. Maar wat wil dat eigenlijk zeggen, *beroep*?

Vader. Een *beroep* is die bezigheid, of dat werk, waar toe iemand zich meer byzonder *geroepen* voelt, of zich op toelegt: dat hy als 't ware tot zijn taak heeft genomen, om er den kost meê te winnen.

J. En hoe veel beroepen zijn er wel, Papa?

V. O! die zijn er by honderden, en meer dan ik je by mogelijkheid zoû kunnen noemen: en om dat de menschen gedurig nieuwe uitvindingen doen en daarin weêr nieuwe middelen van bestaan vinden, komen er gedurig nieuwe beroepen by. Maar de voornaamste soorten van beroep kan ik je wel opsommen. Wilje eens hooren, welke die al zijn.

J. Als 't je belieft, Papa: dan zal ik ze opschrijven om ze goed te onthouden.

V. Maar my dunkt, je zult reeds uit je zelven, als ik je maar een beetje op den weg help, sommige van die beroepen wel kunnen noemen. Wat zoûje wel denken, dat het eerste en oudste beroep was? Je weet toch wel, wat in den Bybel verteld wordt, dat Kain en Abel waren.

J. Ja Papa: Kain was een landbouwer, en Abel was een schaapherder.

V. Nu, en 't ligt in de rede, dat de eerste menschen ook begonnen, met een bedrijf by de hand te nemen, dat het eenvoudigste en natuurlijkste was. Zy moesten toch in de eerste plaats zorgen, altijd wat te *eten* te hebben, zoo wel vleesch als voortbrengselen van den grond, niet waar?

J. Ja Papa, dat begrijp ik: en daartoe moesten zy het land bebouwen en vee weiden.

V. Juist: en dat is sedert dien tijd nog net zoogebleven. Voor alle andere dingen moet gezorgd worden, dat er voorraad zij van spijs: want als die er niet, of niet genoegzaam is, dan maakt dit, dat de menschen zich niet, of niet dan tegen hoogen prijs, het noodige voedsel kunnen aanschaffen, en dan ziet het er deerlijk uit. Daarom stellen wy als het oudste en noodzakelijkste beroep, boven aan, als N°. 1: den *Landbouw*.

J. En de *herders* dan, Papa! zijn die niet even oud als de landbouwers?

V. O ja: maar wy verstaan, onder den algemeenen naam van *landbouw* al wat tot het boerebedrijf behoort, of er in betrekking meê staat, alzoo niet alleen het bouwen van koren en granen, maar ook het kweeken van groenten en vruchten, het planten van bosschen, het teelen van vlas, hennep, en andere nuttige planten, en vooral ook het weiden van allerlei soort van groot en klein vee, waaronder alzoo het herdersbedrijf begrepen is. Hoe nuttig de landbouwers zijn behoef ik je niet te zeggen; want de bakker zoû geen brood bakken, de brouwer geen bier brouwen, de wever geen linnen weven, de timmerman geen huizen of schepen bouwen, de fabrikant geen wollen stoffen vervaardigen, indien de landman geen granen en vlas bouwde, geen bosschen plantte en geen schapen hield. — Daarom houdt men ook

overal den landbouw in eere, en worden de boeren in de meeste landen van vele belastingen vrijgesteld, die de overige ingezetenen moeten betalen.

J. Nu dat vind ik ook wel goed, Papa, dat die wat vooruit hebben.

V. En nu komen, na de Boeren, No. II: de *Jagers* en *Visschers*. Die zijn er ook al van ouds geweest; want al heel spoedig hebben de menschen ontdekt, dat er, behalve de tamme dieren, dat zijn die, welke zich gemakkelijk wennen om zich door hun meester te laten voeden, handelen en hoeden, zoo als runderen, schapen, geiten, kippen, duiven enz., nog andere wilde dieren en vogels, alsmede vele visschen waren, die een zeer gezonde en smakelijke spijs opleverden, of die op andere wijze den mensch van nut kunnen zijn. Ook waren er altijd vele verscheurende of roofdieren, die aan menschen en vee kwaad deden, en die men derhalve zooveel mogelijk moest zien uit te roeien. En zoo werd derhalve de *jacht* en *visschery*, door alle tijden heen, niet enkel uit bloot vermaak, maar ook tot nut en voordeel van velen, overal uitgeoefend.

J. Maar Papa, ik vang ook wel eens visschen, met den hengel. Ben ik dus een visscher van beroep?

V. Neen, jongenlief; want je doet dat maar uit loutere liefhebbery: even als Papa, in 't najaar, ook wel op de jacht gaat, om hazen of patrijzen te schieten. Maar jy verkoopt de vischjes niet, die je vangt, en Papa verkoopt de hazen en patrijzen niet, die hy vangt: en daarom ben jy geen visscher van beroep en Papa is geen jager van beroep. Even zoo ben jy geen landbouwer van beroep, al werk je nu en dan eens in je tuintje. Men geeft, zoo als ik je gezeid heb, den naam van beroep alleen aan dat bedrijf, waar men de kost geheel of gedeeltelijk meê wint. — En wat denkje nu, Jacob, dat by ons in 't Land meer zijn: jagers van beroep? of visschers van beroep?

J. Wel Papa, ik zoû denken, visschers.

V. Heel waar: maar waarom denkje dat?

J. Wel Papa, omdat wy hier overal aan de zee liggen en er zoo vele groote rivieren door ons land loopen. En

dan heb ik ook wel gelezen van de haringvisschery, waar zooveel menschen de kost meê verdienen, en van Scheveningen en andere zeedorpen, daar zooveel pinkjes zijn, daar zy meê visschen gaan, en hoe er op Marken en op Urk niets als visschers wonen.

V. Dat hebje heel goed onthouden. Jagers zijn er hier in 't algemeen minder dan visschers, ook omdat er hier zoo vele van die dieren ontbreken, waar in andere landen jacht op gemaakt wordt, als b. v. olifanten, leeuwen, tijgers, wilde zwijnen, wolven, enz.

J. Nu, ik ben blij, dat wy hier niet van die leelijke beesten hebben. Maar Papa, je zeî my straks, dat men die dieren en vogels en visschen ging vangen, om dat zy ons ook op een andere wijze tot nut konnen zijn, dan tot spijs: wat meende Papa daarmeê?

V. Wel Jacob, heugt het je niet, wat ik je verteld heb van de olifanten, en hoe veel dienst die aan de menschen doen?

J. Ja Papa, maar die zijn dan ook tam, en Papa sprak van de wilde beesten.

V. Daar hebje gelijk in; daar heeft men dan ook alleen maar nut van, als zy dood zijn, door hun vel, of veêren, of eenig ander deel van hun lichaam te gebruiken. Zoo b. v. verschaffen ons tijgers, panters, vossen enz. fraaie huiden; de beeren, hermelijnen, marters, enz. bont en pelteryen, andere viervoetige dieren zelfs medicijnen en riekende stoffen: zoo leveren de struis- en paradijsvogels en andere meer, prachtige vêeren, waar de dames zich meê kappen, en de zwanen dons voor bedden en kussens: zoo geven de walvisschen en andere groote visschen traan en baleinen, en tanden die men gebruiken kan: ja, er is, geloof ik, geen beest te noemen, waar men niet op de eene of andere wijze partij van trekken kan.

J. Nu Papa, wat voor beroepen zijn er nog meer?

V. Je begrijpt, dat de landbouwer niet met zijn handen alleen zijn werk doen, noch de jager het wild vangen, noch de visscher den visch vatten kan, en dat zy daartoe, de een allerlei werktuigen, de ander schietgeweer, kruit

enz. noodig heeft. Insgelijks zal men het graan niet, zoo als het daar gegroeid is, en het vleesch van de dieren niet raauw eten, en de boomen niet, zoo als zy daar zijn, gebruiken om er huizen of schepen meê te bouwen: en byna al wat de landbouwer, jager en visscher ons verschaffen, dient, eer men het gebruikt, tot dat gebruik bereid en bekwaam gemaakt te worden. Er zijn dan, van de vroegste tijden af, menschen geweest, die het beroep hadden, datgene te verschaffen of te vervaardigen, wat de landbouwer, jager en visscher, of ook, later, wat andere lieden, tot hun bedrijf behoefden, of om hetgeen door degenen, die ik daar noemde, geleverd werd, tot gebruik geschikt te maken. De lieden, die zich daarmede bezig houden, en die ik als No. III stel, noemt men *Fabrikanten*, *Werkbazen*, *Ambachtslieden*, enz. Daaronder reken ik b. v. de bakkers en brouwers, die, van 't koren, brood en bier maken: de metselaars en timmerlieden, die huizen en schuren bouwen: de smids, die van ijzer en staal allerlei werktuigen maken: de spinners en wevers, die van vlas, wol, zijde, katoen enz., allerlei stoffen vervaardigen, en nog honderderlei anderen meer, wier getal niet te noemen is, omdat er byna zoo vele ambachten zijn als er voorwerpen zijn, die eenige bereiding noodig hebben.

J. Ja, Papa, dat begrijp ik: dat moet al een heele menigte zijn.

V. Nu is 't niet genoeg, dat de zaken, die wy tot voedsel, kleeding, hulsvesting enz. noodig hebben, in ruwen of bewerkten staat aanwezig zijn, zy moeten ook onder de menschen, die er gebruik van maken willen, worden verdeeld. En die zich daarmede belasten, zijn No. IV: *Kooplieden* en *Winkeliers*. Deze koopen die dingen van den landbouwer, van den jager en visscher, van den fabrikant of werkbaas, by groote partyen, en voorzien er hun magazijnen, pakhuizen of winkels van. Wat de kooplieden betreft, die doen dat niet alleen, om hetgeen zy gekocht hebben weêr in hun eigen land aan andere kooplieden of aan winkeliers te verkoopen; maar ook om er een gedeelte van naar andere landen te verzenden; terwijl zy daar-en-tegen weêr, uit andere landen, goederen *ontbieden*, d. i. hier laten komen. Want

niet alle landen leveren allerlei soort van goederen op: zoo b. v. zijn er hier geen druiven van die soort daar men wijn van maakt, en er is ook geen ijzer, of geen marmersteen, dat iets beteekent, te vinden. Ook groeit er hier geen graan genoeg om al het brood van te bakken, dat men hier noodig heeft, en geen genoegzaam hout, dat goed is, om er huizen of schepen van te timmeren. — Het is dus goed, dat er kooplieden zijn, die zorg dragen, dat wy van al deze dingen, en van zoo vele andere, die wy missen, altijd voorzien blijven.

J. Maar Papa, wat groeit er dan by ons in 't land, dat men in andere landen niet heeft?

V. Om je de waarheid te zeggen, ons land brengt maar heel weinig voort, en wy zouden de tiende part niet bezitten van de dingen, die wy dagelijks gebruiken, indien wy ons behelpen moesten met hetgeen ons eigen land opbrengt.

J. Maar Papa, hoe stellen wy 't dan?

V. O! heel goed, en 't is juist aan dat gebrek, dat wy vroeger den bloei van ons land verschuldigd zijn geweest.

J. Hoe dat Papa, dat begrijp ik niet.

V. Wel, omdat het gebrek aan zoo vele dingen onze kooplieden van ouds aandreef, uit onderscheiden landen goederen te laten komen, waarvan zy eerst ons land overvloedig meê voorzagen, en het overige dan weêr naar andere landen zonden, om er winst meê te doen. En dewijl er in die tijden byna geen land was, waar zulk een uitgestrekte koophandel gedreven werd, zoo was hier altijd de grootste voorraad van allerlei dingen, en ons land was, om zoo te zeggen, de markt, waar men uit alle hoeken van Europa zich kwam voorzien van 'tgeen men noodig had. Dit is in de laatste tijden wel zoo niet meer, en de kooplieden van andere landen laten nu de koopwaren liever terstond komen van de plaats, waar zy groeien, of gemaakt worden; maar wy hebben toch nog altijd in den handel een groote bron van voordeel, en dat vooral, omdat wy, in de Oost en elders, bezittingen hebben, die ons rijkelijk voorzien van voorwerpen van handel. Zoo b. v. komt er van daar alle jaar een ontzachlijke hoeveelheid koffy aan, en suiker, en thee, en indigo of andere verfwaren, en tabak, en tin enz. en die wordt dan hier, met groote winst, verkocht.

J. Maar Papa, brengt ons land dan volstrekt niets op, dat wy naar andere landen zenden?

V. Ja, wel iets, en zelfs in sommige opzichten meer dan vroeger, sedert men zich hier meer op den landbouw toelegt. Wy zenden b. v. alle jaren een menigte vee buiten 's lands, en boter, en kaas en vruchten. Ook kan men in zekere mate, den suiker, dien wy van hier zenden, als een voortbrengsel van ons land beschouwen; want al groeit die hier niet, dan wordt die toch, hier vooral, geschikt gemaakt om gebruikt te worden, of, zoo als men 't hiet, *geraffineerd.* En dan heeft men hier ook spinneryen, en weveryen, en andere fabrieken, waarvan de voortbrengselen naar elders worden verzonden.

Maar nu, Jacob, tot dat verzenden van goederen naar elders, of tot het voeren van goederen naar dit land, wat is er daartoe alzoo noodig?

J. Wel Papa, ik denk, schepen, en schuiten, en wagens.

V. Juist: en zoo komen wy weêr aan een ander beroep, namelijk, No. V: *Schippers* en *Voerlieden.* En vooral mogen de *Zeelieden* niet vergeten worden, niet alleen om dat zy een beroep drijven, dat zooveel kunde en onverschrokkenheid vordert, maar ook om dat ons land zich van ouds door de *zeevaart* heeft beroemd gemaakt, en deze zoo vele knappe lieden heeft opgeleverd, die, door de ontdekking van landen en wateren, die te voren niet bekend waren, of door andere groote en verdienstelijke daden, aanspraak op eerbied en dankbaarheid hebben verworven. — Met dat al, schoon ik hier de schippers en voerlieden noem, die dan ook werkelijk de goederen van de eene naar de andere plaats brengen, moet ik daarby niet vergeten de *Reeders*, dat zijn zy, die de schepen, stoombooten, of andere vaartuigen, tot vervoer van goederen geschikt, hebben laten bouwen en inrichten, en van wie de schipper zijn last ontfangt: — noch ook de personen, die de middelen van vervoer te lande, als b. v. spoorwegen, wagens, karren enz. bekostigen en in wier dienst de voerlieden zijn: — en dit brengt er my toe, om een soort van beroep te noe-

men, dat niet door één persoon, maar door een aantal personen te samen gedreven wordt, die elkander dikwijls niet eens kennen, ja misschien nooit gezien hebben.

J. Heden Papa, hoe kan dat mogelijk zijn? Hoe kan men een beroep drijven met iemand, dien men niet kent?

V. Dat zal ik je zoo aanstonds uitleggen, — wat ik nu bedoel, dat zijn, No. VI: *de Maatschappyen.* — Je begrijpt wel, Jacob, dat als er b. v. een nieuwe spoorweg gemaakt moet worden, of een heel groote fabriek gebouwd, of een meir of waterplas droog gemaakt, of een groote stad van gas, of van versch water, of van iets anders, voorzien moet worden, er niet licht iemand gevonden wordt, die geld genoeg heeft, om alleen de kosten van zulk een onderneming te dragen, of, indien hy daar al rijk genoeg toe is, dan heeft hy zelden lust, om daar zulk een groote som aan te wagen, die hy kwijt zoû wezen als 't eens tegenliep. Daarom, als er plan bestaat om iets dergelijks te ondernemen, dan berekenen zy, die het plan gemaakt hebben, of die begrijpen dat de zaak voordeel kan opleveren, hoe groot of de kosten nagenoeg zullen zijn. Wy willen nu eens stellen, dat zy die berekenen op een millioen gulden. Dan roepen zy, door middel der nieuwspapieren en op andere wijze, iedereen op, die maar wil, om aan de zaak deel te nemen, en dan bepalen zy er by, dat men voor niet minder kan deel nemen dan b. v. voor *f* 1000, of voor *f* 500, of voor *f* 250: — altijd voor een ronde som. Indien er nu lieden zijn, die geld over hebben, en oordeelen dat het plan goed is, en er geld meê te verdienen valt, dan geven zy te kennen, dat zy wel meê willen doen, en dan zeit b. v. de een, hy heeft er wel *f* 20,000, een ander, hy heeft er *f* 5000, een ander, hy heeft er *f* 1000 voor over. En als die lieden zoo veel geld hebben toegezeid, dat het te samen een millioen gulden bedraagt, dan is de zaak klaar en kan men beginnen. Als dan het minste getal, daar men voor kan deel nemen, b. v. *f* 1000 is, worden er duizend bewijzen gedrukt, van gelijke soort als de obligaties, waar ik uw laatst van sprak, en degene, die meêdoen, krijgen, voor elke *f* 1000 die zy betalen, zulk een *bewijs*, dat zy namelijk *aandeel* in de zaak hebben, en dat, als de zaak voordeel geeft, hun, naar evenredigheid van het geld, dat zy er in *belegd* hebben, een gedeelte daarvan gegeven moet worden. En te gelijk benoemen die menschen, die deel genomen hebben, of *deelhebbers* zijn in de zaak, te samen eenigen onder hen, om de *maatschappy*, zoo als het dan hiet, te besturen, en al wat er gedaan moet worden, te regelen en te beschikken. Maar dewijl nu doorgaans die *aandeelen*, even als de obligaties, kunnen verkocht worden aan een ander, en dus van de eene hand in de andere gaan, zoo spreekt het van zelf, dat in de meeste gevallen, en vooral wanneer er vele aandeelen zijn, geen aandeelhouder weten kan wie, behalve hem, er al aandeelen op nahoudt, en zy dus, als ik straks zeî, elkander niet kennen, al oefenen zy te samen, als *Maatschappy*, een gemeenschappelijk beroep uit.

J. Maar Papa, voeren zy dan ook iets uit by dat beroep?

V. Het beroep wordt, als ik je vertelde, alleen door het Bestuur gedreven: en dus bepaalt zich hetgeen de overige aandeelhouders uitvoeren doorgaans alleen daartoe, dat zy, als ik je reeds verteld heb, de leden van dat bestuur kiezen, en eens, of meer dan eens, in 't jaar vernemen, wat er al zoo verricht is: 't welk zy alsdan kunnen goed- of afkeuren, en ook somtijds, in dit laatste geval, andere bestuurders kiezen.

Maar nu begrijpje, Jacob, dat, om al die beroepen, waar wy al van gesproken hebben, goed en naar behooren te kunnen uitoefenen, er eenige kennis noodig is. Die kennis krijgt men gedeeltelijk door de *praktijk* of *oefening*, d. i. door iets dikwijls te doen: zoo leert b. v. een arbeider goed spitten, omdat hy het van jongs af gedaan heeft, en er de *praktijk* van heeft, en een schoenmaker leert schoenen maken, door gestadig er aan bezig te zijn, en er dan de *praktijk* van te krijgen. Maar iemand, die het in zijn vak wat verder wil brengen, en niet altijd precies op dezelfde manier voort wil gaan, maar het gebrekkige wil verbeteren, dient meer te weten. Of nu b. v. de boereknecht al denken mag, dat, als hy maar kan spitten, en melken, en den wagen mennen, en ander gewoon werk doen, en daarmeê de kost verdienen,

het dan genoeg is, zoo zal hy 't ook nooit verder brengen; maar de boer zelf dient wat meer te weten. Die dient te kunnen lezen en schrijven en rekenen: — en dat dient eigentlijk iedereen te kunnen doen; want het is voor iedereen nuttig om uit goede boeken wat te leeren, en om, al is 't maar een brief of een rekening te kunnen schrijven, en om van de cijferkunst ten minsten zoo veel te weten, dat, als men b. v. iets koopt of verkoopt, men niet omtrent den prijs, het getal, enz. bedrogen wordt. Nu kan b. v. een boer, in werken, die over den landbouw geschreven zijn, lezen, welke nieuwe werktuigen er al uitgevonden worden om b. v. spoediger en met minder kosten te zaaien en te ploegen, te dorschen, enz.: hoe hy 't best de mest zal bewaren, die hy noodig heeft, zoo dat er niets van verloren gaat: waar hy op te letten heeft by 't planten en pooten: hoe deze of gene ziekte van 't vee voorkomen of genezen kan worden en duizend andere dingen meer, waar hy anders niets van gehoord zoû hebben; — en als hy dan hetgeen hy op die manier leest met oordeel weet toe te passen en te gebruiken, dan kan men van hem zeggen, dat hy niet alleen knap is door de *praktijk*, maar ook door de *wetenschap*. En zoo is 't in ieder vak. Een schipper b. v., die zijn schip over de zee moet brengen naar een plaats, waar hy nooit geweest is, zal doorgaans, door in de kaarten en boeken te studeeren, en door te letten op de verschijnselen van lucht, water, weêr en wind, en door andere middelen meer, zijn weg weten te vinden, even goed als of hy in een bekend vaarwater was: dat doet hy dan niet door de *praktijk*, want hy heeft die reis nooit gedaan; maar door de *wetenschap* en *kennis*, die hy opgedaan heeft, behoorlijk toe te passen. En zoo is 't in alle vakken, ja in alle toestanden des levens, nuttig en noodig, wetenschap te bezitten. Als iemand je b. v. vroeg, Jacob, of je ook plezier hadt om met hem te voet naar Londen te wandelen en daar een dag te blijven, wat zoû je dan denken?

J. Dan zoû ik denken, Papa, dat die iemand er niets van wist; want men kan naar Engeland niet komen dan over zee.

V. En hoe weetje dat? je bent er immers nooit geweest.

J. Wel Papa, dat heb ik op de kaart gezien, en ik weet ook, dat Engeland een eiland is.

V. Juist: je hebt daar de *wetenschap* van, en zoo zijn er duizende dingen, die iemand weten kan, zonder dat hy het gezien of gehoord heeft of het hem uit de *praktijk* bekend is. — Nu, om aan anderen zulke dingen te leeren, die hun noodig of nuttig zijn kunnen te weten, dient men die eerst zelf grondig te kennen: en degene, die zoo de eene of andere zaak of 't een of ander vak grondig hebben onderzocht, noemt men *Geleerden*. Sommigen van die geleerden schrijven boeken of geven lessen over de zaken, die zy weten, zonder dat zy daar een kostwinning van maken, maar anderen bezigen wel degelijk de kennis, die zy verkregen hebben, om óf werken te schrijven, die zy met voordeel verkoopen kunnen, óf die kennis aan te wenden om op allerlei andere wijze hun medemenschen van dienst te zijn: — en die oefenen dan uit, wat wy zullen brengen onder No. VII: *de wetenschappelijke beroepen.*

J. En wie behooren dan daartoe, Papa?

V. Daar behooren b. v. toe: 1° alle *leermeesters* en *onderwijzers*, niet alleen degene, die aan kinderen of jongelieden les geven, maar ook de *godsdienstleeraars* en wie verder zich er op toeleggen, om aan de menschen te leeren, hoe zy zich jegens God en hun naasten hebben te gedragen.

2°. de *Advokaten*, dat zijn degene, die de menschen in moeilijke gevallen met hun raad en voorlichting helpen, en hun belangen verdedigen en voor de Rechters bepleiten.

3°. De *Genees-* en *Heelkundigen*, wier taak het is, als iemand ziek is, of zich gewond heeft, of ergens pijn voelt, te onderzoeken, wat daarvan de oorzaak is, en dan zoodanige middelen voor te schrijven of in 't werk te stellen, als dienstig kunnen zijn om hem te genezen.

4°. De *Bouwkundigen*, waaronder ik reken niet alleen degene, die plannen maken, volgens welke men huizen, kerken, enz. bouwt, maar ook degene, die men gewoonlijk *Ingenieurs* hiet, en die het bestuur of opzicht hebben over het maken van dijken en sluizen, het graven van vaarten, het droogmaken van meiren en plassen, het aanleggen van spoor-

wegen en andere groote en belangrijke werken. Je voelt wel, Jacob, dat degene, die de beroepen drijven, welke ik je daar heb opgenoemd, dat niet behoorlijk zouden kunnen doen, of zy moeten zich eerst, door goed in hun vak gestudeerd te hebben, daartoe hebben bekwaam gemaakt.

J. Ja Papa, dat is duidelijk: en zijn zy dan ook allemaal knap daarin?

V. Natuurlijk weet er de een meer van dan de ander; maar om dat het van zoo veel belang voor de maatschappy is, dat zy hun vak goed verstaan, mogen zy geen van allen hun beroep uitoefenen, of zy moeten eerst een *examen* hebben ondergaan: dat is, zy moeten aan lieden, die er verstand van hebben, en daartoe zijn aangesteld, bewijs hebben geleverd, dat zy de noodige kundigheden bezitten om hun beroep te drijven.

Maar Jacob, het is nog niet genoeg, dat de menschen in 't algemeen kundigheden verkrijgen, er moet ook gelegenheid zijn om hun, als zy braaf gewerkt hebben, wat uitspanning te verschaffen, en vooral om by hen het gevoel en den smaak op te wekken voor hetgeen schoon en welluidend en cierlijk is.

J. Dat begrijp ik niet recht, Papa, wat je daarmeê meent.

V. Als je broêrtje zijn trommel neemt en daarmeê door huis loopt trommelen, vindje dat dan aangenaam om te hooren?

J. Neen Papa, dat verveelt my al gaauw, dat geroffel, en dan verzoek ik hem ook doorgaans, er uit te scheiden, of in den tuin te gaan trommelen.

V. En als Mama op de piano speelt, verveelt je dat ook?

J. O neen, dat hoor ik heel gaarne; maar dat is ook heel wat anders.

V. Wel hoe dat? 't is immers allebeî muziek?

J. Ja, maar dat getrommel is maar wat gepof, dat nergens naar lijkt, en dat van Mama is degelijke muziek.

V. Juist: en die muziek wekt een aangenaam gevoel by je op en geeft je smaak in 't hooren van iets, dat liefelijk is; wat dat geroffel van Broêrtje niet kan doen. Zoo behoort

dan de *Muziek* tot de zaken, die genoegen geven en tevens den smaak verbeteren: en even zoo doet de *Zangkunst*, dat is, de kunst van fraai te zingen, en de *Schilderkunst*, of de kunst om alle voorwerpen na 't leven af te beelden, en de *Dichtkunst*, dat is de kunst, om goede en schoone denkbeelden in vaerzen uit te drukken, en de *Bouw-* en *Beeldhouwkunst*, dat is de kunst om cierlijke gebouwen te maken, of fraaie beelden, en andere voorwerpen, uit steen, ivoor, was, enz. te vervaardigen. — Degene, die zich daarmede bezig houden, noemt men *Kunstenaars*, en daaronder treft men, even als onder de Geleerden, er weder aan, die de *Kunst* alleen uit liefhebbery beoefenen, en anderen, die er hun beroep van maken. Dat wordt dus N°. VIII. En behalve degene, die zelve kunststukken maken, als de *Schrijvers van muzykale werken*, de *Schilders*, *Teekenaars* en *Plaatsnijders*, de *Dichters*, de *Bouwkunstenaars* en *Beeldhouwers*, heeft men er ook nog, die zich er op toeleggen om de werken van anderen uit te voeren of te vertoonen, zoo als de *Muzykanten* en de *Tooneelkunstenaars* of *Akteurs*, en weêr anderen, die geen ander doel hebben, als om ons wat uitspanning te bezorgen en daarby wat te verdienen, als de *Paardrijders*, *Koorddansers*, *Goochelaars*, en anderen meer, die men over 't geheel, niet zoo zeer *Kunstenaars* noemt als wel *Kunstemakers*.

J. En is het ook noodig, dat die er zijn, Papa?

V. Noodig juist niet; maar 't is daarmeê gelegen als met onderscheidene spellen, waarmede groote menschen zoo wel als kinderen zich bezig houden om den tijd te verdrijven. Als je een goed gedeelte van den dag gewerkt en geleerd hebt, dan wilje wel eens je vermaak hebben, al is 't met dingen, die op zich zelve onbeduidend zijn, niet waar?

J. Ja Papa, dat wil ik zeker: dat zoû my niet bevallen, altijd te moeten werken en leeren.

V. Nu, even zoo is 't met de groote menschen ook, die willen ook wel eens lachen of zich vermaken: en anders zouden zy, de meesten althans, gevaar loopen, knorrig of droefgeestig te worden. — Maar zoo nu dat *Kunstemakersberoep*, waar ik van spreek, niet tot de noodzakelijkste be-

hoort, zoo is er een ander, dat ongelukkig heel noodzakelijk is — en dat is, N°. IX: het beroep van de *krijgslieden*.

J. Waarom is dat ongelukkig, Papa?

V. Wel, bedenk maar eens goed, zoû het niet beter zijn, dat men dat geheele beroep niet noodig had, en dat de menschen, in plaats van samen te gaan vechten als zy 't niet eens zijn, de dingen met elkander schikten?

J. Ja, dat is waar Papa, dat zoû het zeker.

V. Dat meen ik ook; maar nu zy eenmaal zoo dwaas zijn, moet wel ieder volk zorg dragen, altijd klaar te zijn als er een vyand in zijn land woû komen. En wy, die zoo wel van de zee- als van de landzijde kunnen worden aangevallen, moeten dus zoo wel een *Zeemacht* hebben, dat is, krijgslieden die ter zee vechten, als een leger, ten einde van alle zijden beschermd te worden, zoo als ik je dat al meer gezeid heb.

Zijn de krijgslieden noodig om ons te verdedigen, wanneer het oorlog is, en ook om te zorgen, dat de rust en vrede, in het land zelf, niet door slechte menschen gestoord worde, zoo zijn er in alle tijden, 't zij vrede of oorlog, lieden noodig, die 't land besturen, en lieden, die recht spreken en zorgen, dat ieder het zijne krijge en lieden, die hetgeen, ten dienste en tot nut van de ingezetenen, door de Regeering beschikt is ten uitvoer moeten brengen: en dat zijn wat men — No. X — de hoogere en lagere *Ambtenaren* noemt. Ik heb je laatst al over hen gesproken, en je gezeid, wat die zoo al te verrichten hebben.

Eindelijk, meest al de lieden van de beroepen, die ik tot hiertoe heb opgenoemd, hebben, de een meer de ander minder, daghuurders, werklieden, dienstboden, sjouwerlieden en dergelijken noodig, om hen in hun werk te helpen of hun ten dienste te staan. Van daar — No. XI — het beroep van de loontrekkenden en dienstbaren, die zich, voor een zekere som gelds, by 't jaar, by de week, by den dag of zelfs by 't uur en by de keer, aan anderen verhuren. Deze lieden genieten natuurlijk de minste voordeelen in de maatschappy; dewijl zy niet arbeiden voor zich zelve, maar voor anderen, en, voor zoo verre hun werk of dienst betreft, onder de bevelen van anderen staan. Deze nadeelen moet men hun

derhalve door een zachte en vriendelijke behandeling zoeken te vergoeden.

Ik geloof, dat ik je nu al de voornaamste klassen of soorten heb opgenoemd, waaronder men de verschillende beroepen kan rangschikken. Wil ik ze je nu nog eens herhalen?

J. Als 't je belieft, Papa.

V. Er moeten zijn. 1. Landbouwers, die de natuur helpen om datgene voort te brengen wat, tot voeding, kleeding, en gebruik, den menschen onontbeerlijk is.

2. Jagers en visschers, die hun evenzeer het noodige bezorgen.

3. Arbeids- en handwerkslieden, die hetgeen de natuur voort brengt door de kunst tot ons gebruik geschikt maken.

4. Kooplieden en winkeliers, om de goederen, die men noodig heeft, onder de menschen te verdeelen.

5. Schippers en voerlieden, en anderen, die hen daarin behulpzaam zijn.

6. Maatschappyen, die in staat zijn, datgene tot stand te brengen wat op zich zelve staande personen niet zouden kunnen doen.

7. Kundige lieden in verschillende vakken, die de overigen, waar die 't noodig hebben, onderwijzen, te recht helpen, verdedigen, genezen, of hun op andere wijze ten dienste staan.

8. Kunstenaars, die den menschen 't leven veraangenamen.

9. Krijgslieden, die hen beveiligen en beschermen.

10. Ambtenaren, die voor 't algemeene welzijn en voor den geregelden gang der algemeene zaken zorg dragen.

11. Daglooners en dienstbaren, die de lieden van de overige beroepen helpen en hun ten dienste staan.

J. En Papa, welk beroep zal ik nu moeten uitoefenen, als ik groot ben?

V. Dat zal, tegen dat het zoo ver is, gedeeltelijk van je eigen keus en gedeeltelijk van de omstandigheden afhangen.

J. Hoe meent Papa dat? Mag ik dan niet kiezen wat ik worden wil?

V. Neen, niet altijd. Al zeì je b. v., „ik wil Minister „worden — of Generaal — of Rechter — of Burgemeester”,

dan zoû je dat niet veel helpen; want daar toe moet men door den Koning gekozen of benoemd worden: en al zeî je: „ik wil soldaat worden", en je hadt een te zwakke gezondheid, of: „ik wil schilder worden", en je hadt te zwakke oogen, dan zoû dat toch niet gaan. Het beste is dus, dat je er je tegenwoordige bezigheid maar van maakt om van het onderwijs dat je ontfangt zoo veel mogelijk partij te trekken en geen gelegenheid voorby te laten gaan om iets te leeren: want, hoe meer kundigheden je hebt opgedaan, hoe meer je later in staat zult zijn, om in de Maatschappy tot nut en voordeel voor je zelven en voor anderen, 't zij in de eene, 't zij in de andere betrekking, werkzaam te zijn.

XXV.

Klaartje, een lief en aardig meisje, was, tot haar zesde jaar toe, de vreugd geweest van haar ouders; maar na dien tijd had zy, ik weet niet hoe, de kwade gewoonte aangenomen van by het minste, dat haar niet aanstond, kwaad en knorrig te worden, en zulks, op een zeer onaangename wijze, te toonen. Berispte men haar over eenige fout, die zy begaan had, terstond liet zy de lip hangen. Nam een van haar speelmakkertjes iets van haar speelgoed meê, dan vloog zy naar hem toe, even alsof zy hem krabben of bijten wilde, en rukte 't hem uit de hand. Beval men haar iets, dat zy liever niet deed, of weigerde men haar iets, dat zy vroeg, terstond begon zy te pruttelen en te pruilen, en smeet, by 't uitgaan, de deuren, zoo hard als zy kon, achter zich toe, als of zy verlangde, dat men door 't geheele huis zoû hooren hoe misnoegd zy was.

Van dien tijd af was zy niet meer, als vroeger, de vreugd, maar in tegendeel de smart van haar ouders, en niemand in huis gaf meer om haar. Wel had zy doorgaans berouw over haar slecht gedrag, ja weende er wel eens bittere tranen om; maar telkens verviel zy er weêr toe, eer zy er om dacht.

Eens op Sinter Niklaas-avond wilde zy haar moeder, die, met een toegedekte mand, naar een kabinetje ging, volgen, en toen haar moeder 't haar verbood, trok zy weêr een knorrig gezicht, en smeet de deur achter haar moeder toe, dat de kamer er van dreunde. Op 't zelfde oogenblik had zy er echter weêr berouw over, dat zy zich zoo lomp en oneerbiedig, jegens haar moeder, gedragen had.

Na dat zy eenigen tijd had gewacht, kwam haar moeder haar zelve halen, en bracht haar in 't kabinetje, waar zy haar moeder had willen volgen. Hoe groot was toen Klaartjes verwondering, er een tafel vol te vinden met speelgoed, heel netjes naast elkaêr geschikt. Zy wist niet wat zy er van zeggen of denken zoû, te minder om dat zy zeer goed begreep, dat zy zulke fraaie geschenken, na het gedrag, 't welk zy een oogenblik te voren gehouden had, geheel niet verdiende.

„Kom hier, Klaartje!" zeî haar moeder: „lees eens, wat „er op dit briefje staat, dat hier op tafel ligt." — Klaartje nam het briefje en las: *voor een vriendelijk meisje, dat altoos gezeggelijk en wel te vrede is, en nooit pruttelt of stuursch kijkt.* — Klaartje sloeg de oogen neêr en leî het briefje weêr op tafel, zonder een woord te spreken.

„Wel nu Klaartje," vroeg haar moeder: „voor wie is dat „speelgoed nu?" — „Ach Mama! niet voor my," antwoordde Klaartje, met de tranen in de oogen.

„Wel," zeî haar moeder, „kom dan eens hier, aan den „anderen kant: daar ligt nog een briefje: zie eens, of dat „je nader raakt."

Klaartje nam het andere briefje op, en las: *voor een onvriendelijk en knorrig kind, dat zijn fout erkent en zich, van heden af, er van beteren wil.*

„O ja mijn lieve Mama!" riep Klaartje uit: „dat raakt „my en dat zal ik gaarne ook, van heden af, doen." En meteen viel zy haar moeder om den hals en begon sterk te schreien. Haar moeder schreide ook, half uit droefheid, over de kwade gewoonte die haar kind had aangenomen, half van vreugde over het berouw, dat zy toonde, en over het goede voornemen, dat zy opvatte.

„Nu," zei haar moeder, na dat zy beiden een poos ge-

zwegen hadden: „neem het speelgoed, dat volgens dat tweede „briefje je gegeven wordt, en God sterke je in je goede „voornemens."

„Neen lieve Mama," antwoordde Klaartje: „ik zal het „niet nemen, voor dat ik zoo geworden ben, als het eerste „briefje my te kennen gaf, dat ik wezen moest. Bewaar „dat speelgoed voor my, en zeg 't my, wanneer je zult vin-„den dat ik 't nemen mag."

Haar moeder was over dit antwoord zeer verblijd; zy gaf den sleutel van 't kabinetje aan Klaartje en zeî tegen haar: „zie daar, ik zal alles hier laten zoo als 't staat, met de „twee briefjes er by; daar hebje nu zelve den sleutel; ge-„bruik dien om het speelgoed te gaan krijgen. zoo ras je „denkt, dat je 't. volgens den inhoud van 't eerste briefje, „moogt doen."

Zes weken verliepen er, zonder dat Klaartje weêr in haar vorige fout vervallen was, uitgezonderd eene enkele reis, in 't begin, en toen had zy zich terstond weêr bedwongen. Eindelijk viel zy haar moeder om den hals, kuste haar, en vroeg, terwijl zy den sleutel voor den dag haalde: „mag ik „nu, lieve Mama?" — „Ja wel, mijn allerliefste!" ant-woordde de moeder, haar teeder omhelzende; „wel mag je „nu. Maar zeg my eerst, hoe je gedaan hebt, om je slechte „gewoonte te overwinnen."

„Ik heb er gedurig om gedacht," antwoordde Klaartje: „en zoo dra ik maar eenigzins merkte, dat ik knorrig of „ontevreden werd, dacht ik maar aanstonds om 't kabinetje, „en om al 't moois, dat daar was, en om de briefjes en 't „geen daar opstond, en om de vriendelijkheid, die je my „daar getoond had: en dan was 't net, als of elke andere „gedachte, en alle bewegingen van knorrigheid of mis-„noegdheid, van zelve verdwenen. Ook heb ik elken morgen „en elken avond God ernstig gebeden, dat Hy my toch Zijn „bystand zou verleenen, om die kwade neiging te overwin-„nen, en als ik dat recht van harte gedaan had, dan was „'t my ook, dacht ik, net als of ik niet weêr knorrig zoû „kunnen worden, al was er ook iets, dat my niet aanstond: — „en zeer dikwijls werd ik het dan ook niet."

„Dat is best, mijn kind," zeî haar moeder, en drukte haar nog teederder dan te voren aan haar hart: „ga zoo „voort, en je zult de blijdschap van mijn ouderdom worden. „Kom, ik wil met je gaan en je helpen, al dat speelgoed „naar je kamer te dragen. En telkens als je er meê speelt, „denk dan, hoe je gedaan hebt om het te verdienen, en doe „in alles zoo."

„Dat zal ik gaarne doen," zeî Klaartje: „want ik heb er „my zoo wel by bevonden, en ik ben nooit zoo blijd en zoo „vergenoegd geweest als op dit oogenblik."

—

Ziet nu hier uit, lieve kinderen, dat het zeer mogelijk is, zich van een ondeugd of kwade gewoonte te beteren, als men 't maar ernstig wil, en leert er tevens uit, welke middelen je daarvoor in 't werk moet stellen. Telkens als je je gereed voelt, in een fout te vervallen, waarvan je voor-genomen hadt, je te beteren, denkt dan om Klaartje, en hoe gelukkig en vergenoegd die was, toen zy zich van haar kwade gewoonte had gebeterd: denkt, welk een vreugd en genoegen zy daardoor aan haar moeder gaf, en hoe je ook die zelfde vreugd aan je ouders geven kunt: — en bidt God dan, even als zy, dat Hy je helpe, dan zulje er ook wel in slagen. — Want onder Klaartjes speelmakkertjes waren er. die ook fouten hadden en er zich van beterden, toen zy hoorden wat er met Klaartje was voorgevallen. Hebt der-halve goeden moed, doet je best, bidt God, dat Hy je po-gingen zegene, en je zult de vreugd van je ouders worden, zoo als Klaartje weêr die van haar moeder werd.

XXVI.

Vader. Je zult je wel herinneren, Jacob, hetgeen ik je in onze vorige gesprekken gezeid heb, omtrent de onder-scheidene middelen van inkomsten, die iemand hebben kan: zoûje my die nog wel kunnen opnoemen?

Jacob. Neen Papa, niet te best.

V. Iemand trekt zijn inkomsten, òf van zijn huizen, die hy verhuurt, òf van zijn landeryen, die hy verpacht, òf van zijn obligaties of zijn aandeelen in maatschappyen, daar hy renten van trekt, òf van zijn handel of beroep, òf van zijn ambt.

J. Maar zijn er nu veel menschen, die van dat alles hebben, Papa?

V. Neen, maar zeer weinigen. De een heeft wat van 't een, de ander wat van 't ander; maar de meesten hebben niets dan wat zy met hun handenarbeid verdienen.

J. En Papa, wat heeft die?

V. Papa heeft hier en daar wat land liggen, dat hy verpacht, en eenige obligaties, en aandeelen in maatschappyen, daar hy renten van trekt, en dan is hy in 't bestuur van een maatschappy, daar hy voor bezoldigd wordt. En die bezoldiging, met de pacht van die landeryen en de renten van die obligaties, is omtrent alles, wat Papa heeft om van te leven.

J. En waarom doet Papa er niet nog iets by, om meer geld te winnen?

V. Dat zal Papa wel doen als hy er gelegenheid toe vindt; ofschoon Papa het nu met hetgeen hy voor die Maatschappy te werken heeft, en met het opbrengen en onderwijzen van zijn kinderen, al druk genoeg heeft. — Voor 't oogenblik zit er niets anders op, dan dat Papa zich te vrede stelt met hetgeen hy jaarlijks krijgt, en zijn verteering daarnaar regelt. Want voor die som moet Papa al de onkosten betalen die hy te maken heeft: de huren van de dienstboden, het onderhoud der landeryen, de belastingen aan 't Land, de huishuur, de meesters voor de kinderen, het eten en drinken, de kleêren en al wat er dagelijks in 't huishouden noodig is. En daarom moet Papa het wel overleggen, en maken, dat hy niet te kort komt, maar 't zoo inrichten, dat hy zoo veel nut en vermaak trekke van zijn geld, als hy maar trekken kan. De kunst nu om dat goed te doen heet de *Ekonomie* of *huishoudkunst*: en weetje waar die voornamelijk in bestaat?

J. Waarin dan, Papa?

V. Zy bestaat in een goed overleg, om, met weinig, veel te doen, niets nutteloos te verspillen, alles in goede orde te houden en zich, eerst het noodwendige, en daarna, zoo veel 't inkomen, dat men heeft, het toelaat, het aangename en vermakelijke te bezorgen.

J. En hoe kan men dat leeren doen, Papa?

V. Men moet te dien einde beginnen met uit te rekenen, hoe veel inkomen men heeft, en dus, hoe veel men 's jaars kan verteeren. — Wanneer men dat weet, moet men verder nagaan, wat men al aan eten, drinken, kleêren, huishuren, belastingen en verdere noodzakelijke uitgaven noodig zal hebben, en hoe men zich dat met de minste kosten bezorgen kan, om nog een goed gedeelte van zijn inkomen voor andere uitgaven over te houden: wat men dan berekent over te houden moet strekken: 1. om het onderwijs van de kinderen, die men heeft, te bekostigen; 2. voor weldadige oogmerken: om naar vermogen te helpen en te ondersteunen, die 't noodig hebben, en instellingen of ondernemingen, die 't heil of 't nut van onze medemenschen ten doel hebben, te bevorderen; 3. voor zoodanige uitgaven, die meer tot gemak en vermaak strekken dan wel volstrekt noodig zijn; 4. voor onvoorziene voorvallen, die altijd gebeuren kunnen en ons noodzaken tot onkosten, daar wy niet op verdacht waren. — Dit alles moet men, zoo veel doenlijk, by voorraad berekenen, en, voor elke dezer soorten van uitgaaf, een bepaald gedeelte van zijn inkomen bestemmen, doch alles zoo inrichten, dat de uitgaaf de inkomsten niet te boven ga. Want die in een jaar meer verteert dan hy jaarlijks inkomen heeft, besteelt anderen of zich zelven.

J. Hoe dat Papa?

V. Stel eens, dat iemand jaarlijks *f* 4000 inkomen heeft. Indien hy nu, in dit jaar, *f* 5000 verteert, dan komt hy er *f* 1000 te kort. Betaalt hy nu die *f* 1000 niet aan de lieden, aan wie hy ze voor eten, kleêren of andere dingen schuldig is, dan besteelt hy die lieden; betaalt hy ze wel, dan moet hy dit doen uit zijn inkomen van 't volgende jaar, en dan besteelt hy zich zelven. Want dan maakt hy, dat hy,

't volgende jaar, de renten van die te veel verteerde *f* 1000 mist en dus minder inkomen heeft dan 't vorige. En is hy nu, in 't vorige jaar, met geen *f* 4000 toegekomen, dan zal hy waarschijnlijk, in 't volgende jaar, niet gemakkelijk toekomen met minder.

J. Wel Papa, hoe zal hy dan 't stellen?

V. Dan moet hy een van beiden doen, n. l. of in 't volgende jaar zoo veel minder verteering maken, of hy moet een huis, een stuk land, een rentegevend papier of eenig ander deel van zijn kapitaal verkoopen en daarmeê zijn schuld betalen. Maar daarmede is hy dan dit deel van zijn kapitaal ook kwijt, en zoo dat hem, jaarlijks, b. v. *f* 50 opbracht, dan heeft hy, in 't vervolg, jaarlijks *f* 50 minder te verteeren. En indien hy dikwijls aldus een gedeelte van zijn kapitaal wegdeed, dan zoû op 't laatst zijn inkomen zoodanig verminderen, dat hy er in 't geheel niet meer uit kon. Hy zoû dus veel beter gedaan hebben, indien hy, van 't begin af aan, zijn zaken zoo had aangelegd, dat hy met zyn *f* 4000 was toegekomen. Want dan zoû hy even rijk zijn gebleven en had op den zelfden voet kunnen blijven leven.

Nu kan het dikwijls gebeuren, dat, buiten ons toedoen, de uitgaven, die wy noodzakelijk doen moeten, komen te vermeerderen: dan is het noodig, de uitgaven tot gemak en vermaak weêr zoo veel te verminderen, dat wy met ons inkomen kunnen blijven toekomen. – Zoo iets heeft Papa al twee maal moeten doen.

J. En waarom dat Papa?

V. Toen Jacob er nog niet was, en zoolang hy er nog maar alleen was, hadden Papa en Mama sommige dingen voor hun gemak en vermaak, die zy nu niet meer hebben. Toen hadden zy een kleine buitenplaats, en een rijtuig met twee paarden. En die konnen zy toen ook bekostigen, omdat hun inkomen toereikend was, om de noodzakelijke kosten voor 't huishouden te betalen, en om dan nog genoeg over te houden om de onkosten van die buitenplaats en dat rijtuig met twee paarden goed te maken. Maar daarna, toen broêrtje Karel in de waereld kwam, en zusje Klaartje, en zusje Mietje, toen zeiden Papa en Mama tegen elkander: „nu moeten wy „kleêren voor al die kinderen koopen, en Mietje moet een „min hebben, en wy moeten een kindermeid meer hebben, „en voor dat alles zullen wy zoo veel meer moeten uitgeven; „terwijl ons inkomen niet vermeerderd is. Wy zullen der„halve, om die meerdere uitgaven goed te maken, iets anders „afschaffen, dat wy minder noodig hebben; want onze kin„dertjes kunnen toch niet zonder eten, en zonder kleêren, „en zonder oppassing blijven." — „Maar," zeiden wy toen; „wy kunnen 't wel zonder buitenplaats stellen. 't Is waar, „'t is heel pleizierig; maar 't noodige moet voorafgaan, en „wy mogen geen schulden maken." — Zoo schaften Papa en Mama hun buitenplaatsje af, en 't geld, dat dit hun jaarlijks gekost had, besteedden zy, om er de kleêren van Kareltje, en van Klaartje, en van Mietje, en Mietjes min, en nog een kindermeid, van te betalen, en zoo bleef hun uitgaaf weêr aan hun inkomen gelijk.

Maar dat duurde niet lang; want kort daarna kwam broêrtje Jan, en broêrtje Hendrik, en zusje Henriette, en die moesten al weêr kost en kleêren hebben: zoo zeiden Papa en Mama: „wat nu gedaan? Meer te verteeren dan „wy inkomen hebben, dat gaat niet; want dan worden wy „en onze kinderen mettertijd arm. Waar zullen wy 't dan „op vinden." — „Wel!" zeî Mama, „ik weet er wat op; „wy hebben tot nog toe een rijtuig gehouden, en twee „paarden, die heel wat eten; maar ik kan ook wel te voet „gaan, of, als 't noodig is, een vigilante nemen; en dan „kunnen wy 't geld, dat die paarden, aan voêr, en belas„ting, en oppassing kosten, voortaan besteeden om de kost „en de kleêren van de drie jongste kinderen te betalen." — „Best!" zeî Papa: „dat zullen wy dan maar doen," en zoo gingen nu het rijtuig en de paarden weg, even als te voren de buitenplaats: en de uitgaven konnen weêr uit de inkomsten gevonden worden. En zoo dient men altijd te doen, en, als het spreekwoord zeit, zijn teering naar zijn neering zetten; want dan blijft men in goeden staat: terwijl men anders zijn geld opmaakt, en in 't einde, met zijn kinderen, armoede en gebrek moet lijden. En daarom is 't immers

veel beter, in tijds wat minder vermaak en gemak te nemen, dan zich in 't einde geheel bedorven te zien.

J. Dat is 't zeker, Papa.

V. En indien nu Papa eens een gedeelte van zijn inkomen verloor, zoo dat er zich b. v. niemand opdeed, die zijn land woû huren, of dat hy van de eene of andere obligatie geen rente meer trok, dan zoû Papa al weêr wat moeten afschaffen, om zijn uitgaven gelijk te houden met zijn inkomsten.

J. En wat zoû Papa dan afschaffen?

V. Ja, dat weet ik nu zoo dadelijk niet; maar Papa zoû dan b. v. geen wijn meer aan tafel drinken, en een goedkooper huis zoeken, of op een plaats gaan wonen, waar 't leven minder duur was, en zich met een dienstbode minder behelpen. — En dewijl Jacob natuurlijk in 't vervolg, zoo lang hy niets verdient, nog minder geld zal hebben, dan Papa nu heeft, moet hy by tijds zich ook leeren behelpen, en zoo veel mogelijk alles voor zich zelven doen: dan valt het hem later niet vreemd of ongemakkelijk. Als men alles te gemakkelijk gewend is, dan is 't onaangenaam, zich later ongemakken te moeten getroosten: maar wanneer men zich heeft leeren behelpen en met weinig te vrede te zijn, dan valt dat veel lichter. En dan is 't ook zoo veel te aangenamer, als men later zijn gemak weêr eens nemen kan.

INHOUD

VAN HET

DERDE DEEL.

EERSTE AFDEELING.

I. Alles is in de waereld wèl ingericht, of de Doornstruik en de Schapen . . . . Blz. 5
II. Eigenschappen der vloeistoffen. Drukking van het water. „ 9
III. Eigenschappen der dieren . . . . „ 13
IV. Drukking der lucht . . . . „ 19
V. Onderscheidene beteekenissen van 't woord *wezen* . . . „ 23
VI. Warmte. Middelen om haar voort te brengen . . . . „ 27
VII. Oorzaak en uitwerking . . . . „ 33
VIII. Uitwerkingen der warmte . . . . „ 35
IX. De ziel het voorname deel . . . . „ 42

TWEEDE AFDEELING.

X. De stoomkracht . . . . „ 51
XI. Algemeene en byzondere behoeften der menschen . . . „ 58
XII. Het gas . . . . „ 64
XIII. Nut der gezelligheid en vereeniging der menschen tot maatschappyen. . . . . „ 66

XIV. Treurige gevolgen der onzindelijkheid. Een vertelling . „ 75
XV. Veranderingen, in sommige lichamen door warmte te weeg gebracht . . . . „ 82
XVI. Het geld. . . . . „ 88

DERDE AFDEELING.

XVII. Het onweêr . . . . , ... „ 97
XVIII. Oorsprong van het gezach. Verschillende vormen van regeering. — Waar de regeering voor te zorgen heeft. Evenwicht der staatsmachten . . . . „ 102
XIX. De eerlijke marskramer . . . . „ 116
XX. Belastingen . . . . „ 122
XXI. Men moet iedereen behandelen gelijk men zelf behandeld wil wezen . . . . „ 132

VIERDE AFDEELING.

XXII. Middelen om geld te verdienen: — om zijn vermogen te vermeerderen. — Wat men zelf verdient stelt men 't meest op prijs . . . . „ 135
XXIII. De twistzieke Hanen. Een fabel . . . . „ 152
XXIV. Verschillende beroepen . . . . „ 155
XXV. Het driftige meisje verbeterd . . . . „ 170
XXVI. Men moet de teering naar de neering zetten . . . . . „ 173.